

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXVIII. évfolyam

2021. 4. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)
Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 32 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.
Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS (felelős szerkesztő), TERNOVÁ CZ BÁLINT szerkesztők, POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék (1088 Budapest, Múzeum körút 6-8.) és Budapest Főváros Levéltára (1135 Budapest, Teve utca 3-5.).

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

Honlap: www.fonsfolyoirat.hu

E-mail: info@fonsfolyoirat.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

BENDE ATTILA – BARTHA DÉNES

A M. KIR. BÁNYÁSZATI ÉS ERDÉSZETI AKADÉMIA ÉS JOGUTÓD
INTÉZMÉNYEINEK TABLÓGALÉRIÁJA
1868-TÓL NAPJAINKIG

*„Emlékek ezek egy szép diákkorról, annak múltó emlékeit
örökítik meg, amit visszaidézni nem lehet. Csak az élet vi-
harában gondolunk rá: „Kár, hogy elmúlt, jajj de kár!...”*

Lengyel Zoltán¹

A Soproni Egyetem méltán büszke diákhagyományaira, amelyeket közel három évszázad, a magyar történelem vészterhes időszakai formáltak. Napjainkban, amikor épp e világformáló események centenáriumi éveit írjuk és száz esztendő telt el azóta, hogy el kellett hagyni az ősi fészket, Selmecebányát, az idő távolában lassacskán elmosódnak az arcok, és a közös emlékezet rostáján is egyre több részlet hullik át. Fogynak a tanúságtevők, így egyre több az olyan kérdés, amelyet már soha senki nem válaszolhat meg. Ezért is olyan fontos a még fellelhető emlékkörzök összegyűjtése és kiadványokban történő közreadása. Jelen tanulmányban e feledésbe merülő múlt tárgyi emlékeinek gyűjteményét, intézményünk páratlan tablógalériáját mutatjuk be a „tablójelenség” kezdetének időszakától napjainkig. Megítélésünk szerint a tabló az Alma Mater falai között olyanfajta kultusz tárgygyá válik, amelynek alapvetően két lényeges szerepet kell betöltenie. Egyrészt meg kell őriznie a kollektív emlékezetnek azokat, akik egykoron ugyanezen falak között töltötték diákéveiket, másrészt öntudatot épít, tanúságot tesz, egyszerűen igazodási pontként szolgál az utódnemzedék diáksága számára. Ilyen értelemben bizonyos, hogy a tabló nem múzeumba való, hiszen díszletté degradálva tartalmi lényegétől fosztjuk meg, ha nem abba a térbe helyezzük, ahová eredendően szánták, vagyis az intézmény falai közé. A tabló tágabb értelemben is üzen, bejelenti, hogy a képen látható valétánsok² diákéveik végéhez érkeztek, és az oklevél megszerzésével életük egy meghatározó korszaka lezárult, így deklarálva a társadalmi státuszt a hallgatók és az egyetemre látogató szélesebb — az intézménytől akár teljesen független — nyilvánosság előtt is. Szándékunk, hogy bevezessük az érdeklődőket e zárt és különleges világba, amelynek jelképrendszerében csak

---

1 Lengyel Zoltán okl. fémkohómérnök által kiadott baleklapok ajánlása.

2 Valétáns: a selmeci hagyományok szerinti „ballagó” főiskolás.

az a közösség képes világosan olvasni, amelyik e diáktradíciók jegyében élte egyetemi életét. A tanulmányban feldolgozott galéria azért is egyedülálló, mert egy felsőoktatási intézmény tablógyűjteménye csak a legkülönlegesebb esetben kínál lehetőséget arra, hogy a szakmai motívumok és az általános ízlésvilág változása mellett a nagyívű történelmi eseményekre való utalások is letapogathatók legyenek, tehát olyan időtávlatban jeleníti meg az eseményeket és a portrékon szereplő személyeket, ami valóban időutazásra invitálja a szemlélődőt.

A Soproni Egyetem kampuszának épületeiben sétálva, sorra megtekinthetjük a valétáns évfolyamok kifüggesztett patinás tablóit, azonban egyszersmind hiányérzetünk támadhat: a kronológia csak 1947-től kezdődik, de vajon hol lehetnek a selmeci aranykor és a soproni újrakezdés éveinek tablói? Ez a kérdés indított minket arra, hogy az elfeledett tablóképek nyomába eredjünk, amiből egy országokat átívelő, magánszemélyek és intézmények széleskörű összefogásával megvalósuló gyűjtőmunka bontakozott ki, és ennek eredményeként állt össze e tanulmány vizsgálati anyagát képező tablógaléria. Hálásak vagyunk mindazoknak, akik vállalták, hogy segítségünkre legyenek, és a családi archívumaikból, intézményeik közgyűjteményi anyagából rendelkezésünkre bocsátották a hiányzó tablóképek — másként aligha pótolható — másolatait, ugyanis az 1947-es évet megelőzően egyetlen eredeti méretű tabló sem került elő, ezek sorsa sajnos máig ismeretlen.

A jelen tanulmányunkban vizsgálat és az értékelés tárgyát képező fotóanyag részint az Erdészeti Múzeum és a Bányászati Múzeum gyűjteményeiben, illetve a Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltárának archívumában lelhető fel kicsinyített másolatok formájában. Ezt az gazdag anyagot egészítették ki a hagyatéki anyagok és családi albumok relikviáiból előkerült — és a munkánkat segítő jószándék jegyében — részünkre elküldött kiméretű replikák, illetve a Soproni Egyetemen máig megtekinthető eredeti tablói.

A bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatás rövid története³

Sajátos tény, hogy a bányászati-kohászati középfokú, majd felsőfokú oktatás akkor kezdett kibontakozni Magyarországon, amikor a korábbi érclelőhelyek kimerülőben voltak, s új technológiák kellettek azok kinyeréséhez, illetve az ércek feldolgozásához. Az iskolarendszerű, középfokú képzés első helyszíne Selmezbánya volt, ahol a III. Károly rendeletére alapított Berg-Schola 1735-ben kezdte meg működését, első tanára pedig a kor neves mérnöke, Mikoviny Sámuel volt. Az itt képzett gyakorlati bányatisztek mellett szükség volt olyan mérnöki, gazdasági és jogi ismeretekkel bíró szakemberekre, akik elméleti téren is alapos felkészültséggel rendelkeztek. Johann Thaddäus Peithner, a csehországi bányászati és pénzverészeti legfőbb hivatal levéltárosa javaslata ugyan az volt az udvari kamara irányában, hogy a bányászati-kohászati tudományok oktatására Prágában hozzanak létre intézményt, viszont Mária Terézia 1762. október 22-i döntése alapján erre a célra a jól felszerelt bányákkal és kohókkal bíró Selmezbányát jelölték ki. 1764-ben, illetve 1765-ben két tanszéket szerveztek, s kétéves képzési ciklusban oktatták a megfelelő „filozófiai” előtanulmányokkal rendelkező és a felvételi vizsgán átesett ifjakat. 1770-ben az intézmény újabb tanszékkal bővült, a képzés három évre emelkedett, s ettől kezdve viselte a Bányászati Akadémia nevet. Mivel mind a bányák, mind a kohók nagy mennyiségű fát igényeltek, s a mérhetetlen erdőtárolások következtében faínség lépett fel, ezért 1807. augusztus 30-án I. Ferenc döntése értelmében létrejött az — ekkor még a Bányászati Akadémiától függetlenül működő — Erdészeti Tanintézet, s ezzel párhuzamosan kibontakozóban volt az erdők művelésének és kihasználásának tudománya

3 A bányászati és kohászati oktatás történetét részletesen taglalja *Pauer János*: A selmezbányai magyar királyi Bányászati és Erdészeti Akadémia története, alapításától, vagyis 1770. évtől kezdve az 1895–96-iki tanév végéig. Selmezbánya, 1896. Joerges, 364 p.; az erdészeti felsőoktatását *Vadas Jenő*: A selmezbányai m. kir. erdőakadémia története és ismertetője. Budapest, 1896. „Pátria” Irodalmi Vállalat Részvénytársaság Könyvnyomdája, 383 p. További tájékozódáshoz lásd még *Herpay Imre* (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... Sopron 1919–1969. Sopron, 1970. Erdészeti és Faipari Egyetem, 331 p.; *Hiller István – Igmándy Zoltán* (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... Sopron. II. kötet. Sopron, 1983. Erdészeti és Faipari Egyetem, 189 p., *Hiller István – Zsámboki László*: A bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatás múltja, jelene és jövője. In: *Vivat Academia... Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület és az Országos Erdészeti Egyesület Emlékkönyve a Bányászati, Kohászati és Erdészeti Felsőoktatás 250. évfordulójára 1735–1985. Bp., 1985, OMBKE–OEE, 101–229. p.*; *Mastalírné Zádor Márta*. Az erdészeti felsőoktatás története 2000-ig. In: *Az erdészeti felsőoktatás 200 éve. Emlékkönyv. I. kötet. Sopron, 2008. Nyugat-Magyarországi Egyetem, 15–101. p.*

is. Az előbb kétéves erdőtiszt-képzést 1811-ben háromévesre emelték, s az első évfolyamon közösen oktatták őket a bányász-akadémistákkal. A bányász- és erdészképzés közötti, az előző javára szolgáló egyenlőtlenség megszüntetése érdekében — hosszabb huzavona után — 1846. október 6-án az udvari kamara Császári és Királyi Bányászati és Erdészeti Akadémia néven egyesítette a két intézményt. Az akadémia életében az első nagy megrázkódtatást az 1848/49-es forradalom és szabadságharc hozta, ugyanis a rövid időre magyarrá váló tan nyelv és a csak magyar hallgatóknak járó ösztöndíjrendszer miatt az osztrák, cseh és morva hallgatók tömegesen hagyták el az intézményt, akik számára aztán Leobenben és Příbramban új tanintézeteket alapítottak, amelyeket aztán rövidesen akadémiai rangra emeltek. Ezzel a teljes Habsburg Birodalom bányászati és erdészeti szakoktatását biztosító selmeci akadémia kizárólagos szerepe megszűnt, a tanári kar és a hallgatói létszám megcsappanása miatt fennmaradása több évre bizonytalanságba torkollott. A kiegyezésnek köszönhetően 1868-tól magyar intézménnyé váló Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Akadémia felügyeletét, a bánya- és kohóiparhoz hasonlóan, a Pénzügyminisztérium látta el. Ekkortól indult meg a szakosodás is (bányászati, fémkohászati, vaskohászati és gépészeti-építészeti, illetve erdészeti és erdőmérnöki)⁴, aminek a diákélet szempontjából is nagy jelentősége volt. 1873-ban a tanügyi reformnak köszönhetően nemcsak új tanterv lépett életbe, hanem az intézmény teljesen különvált a selmeci bánya- és kohóigazgatóságtól, amelynek mindaddig fennhatósága alá tartozott. A függetlenné váló akadémia jelentős támogatást kapott fenntartójától, a Pénzügyminisztériumtól, s ennek jeleként 1892-ben átadták az Erdészeti, 1900-ban pedig a Bányászati és Kohászati Palotát. Ez idő tájt — elsősorban a tanári kar körében — válság volt kibontakozóban a Selmecen való maradás, illetve az onnan való távozás kérdéskörében.⁵ Az oktatás színvonala érezhetően hanyatlott, a hallgatók kicsapongásai és összeütközései mindennapossá váltak, a kisvárosi létből kitörni nem tudó városka lakhatási, közéleti, egészségügyi, közlekedési, művelődési, szórakozási feltételei egyre elviselhetlenebbé váltak. Selmecbánya előljárósága ösztönzésére a kormányzat a megoldást az akadémia főiskolai rangra való emelésében látta, így 1904-ben az intézmény a Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola elnevezést kapta, amelynek keretében új tanszékek szerveződ-

---

4 Az akadémia első évszázadának történéseit *Faller Gusztáv*: A Selmeczi M. K. Bányász- és Erdész-Akadémia évszázados fennállásának emlékkönyve 1770–1870. Selmecz, 1871. Joerges, 351 p. mutatja be részletesen.

5 Ez az utóbbi időszakban Selmec-kérdés néven vonult be a történetkutatásba, részletesen lásd *Oroszi Sándor*: A Selmec-kérdés. In: Erdészettörténeti Közlemények LVI. (2003) 80. p.

tek, a tanulmányi idő egységesen négy év lett, s az intézményt az addigi főigazgató helyett rektor vezette. Az elköltözési szándékot csitítva, 1912-ben átadták a Kémiai Palotát, majd 1913-ban a Vaskohászati Anyagvizsgáló Laboratórium épületét. Mindez nem segítette a helyzetet, amit tovább fokozott az I. világháború, a hallgatók zömének és a segédtanároknak a bevonultatása, frontszolgálata, majd a spanyolnátha-járvány kitörése. A menni–maradni kérdést végül a történelem oldotta meg: 1918 decemberének közepén a hadszíntérről visszatért hallgatóság többsége az ingóságok java részével együtt elindult új otthonra keresni.⁶ Bár a tavaszig helyén maradó tanári kar⁷ Gödöllőt tartotta alkalmasabbnak a letelepedés helyszínéül, a kormányzat döntése értelmében 1919 februárjának végén mégis Sopront jelölték ki befogadó városként.⁸ A traumát sem a tanári kar, sem a hallgatóság nem heverte ki, a Selmec iránti rajongás és visszavágyódás a mindennapok részévé vált, s az maradt a későbbiekben is.

A trianoni békediktátum következtében az új otthonra lelt intézmény sorsa ismét bizonytalanná vált, a tiltakozó harcokban és a nyugat-magyarországi felkelésben a főiskola hallgatói is részt vettek. Az ellenállás következtében az 1921. december 14-én tartott népszavazás eredményeként — a főiskolások aktív közreműködésével — Sopron magyar maradhatott. 1922. február 20-án az addigi Károly-laktanyából a volt Honvéd Főreáliskola épületeibe költözhetett az intézmény, amely neve ekkortól Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola lett, s ezzel is a műszaki képzés erősségét hangsúlyozták. A főiskola alá szervezett három osztály (bányamérnöki, kohómérnöki és erdőmérnöki) élén dékánok álltak, az oktatás továbbra is egységesen négy év volt, s a tantervi reformmal bevezették a szigorlati rendszert, majd 1931-ben a főiskola megkapta a magántanári és a habilitációs jogot. 1933-ban, immáron a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alatt, Hóman Bálint miniszter a bányászati osztályt a műegyetemhez akarta csatolni. A főiskola vezetése ekkor az egység megőrzését szorgalmazta, így az osztályok Sopronban maradhattak, de más intézményekkel együtt, 1934. június 1-jei hatállyal beolvasztották azokat az újonnan alapított József Nádor Műszaki

6 Kronológiáját — mely több nyitott kérdést tartalmaz — lásd *Sági Éva*: A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola átköltözése Selmecbányáról Sopronba. *Soproni Szemle* LXXIII. (2019) 3. sz. 282–295. p.

7 Az áttelepülés részleteinek feldolgozása még várat magára, az egyik leghitelesebb krónikát lásd *Lichner József*: Az „Alma Mater” kálváriás útja Selmecbányától Sopronig, illetve szétदारabolásáig. In: *Erdészettörténeti Közlemények* LXV. (2004) 5–39. p.

8 Lásd *Hiller István*: Sopron harca a hajdani selmecbányai főiskola idetelepítéséért 1919-ben. In: *Soproni Szemle* XXIII. (1969) 2. sz. 97–106. p.

és Gazdaságtudományi Egyetembe, amelyen belül — budapesti rektorátussal — soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karként működhetett tovább.

A II. világháború megrázkódtatásai után újra és újra felmerült a képzések helyszínének kérdése, s 1949-ben, a miskolci (Rákosi Mátyás) Nehézipari Műszaki Egyetem megalakulásával szétváltak az ősi selmeci karok. A kohászsképzés 1952-ben, míg a bányászsképzés — tíz éves átmeneti időszak után — 1959-ben került át Miskolcra, miközben Sopronban megszervezték a földmérő mérnöki és geofizikus képzést⁹, az erdészsképzés pedig, némi átszervezés és átcsatolás után, 1952-ben Erdőmérnöki Főiskola néven önállóvá vált.

Az 1950-es évek politikai légköre Sopronban is lecsapódott, 1951-ben — koholt vádak alapján — 45 erdőmérnökhallgatót, köztük 29 valétánst bocsátottak el, miközben 4 professzort is megfosztottak a katedrájuktól.¹⁰ Az 1956-os forradalom és szabadságharc — amely Sopronban, elsősorban a hallgatóknak köszönhetően, békésen, vér nélkül zajlott le¹¹ — ideiglenes változást hozott a szervezeti struktúrában is, a bizakodás reményében újra egyesítették a selmeci karokat, s önkényesen kikiáltották a Soproni Műszaki Egyetemet.¹² A bányász-, kohász- és erdészsképzés a forradalom leverése után szenvedte el legnagyobb veszteséget, mintegy 450 hallgató és 23 oktató kényszerült külföldre távozni. Amíg az erdőmérnök hallgatók és oktatóik java részét sikerült egyben tartani, s a kanadai Vancouverben az University of British Columbia keretében megalakíthatták a Sopron Divisio-t¹³, addig a bányászok és kohászok szétszóródtak a nagyvilágban. Az itt-

---

9 E képzések története még feldolgozatlan, adalékokat lásd *Nagy Dezső – Gellai István* (szerk.): *Az első fecskék — geodéták és geofizikusok — A 40 éves évfolyamtalálkozó emlékére, 1953–1993.* Sopron, 1994. 103 p. tartalmaz.

10 A hosszú időn keresztül elhallgatott eseményeket részleteiben *Wisnovszky Károly*: *Ötven éve ölték meg az Akadémiát. Egy szemtanú vallomása.* In: *Sopron nem ereszt el. Erdészettörténeti Közlemények XLIV.* (1999) 81–137. p. visszaemlékezése. Vö. *Honvári János*: *Kettőtört karrier.* Valóság, 2001, 12. sz. 91–106. p. nyomán lehet megismerni.

11 A történések kronológiáját lásd részletesen: *Az Erdőmérnöki Főiskola jelentése az 1956/57. iskolai év eseményeiről.* In: *Erdészettörténeti Közlemények XXIV.* (1996) 160 p.; vö. *iff. Sarkady Sándor*: *Sopron és az egyetemi karok vértelen forradalma.* ERFARET, Sopron, 2016. 176 p.

12 E rövid időszak bemutatása *Illyés Benjamin*: *A Soproni Műszaki Egyetem története, 1956/59.* Sopron, 2016. NYME Kiadó, 119 p. összeállításában olvasható.

13 A kitelepülés történetét lásd többek között az akkori dékán összeállításában: *Roller Kálmán*: „...mi is voltunk egyszer az Akadémián” Soprontól Vancouverig 1956–1996. Toronto, 1996. 319 p.

hon maradottak közül a soproniak különösebb megtorlások nélkül folytathatták tanulmányaikat, a miskolciak viszont nem úszták meg retorzió nélkül.¹⁴

Az 1957/58-as tanévtől kezdődően 10 félévre emelkedett a képzési időszak, s Sopronban megindult a faipari mérnök képzés, amely első évfolyamának diplomaszerezésével 1962-ben megalakult az Erdészeti és Faipari Egyetem. Újabb szervezeti változás csak 1996-ban következett be, a közgazdászképzéssel bővülő Soproni Egyetem első korszaka ekkor kezdődött. 2000-től 2016-ig tíz karral, öt campussal működött a Nyugat-magyarországi Egyetem, ennek felbomlásával létrejött — a csak soproni székhelyű — Soproni Egyetem, amely 2020. augusztus 1-től alapítványi fenntartású közhasznú magán felsőoktatási intézmény lett.

A selmeci diákhagyományok — dióhéjban

A selmeci diákhagyományok kialakulásában, fennmaradásában döntő szerepe volt a városnak, Selmecbányának, amely a középkori Magyarország egyik leggazdagabb szabad királyi bányavárosa, s a bányászati és kohászati, majd erdészeti felsőoktatás központja volt. A selmeci akadémiának — annak európai hírértékelése miatt — számos külföldi hallgatója is volt, akiknek köszönhetően főként a németországi diákszervezetek, a Burschenschaft-ok szokásainak mintájára alakultak ki a selmeci diákhagyományok¹⁵. Ehhez azonban az is hozzájárult, hogy a bányászat-kohászat hanyatlásával Selmec a XIX. század végére fokozatosan elszigetelődött, „alvó várossá” vált, amit az akadémisták (az akkori egyetemi hallgatók) uralhattak. Jelentős fordulat következett a hagyományok gyakorlásában és őrzésében 1918 decemberében, amikor az ismert történelmi események miatt a Bányászati és Erdészeti Főiskola költözni kényszerült. Az új székhelyen, a polgári Sopronban is adottak voltak azok a feltételek, amelyek keretében fennmaradhattak a selmeci tradíciók. A bányászati-kohászati oktatás Miskolcra való átköltöztetése, ami 1949–1959 között zajlott, törést okozott a hagyományörzésben, mivel az erdészszaktól térben elváltak az évszázados testvérszakok. Ezt fokozta még az '50-es évek sajátos politikai légköre, amelynek keretében igyekeztek a

14 Lásd *Ungváry Rudolf*: Utána néma csönd. A miskolci egyetem 1956-os diákszemléjének története. Budapest, 2016. 290+40 p.

15 Részletesen lásd *Igmándy Zoltán, Kárpáti László, Pintér Ferenc, Winkler András*: Hagyományaink. Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron, 1981.; *Sík (Schmidt) Lajos*: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... Visszaemlékezések a selmeci-soproni főiskolás diákéletre, Pécs, 1984.

reakciónak kikiáltott selmeci diákhagyományokat elsorvasztani. Ez azonban csak részlegesen sikerült, mert akkor is voltak hallgatók, akik a megfélemlítések, megtorlások ellenére vállalták a múltat, s nem engedték veszni az évszázados örökséget.

A diákhagyományok gyökerei a céhszokásokban keresendők, amelyekre rányomta bélyegét a céhlegények és a mesterek kapcsolatában megtestesülő alá-fölérendeltségi viszony. Ennek párhuzamát fedezhetjük fel a balek-Firma viszonyban is, amely a selmeci diákhagyományok alapját jelenti. E viszony egyediségét, sajátosságát az adta meg, hogy folyamatosan humoros elemekkel fűszerezték, amelyek aztán lassacskán szokásokká váltak, s beépültek a selmeci diákhagyományokba. A balek-Firma kapcsolatnak, ennek az emberformáló különös viszonynak az a lényege, hogy származástól és anyagi helyzettől függetlenül minden balek rádöbrent arra, hogy egy olyan közösség tagja, amelyben mindenki egyforma, ahol egyedül a tehetség és a tudás jelenthet rangot, amely közösségben az „egy mindenkéért, mindenki egyért” alapelvnek maradéktalanul kell érvényesülnie.

Az ifjabb és idősebb akadémista megkülönböztetésére született megnevezések egyben a társadalom többi tagjától is elkülönítésére adtak lehetőséget. Ennek a sajátos rangsornak az elején a *pogány* áll, aki beiratkozott, de még a balek-keresztelésen át nem esett akadémista/egyetemista. A keresztelésen már átesett diák a *balek* (vagy régiesen *bulek*).¹⁶ Az ő legfőbb feladata, hogy kövesse és figyelje Firmáját, akitől tanulhat, ügyelve arra, hogy mindig betartsa a balekok tizparancsolatát. Az a balek, amelyik már a második évét tölti az intézményben *kohlenbrenner* (szénégető)¹⁷ lesz. Ő még nem rendelkezik teljes jogokkal, például nem keresztelhet balekot. A hierarchia csúcsán a *Firma*¹⁸ áll, akinek legfőbb ismérve, hogy „Isteni Fényben Tündököl”, azaz tetteivel és viselkedésével kiérdemelte ezt a rangot. A bemutatott rangsor nem függ attól, hogy ki melyik évfolyamba jár, csak attól, hogy hány évet töltött el az intézményben. Azokat, akik a kötelező tanulmányi idő után még az intézményben hallgatnak, *veteránnak* nevezik, *ultra supra veterán* az, aki több éven át „túlteljesít”. *Veteranissimus* pedig az a megkeresztelt, de már végzett személy, aki nem vesztette el együttérzését a diáksággal, a hagyományörzést továbbra is fontosnak tartja. Az *ultra supra veteranissimus* pedig ennek idős korú változata. Az akadémia/egyetemen kívüliek a *filiszterek*, ők azok, akik a diákság mulatozását, csínytevését, hagyomány-

---

16 A XIX. század közepéig megnevezése *fisch* (hal), majd *fuchs* (róka) volt.

17 Azért adták e nevet, mert a selmeci akadémia második éven tanulták a szénégetés tudományát.

18 A firma a késői latin szó, a *firmus* = erős, szilárd, állhatatos, biztos származéka, mely a diákhagyományokban csak nagy kezdőbetűvel írható.

őrzését sok esetben értetlenül, esetleg ellenségesen nézik, ők az elpuhult, rigolyás nyárspolgárok, azaz sohasem voltak selmeci/soproni diákok, vagy ha voltak is, már szakítottak a hagyományokkal.

A diákélet kezdetének első eleme a leendő balekok (a pogányok) fogadása, az akadémiai-főiskolai-egyetemi létbe való bevezetése. A pogányok és Firmák első találkozására, ismerkedésére az ún. balekhéten kerül sor, amely legfontosabb küldetése az, hogy a leendő balekságban tudatosítsa, hogy egy olyan közösségbe kerültek, amelyben a fő összetartó erő a selmeci diákhagyományokban leledzik, s e közösség tagjául lenni nem kötelesség, hanem érdem. Miután a beiratkozott hallgatók túljutottak a balekhét meglepetésein és megpróbáltatásain, megkezdődik számukra a tanrendi oktatás, és ezzel párhuzamosan 6–8 héten keresztül folytatódik a balek-oktatás is, amely balekfeladattal és balekvizsgálattal zárul. A sikeres vizsgát tett pogány balekkeresztelésen esik át, amely az erre a célra rendezett szakestély keretében történik. Ezután kerül sor a balekbálra, amelyet a balekkeresztelő szakestély után Katalin napkor tartanak.

A diákszokások fontos kellékei az egyenruhák, amelyek egységes megjelenésük révén erősítik a belső összetartást, a csoportszellemet és az önfegyelmet. Selmecen, az ősi bányavárosban, a bányászok és a bányatisztek egyenruha-viselése több évszázados múltra tekint vissza. 1838-tól a selmeci akadémia hallgatóinak is engedélyezték — természetesen a tiszti jelvények nélkül — a bányászöltözék viselését. E viselet formáját a XIX. század végéig elsősorban nem előírások, hanem inkább a szokások szabták meg, viszont 1892-től fogva — a hallgatókat tömörítő Ifjúsági Kör kezdeményezésére — igyekeztek egységesíteni azt, mai alakját ebben az időszakban nyerte el. Megkülönböztetjük a hétköznapi és az ünnepi uniformist. A hétköznapi, azaz munkaruha kabátjának neve *gruben*¹⁹. Ezt a rövid, derékba szabott, lefelé bővülő zubbonyt fekete posztóból készítették, amelyre hátul hasítékot, a mellrészén egy-egy zsebet varrtak. A rövid állógallért és a kézelőt finomabb anyagból varrták, amelynek színe elárulta azt is, hogy mely szakon tanul az akadémista. (Fekete a bányászok, vörös a kohászok színe.) Ünnepi alkalmakkor vagy hazautazáskor, mivel a koszos és foltos *gruben*ben mégsem illett megjelenni, a bányász és kohász hallgatók az ún. *aufhauert* viselték. Ez jó minőségű fekete anyagból varrott teljesen zárt kabát, melynek állógallérja és paszománya fekete, illetve vörös bársonyból készült. A soproni karokon 1951-ben sajnálatos módon az egyenruha viselését betiltották, azt csak a későbbiekben sikerült ismét feltámasztani.

19 A német *Grube* = bánya szó alapján.

A bányász és kohász hallgatók egyenruhájának engedélyezése után 1839-ben a selmeci akadémia felügyeletét ellátó udvari kamara az erdészek részére is engedélyezte az egyenviséletet. Az erdészek és erdőtisztek hagyományos zöld ruhájától ez azonban lényegesen különbözik, talán nem véletlenül inkább a grubenre hasonlít. A derékba szabott rövid zubbony, melynek a neve *walden*²⁰, a derék alatt lefelé bővül és hátul felhasított. Anyaga sajátos ördögbórszerű őzbarna posztó, viszont válltömés nélküli. Mindkét oldalon ferde szabású zsebei vannak, amelynek széle, valamint az állógallér és a kézelő zöld bársonyból készült. A már említett sajnálatos betiltás után csak 1971-ben sikerült újra feltámasztani ezt a viseletet, amely anyagában, színében és formájában is némileg változott, többek között már nem derékba szabott, így lefelé nem bővülő. Selmecen az erdész akadémisták ünnepi öltözéke az *atilla* volt, amelyet sötétzöld anyagból arany sujtásokkal varrtak, magas állógallérja és a ruha alsó részén ferdén vágott zsebe volt. Zöld lampasszal varrott fekete nadrág illett hozzá, esetenként csizmanadrágot is hordtak viselőik. Ma Sopronban már csak nagyon ritkán lehet látni atillában díszelgő hallgatót.

Szintén a régi céhes hagyományokból eredeztethetők a szakestek²¹, amelyeket a diákhagyományok közül leginkább sikerült megtartani eredeti formájukban. A korai szakesteken elsősorban szakmai jellegű kérdéseket vitattak meg, de ezek után a nótázás, a jókedv, a tréfa, a víg mulatozás is helyet kapott. A későbbiekben a szakest szakmai jellege mindinkább háttérbe szorult, és a vidámság, derű került előtérbe²². A szakestek akkor is, ma is meghatározott rendben zajlottak/zajlanak le, amelyek betartása felett a tisztségviselők öröködnék. Közülük a fontosabb feladatot ellátók jobb vállukon átvethető színes, a tisztség jelével ellátott szalagot kapnak. A szakestély legfőbb (primus inter pares) tisztségviselője az *elnök* (*Praeses*), aki a hivatalos részben teljhatalommal bír, s akinek szava szent és sérthetetlen. A *háznagy* (*Major domus*) feladata a szakestély megszervezése, előkészítése, továbbá a házirend megírása és ismertetése, ezen kívül a nem szalagos tisztségviselők kijelölése. A szakestély menetét nótázásokkal teszik vidámabbá, a nóták előéneklése (intonálása) a *nótabíró* (*Cantus praeses*) feladata.

---

20 A német *Wald* = erdő szóból.

21 A megnevezésből adódik, hogy itt általában egy-egy szak (bányász, kohász vagy erdész) hallgatósága képviseltette magát.

22 A selmeci szakestek részletes bemutatását lásd *Zivuska Jenő*: A selmeczi m. kir. Bányász és Erdész Akadémia Ifjúsági Körének milleniumi emlékirata. Városi Könyvnyomda, Debrecen, 1896.; a soproniakét *Bartha Dénes*: A szakestély. Hagyományok 8. In: A mi erdőnk 8. (2019) 6. 16–17. p.; Változatlan forgatókönyv. Hagyományok 9. In: A mi erdőnk 9. (2019) 1. 16–17. p.; Különleges szakestek. Hagyományok 10. In: A mi erdőnk 9 (2019) 2. 16–17. p.

Régen főleg kocsmákban tartották a szakestélyeket, melyek zegzugos helyeire nem mindig jutott el az elnök hangja. Ezért *viesszhangot (Contrapunkt)* alkalmaztak, aki kezdetben az elnök mondandóját szóról-szóra megismételte. Később a *Praeses* szavainak felerősítése mellett annak tréfás elferdítése is szerepét jutott, ami folyamatos derűtséget tart fenn. A szakestekre a balekság is meghívást kaphat, ezért ilyen esetekben a *balekcsősz (Fuchsmajor)* az, aki a baleksereget tereleti és fegyelmezi.

Szakestet nemcsak a selmeci diákhagyományok szerint élő diákközösség életében sorra következő menetrendszerű események alkalmával rendeznek, hanem akkor is, amikor egy közösség úgy érzi, hogy szüksége van egy kis vidám mulatozásra. Az első szakest, amelyen a diák részt vesz, a *balekkesztelő szakest*. Ez azért fontos az életében, mert ha megfelelt az addigi elvárásoknak — ez azért nem olyan egyszerű —, s teljesítette a Firmák által elvárt kötelezettségeket, akkor ezen a szakestélyen a pogányból balekká válhat, az életében egy jelentős fordulat következik be, hiszen a közösség befogadja, itt válik igazi egyetemi polgárrá. Rendszerint másodéves korban kerül sor a *gruben/waldenavató szakestre*. A ranglétrán való előrehaladást a *firmaköszöntő szakest* zárja, e szakesten lép a kohlenbrenner a Firmák dicső táborába. A legünnepélyesebb a *valétaszakest*, amely egyben az oktatási intézménytől való búcsúzás, a valétálás²³ kezdetét is jelenti.

Idestova másfél évszázada Selmeceen a végzős akadémisták széles szalagot vetettek át a vállukon, majd a későbbiekben a bal karjukra tűzték, amellyel hírül adták, hogy hamarosan véget érnek tanulmányaik, s elhagyják az ősi bányavárost. Ezeket a szalagokat a selmeci lánykákkal, sok esetben szívük választottjával hímeztették ki, s a lányok között e téren egyféle versengés alakult ki: ki tud szebb szalagot hímezni! A valétaszalag szokása az utódkaroknál a mai napig megmaradt, amelynek színe a szak színével azonos, bár az utóbbi időszakban e szalagok már egységes gépi hímezéssel készülnek²⁴. A bársony alapanyagú szalagon fel van tüntetve az intézmény és a kar neve, a szak címere, valamint a tanulmányok kezdésének és befejezésének évszáma. A szalag felavatására a valétaszakesten kerül sor, amelyet az utolsó szemeszter első hónapjaiban rendeznek. Ezen a szakesten többnyire egy köztisztelőben álló tanár elnököl, s az ő komoly pohara után — amelyben útravalót fogalmaz meg a valétánsoknak — kerül sor a szalag feltűzésére. A felavatott szalagot nemcsak az ünnepi, hanem a hétköznapi ruhán is

23 A valétálás a latin (*bene*) *valet* szóból ered, mely magyarul annyit tesz: isten veletek / éljetek boldogul.

24 *Bende Attila*: Diákéveink emlékörzője a valétaszalag. In: *Erdészeti Lapok* 156 (2021) 6. 237–238. p.

hordják, s csak a valétabál éjszakáján veszik le. Ezen a szakesten kerül felavatásra a *valétakorsó* is, amely szokás Sopronban 1971 óta dívik.

Az első valétálás (vagy röviden valéta) feltehetően 1830-ban²⁵ volt Selmecebányán, legalábbis írásos emlékünknél maradt fenn. Az 1830–40-es években a valétáló akadémiákat a többiek a „*Bemooster Bursche zieh ich aus*”, s más burschdalok éneklése mellett kísérték a — ma már nem létező — bélabányai városkapuhoz, akik korszójukat a kapuhoz ütve összetörték, majd a valétánsokat farbörre ültették, meghintáztatták, s a kapun át kilódították a városból. A valétálás ma ismert formája az 1850–60-as években alakult ki. A menet az erdészeti szakoktatás épületéből, a Fortuna-háztól indult, ahol legelől a balekok cipelték a valétánsok poggyászát. Utánuk a cigánybanda következett, majd négyes sorokban, egymást átkarolva a hallgatók, kiknek kalapját tölgy- vagy cserlomb díszítette. A menet diákdalokat²⁶ énekelve járta végig a város utcáit. A ballagást este a városi Vigadóban a valétabál követte, ahol éjfélkor lecsavarták a lámpákat, s a valétalók — menyasszonyukkal vagy menyasszony-jelöltjükkel az oldalukon — körüljárták a tánctermet, miközben a „Ballag már a vén diák” c. nótát énekelték. A XIX. század végén a ballagási menet az 1892-ben megépült Erdészeti Palotától indult, a valétalók abban a tanteremben gyülekeztek, ahol az utolsó előadást hallgatták, s onnan indultak kísérőikkel a városba. A menetet az akadémia legidősebb hallgatója nyitotta virággal és cserfalommbal díszített hosszú bottal a kezében. Utána lépdeltek a szemeszterek veteránjai, annyi zöld szalaggal a kalapjukon, ahány szemesztert „túteljesítettek” az akadémian. Őket kísérte az elmaradhatatlan cigánybanda, akiket a valétaelnök követett, majd négyes sorokban egymást átkarolva, a vállukon átvetett tengerzöld valétaszalaggal a ballagók. A menetet a többi évfolyam hallgatói zárták le, kik kígyóvonalban, szalamanderben lépkedtek²⁷, s a többiekkel együtt énekelték az ősi valétánsnótákat. A szalamanderezők sok esetben koffereket és egyéb tárgyakat vittek a hátukon, rendszerint olyasmít, ami a tanulás hosszú éve alatt szorosán összenőtt egy-egy valétáló életével. Az

---

25 *Szilas A. Pál*, Az egyetemi ifjúság haladó hagyományai, szokásai, szervezetei. In: *Vivat Academia... Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület és az Országos Erdészeti Egyesület emlékkönyve a bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatás 250. évfordulójára*. Budapest, 1985. 231–270. p.

26 A selmeci/soproni/miskolci diákdalok eredetét, elemzését lásd *Szemerey Tamás*: „A mi nótáink” története, Miskolc, 1985.

27 A céheknél ugyanis szokás volt a libasorban (Gänsemarsch) történő felvonulás, a vándorútra induló mesterlegényeket is ennek keretében búcsúztatták. Az akadémiák szalamanderének, kígyózó sorban való felvonulásának ez az alapja.

utolsó nagy selmeci valétálásra 1914 tavaszán került sor, mert az első világháború, később az elcsatolás nem tette lehetővé annak további megrendezését.

Sopronban a valétálás estéjén (napszálltakor) a végzősök és az őket búcsúztató alsóbb évesek az egyetem főépülete előtt sorakoznak fel, természetesen ezen ünnepi alkalomról a hozzátartozók sem maradhatnak el. A rektor és a valétaelnökök ünnepi beszéde után a búcsúzókat átadják az egyetem zászlaját a búcsúztatóknak, majd a rektor kitarja az egyetem kapuját és a valétamenet megindul. Ennek első részét a szalamanderezők adják, akik négyes sorokban, S-alakban haladnak előre, miközben kezükben bányászlámpát lóbálnak. Őket követik a tanárok, majd a valétánsok zárják a menetet, kiket két oldalt fáklyát vivő alsóbb évesek kísérnek. A diáknótákat éneklő lassú menet a Főtérre tart, útjukat a polgári házak ablakaiban égő gyertyák keretezik. A főtéri polgármesteri búcsúztatást követi a valétabál, ahol éjfélkor a valétánsok leveszik a szalagjukat, s a valétaelnök is átadja tisztségét.

Intézményünk tablógalériájának részletes elemzése előtt a „valétálás” fogalom és a köré csoportosuló tárgyi emlékek rövid ismertetése elengedhetetlen. Az Alma Matertől való elválás nosztalgikus emlékkörzöi — már csak a valeté több mint másfél évszázados tradíciója miatt is — rendkívül gazdag, hazai viszonylatban páratlan kultúrtörténeti értéket képviselnek, így ezek felsorolására nem vállalkozhatunk e tanulmány keretein belül, néhány fontosabbat azonban megemlítünk közülük, méghozzá azokat, amelyek szorosan a valétálás ceremóniája köré csoportosulnak, valamint a diákélet meghatározó emlékeként szolgálnak az adott személy és a ballagó évfolyam számára. A valétálás rekvizitumai között meg kell említeni a *valétakönyveket* és *valétaíveket* is, amelyek eredete közel két évszázados múltra tekint vissza, mivel az 1830-as években már teljesen kialakult formáikkal találkozunk. A valéta- (vagy másnéven emlék-) könyvek különböző nagyságú, finom kivitelű, aranykötésű albumok (kezdetben még kötetlen emléklapok) voltak. A búcsút mondó hallgatók az utolsó szemeszter vége felé az évfolyamtársakkal és a jó cimborákkal búcsúsorokat íratattak a valétakönyv lapjaira, gyakran kimunkált rajzok vagy festmények kíséretében. Ezen ábrázolások leggyakoribb motívumai természetesen Selmec fontosabb épületei közül kerültek ki, így a Leányvár, a Schacht, a szélaknai kapu, az Arany bányamécseshez címzett fogadó szerepel vezérmotívumként. Az 1850-es években megjelenő emlékkönyvekben már a beírók árnyképei is megtalálhatók, amelyek a fényképeket pótolták. A fényképes albumok a XIX. század végén jelennek meg először, s válnak általánossá. Az első valétatablók készítése az 1870-es évek közepére datálható, amely-

nek kicsinyített másait az 1890-es évektől kezdődően mintegy másfél évtizedig a valétabálok meghívójára is rátették.²⁸

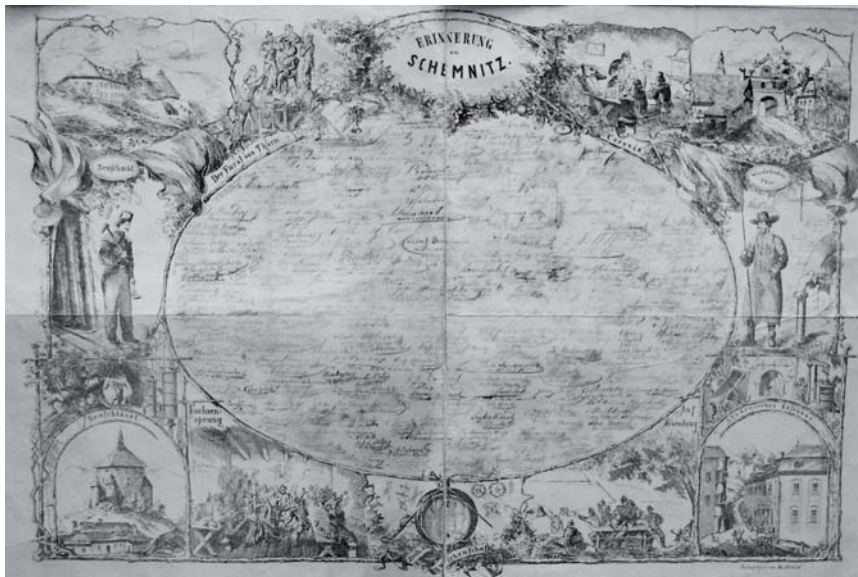

1. kép. Az 1902-es valétáns évfolyam valétabáli meghívója
(Erdészeti Múzeum Archívuma, fotó: Sági Éva és Bende Attila, digitális fotó-
korrekció: Bende Attila)

---

28 Bende Attila: A diákélet emlékörzői — Emlékalbumok és valétakönyvek. In: OMBKE hírlevél 2021/29. 9–12. p. (2021.07.23.) https://www.ombkenet.hu/images/doku/2021/hirlevel/hirlevel_2021_29.pdf (letöltés: 2022. január 28.)

A valétakönyvekhez hasonlóan elfelejtett hagyomány a valétaiv vagy emlékív. Ez díszes, művészi rajzokkal keretezett, esetenként „Erinnerung an Schemnitz” feliratú, nagyalakú rajzlap volt, amelyet a balekok nyakukba akasztott rajztáblán hordtak szét a városban, s a valétánsok nevében emlékül aláírtatták minden valétálóval, jóbaráttal, tanárral. A neve mellé mindenki odaírta vulgóját, s azt is, hogy hová való. Ezeket az emlékíveket egykor a három akadémiai kar összes valétánsa aláírta, ami az összetartozás egyértelmű megnyilvánulása volt.²⁹

2. kép. *Selmeci valétaiv a XIX. század második feléből*
(Slovenské Báňské múzeum, Banská Štiavnica archívum)

A selmeci diákhagyományok kisugárzása ma is tapasztalható oktatási intézményeinkben, a gólyatábor, gólyaavatás, gólyabál, a szalagtűzés, a vidámballagás, a ballagás, a „Ballag már a vendiák...” című dal többek között mind az ódon bányavárosból, Selmecbányáról származnak, az ott kialakult diákhagyományok

29 Bende Attila: A diákélet emlékkörzői — Valétaívek. In: OMBKE hírlevél 2021/28. 13–16. p. (2021.07.16.) https://www.ombkenet.hu/images/doku/2021/hirlevel/hirlevel_2021_28.pdf Letöltve: 2021.07.17.

tovább élése, jellemzően napjainkra kisebb nagyobb mértékben megváltozott formában. A selmeci diákhagyományokat egyediségük, különös értékük miatt 2014-ben a UNESCO Szellemi Kulturális Örökség Jegyzékére is felvették.

Valétatablók

A tabló jelentősége minden kétséget kizáróan túlmutat az összes valétáláshoz köthető tárgyiasult emlékőrzőén, hiszen a valétáns mérnökjelölt, a valétáló évfolyam és a felsőoktatási intézmény viszonyát deklarálja, de emellett üzen a történelmi pillanatról, a korszakról, annak érzelmi világáról, szakmáról a soron következő generációknak, így teremtve élő kapcsolatot múlt és jelen között.

Önálló témaként a magyar fotótörténet a tablók kérdésével ez idáig alig foglalkozott, így csak nagyon kevés írás látott napvilágot e témakörben. Valétatablóink történetének megismeréséhez a fotózás történetének kezdetéig kell visszatekintenünk. Számos kérdés vetődik fel a tablókkal és készítésükkel kapcsolatban. A fotográfia speciális szegmenseként hogyan született meg e „műfaj” és milyen hagyományokra épül? Hogyan és milyen hatásokra változott az idők során az alkalmazott motívumvilág és a formakincs? Hogyan alakult ki a portréfotók és a szimbolikus tartalommal felruházott grafikai anyag egyetlen kép formájában történő összeállítás, vagyis hogyan született meg az illusztrált korporatív portré? Miért ragaszkodunk digitális világunkban továbbra is a tablókészítés — mára kissé avítottak tűnő — hagyományaihoz?

Ahhoz, hogy a felvetődő kérdéseket megválaszolhassuk, és reális képet alkot-hassunk, csak tiszta forrásból meríthetünk. Ehhez intézményünk és jogelődjeinek hagyatékát — az e tanulmányban közreadott különlegesen értékes történelmi fotó-anyagot — kell az adott történelmi kor, társadalmi ízlésvilág, látásmód, és nem utolsósorban az értelmiségivé válás presztízisének megítélése tükrében megvizsgálnunk.

A tabló szó etimológiája a francia nyelvben gyökerezik. Első említése 1794-ből ismert, ekkor még „képet” jelent. A napjainkban is használatos jelentéstartalommal, vagyis a „több személy fényképéből összeállított képek együttese” értelemben először 1928-ban említik, ami persze korántsem jelenti azt, hogy korábban e fogalom ne létezett volna.³⁰

---

30 A Magyar Nyelv Történelmi Etimológiai Szótára. Főszerk.: Benkó Loránd. Budapest, 1976. 818. p.

Az egyénekről készült fényképek egyetlen összeállítás formájában történő közreadásának igénye a polgári csoportosulások kívánalmaként jelent meg. Az eljáróságok, céhek, egyletek tagjai vagy éppen a tisztikarok közösen szerették volna megörökíteni magukat az utókor számára, ami valójában már a fotográfia megszületése előtt megvalósulhatott portréfestmények formájában.³¹ A csoportos portréfestészet műremekei mellett a tablók elődeinek tekinthetők a diakron és a szinkron jelleggel összeállított portrécsarnokok is, amelyek ugyan nem egy kompozícióba rendezett portréösszeállítások, viszont szorosan összetartozó portrék összességének tekinthetők. Ilyenek például az egyetemek professzorait ábrázoló diakron képgalériák, amelyek közül az első 1642-ben készült Németalföldön a franekeri egyetemen, de Utrechtben 1686-ban és Leidenben 1734/35-ben is készültek a szenátusi termék díszítésére ilyen idősorosan rendezett összeállítások.³² Adott intézmény tablójának sorozata szintén diakron galériaként értelmezhető. A klasszikus tablók kialakulásának feltétele a miniatűr portré műfajának széles körű elterjedése volt, ami a XVIII. század végén a biedermeier korszakot követően egyre nagyobb teret kapott. Gyakori emlékkörzők voltak a kis ovális keretbe foglalt portrék, amelyek először az arisztokrácia, majd pedig a polgári réteg körében hódítottak teret. Ezeket a képeket a családi kötelék és együvé tartozás jeleként egyetlen nagyobb keretbe rendezték össze, amelyek történeti szempontból a mai tablók — ugyan még egyszerűbb kivitelű — előfutárainak tekinthetők.

A selmecbányai akadémiák máig elsőként ismert portrégyűjteménye 1868-ban készült az Erdélyi Kör tagságáról. Az arcmások még keretek nélkül szerepelnek, illusztrációkat sem láthatunk, csak a legszükségesebb információkat tüntették fel az összeállításon.

A kép különlegessége, hogy az első napjainkig ismert tablók egyike, hiszen csak az 1850-es évekre datált, Veress Ferenc által készített erdélyi nobilitások arc- és mellképét bemutató összeállítás előzi meg.³³ A következő ismert tabló Malonyay Dezső által „A magyar nép művészetében” közreadott, a szentgáli olvasóház építtető és részvényes tagjait ábrázoló két kép³⁴ viszont már az Erdélyi Kör tagjait megörökítő tablóval egyidőben készült. Az ilyen jellegű össze-

31 *Bogdán Melinda*: A mosaique-tól a tablóig „Emlékül iskolai tanéveimről”. In: *Fotóművészet* 46. (2003) 3–4., http://fotomuveszet.net/korabbi_szamok/200334/a_mosaiquetol_a_tabloig?PHPSESSID= (Letöltve: 2020. 04. 01.) (A továbbiakban *Bogdán*, 2003.)

32 *Schwartz Gary*: *The Dutch World of Painting*. Vancouver, 1986. 94–95. p., id. *Bogdán*, 2003.

33 *Kincses Károly*: *Levétetett Veressnél, Kolozsvárt*. Budapest, 1993, 34–35. p., id. *Bogdán*, 2003.

34 *Malonyay Dezső*: *A magyar nép művészete IV*. Budapest, 1912, 27–28. p., id. *Bogdán*, 2003.

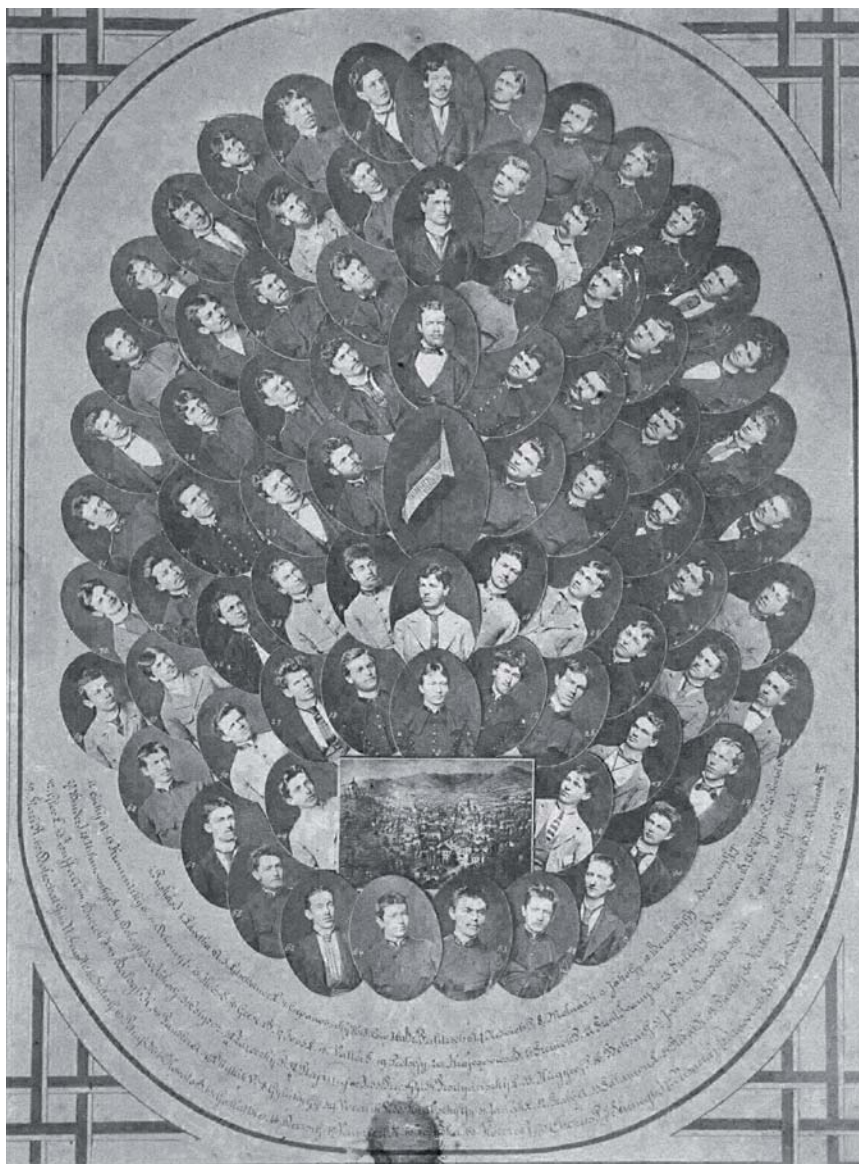
3. kép. Az Erdélyi Kör tagjainak tablója 1868-ból
(EM archívum, digitális fotókorrekció: Bende Attila)

állításokat a századforduló tájékán a fényképészeti szaknyelv a francia eredetű „mosaique” elnevezéssel illette.

Tartalmi értelemben a tablók elődjeinek tekinthetjük a valétánsok csoportképeit is, hiszen egyetlen képen örökíti meg a búcsúzó évfolyamot, bár nem hivatalos formában, így a patinás tablók képösszeállításaihoz viszonyítva jelentős a presztízsvesztés. Az előbbi összeállításokkal ellentétben ezeket „életképeknek” nevezi a fotográfia. A következő ismert tabló a Magyar Társaság 1879. évi tagságát örökíti meg, amire a késő biedermeier korszak bársony alapra montírozott ovális arcmásainak megfelelő formavilág jellemző.

A tabló közepén, alul Selmecebánya — az Alma Maternek otthont adó város látképe — jelenik meg, míg felette közepén a társaság zászlója látható körben a tagság portréival, alul a névsorral.

A tablókészítés széles körben csak az 1900-as évek elején terjedt el, és a XX. században élte virágkorát, ami nem egy jól meghatározható technikai innováció létrejöttének időpontjához köthető eseménnyel, hanem inkább a folyamattal hozható összefüggésbe, ami a privát fotográfálás általános társadalmi jelenséggé válásával alakult ki. „Az egyén bárhol és bármikor hozzáférhetővé válik a fény-

4. kép. A Magyar Társaság tagjainak portréösszeállítása 1879-ből
(másolat, SOE KKL archívum)

képezőgép számára”³⁵, aminek tulajdonképpen azért volt nagy jelentősége, mert ez jelentette a tablóösszeállítások megalkotásának lehetőségét, illetve a módot arra, hogy a diákság valétáns csoportképeken örökíthesse meg évfolyama emlékét. Tehát fotózás ekkor már nem az elit kiváltsága, a polgárság mindennapjainak részévé vált. Főként a gimnáziumok és szakiskolák, de egyes felsőfokú oktatási intézmények — így Alma Materünk jogelődjeinek különböző fakultásain végző hallgatói — is készítettek ballagási emlékkörzőként tablókat.

Tablóportré, ballagási portré

Az oklevél megszerzése mindenkor olyan presztízsű esemény volt, amely alkalmat teremtett portré készítésére, s ezt a képteremtő szerepét még a digitalizálódott világunkban is képes megőrizni. A portrékészítés hajnalán, a fotográfia megjelenését és demokratizálódását megelőzően a diákok arcképeit ún. árnyképek helyettesítették a levelezőlap jellegű emlékkártyákon és a „Stammbuch-ban” — azaz a baráti társaságaik emlékkönyveinek — lapjain. Ezekből jelenlegi ismereteink szerint összeállítások nem készültek, de egyéb illusztrációikkal és rövid szentenciáikkal értékes emlékkörzői a tovatűnt diákélet vissza nem hozható időszakának.

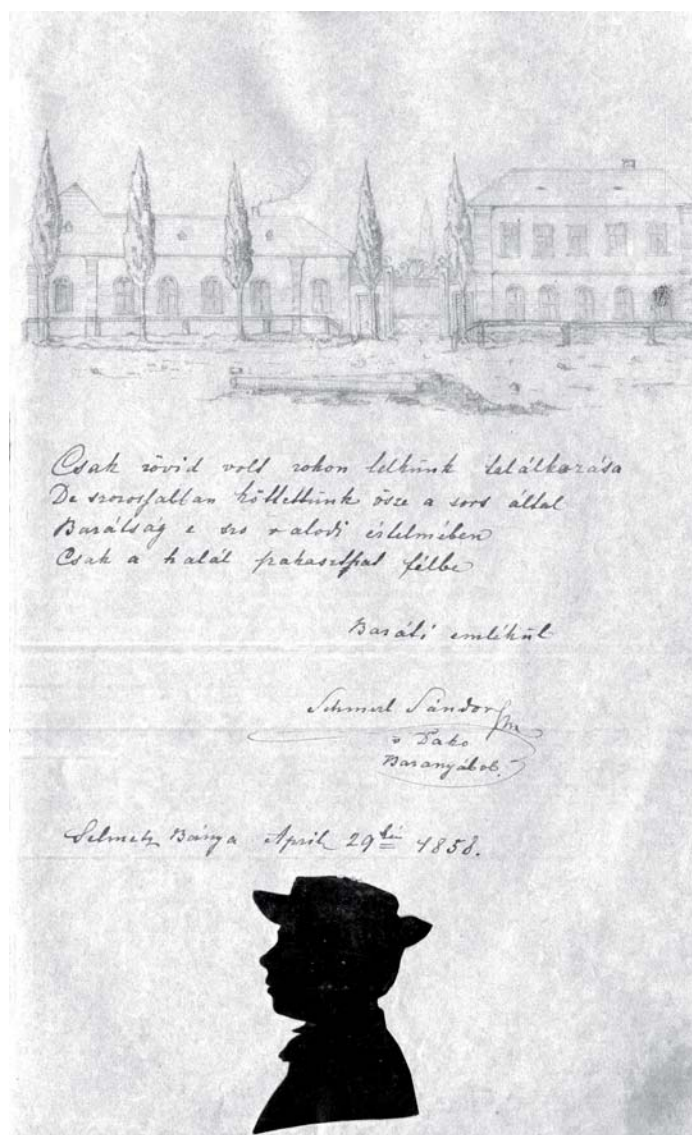
A portréfényképezés műtermi környezetben, hivatásos fotósok által készített felvételei mindenkor az adott időszak ízlésvilágának megfelelő beállítások mellett készültek. A polgári igények szokásrendje határozta meg a műtermi felvételek jellegét. Kialakultak a szokványos beállítások és díszletek, amelyekből a fotóalanyok kiválaszthatták a saját ízlésüknek legmegfelelőbbet. Készültek egészalakos portrék, illetve mellképek is, amelyeket szívesen ajándékoztak a ballagók családtagjaiknak, barátaiknak, kedvesüknek. Ezek fontos kordokumentumok, hiszen pl. a viselet alakulása a leghitelesebben e portrék alapján követhető nyomon. Számkra a tablók szempontjából a mellképek érdekesek. Az ülőportré esetében lehetőség kínálkozott a profiltól és szemből történő fotózásra egyaránt. Az egy keretben összefoglalt képek esetében nem volt feltétlenül cél az összeállítás során, hogy megegyező beállítások sorozatát hozza létre a fotográfus, így, ha csak szűk keretek között is, de teret engedhetett az egyéni kifejezés megnyilatkozásának.³⁶

Intézményünk jogelődjének hallgatói körében az első ránk maradt valétatablók esetében nem volt általános az egyenruha viselése. Az 1800-as évek végének tablóin a diákok a kor divatjának megfelelő különféle színű elegáns polgári viseletet

---

35 *Bogdán, 2003.*

36 *Bogdán, 2003.*

5. kép. Veigele Oszkar erdőakadémikus Stammbuch-jából származó 1858-as árnyképes portré (SOE KKL archívum)

(zakót és nyakkendőt), míg mások katonai egyenruhájukat viselték, ami szintén az egyéniség szabad kifejezésének lehetőségét tette lehetővé. Az 1894/95. évtől kezdődően azonban megjelennek az egyenruhák az akadémisták körében, amelyek az individuális hatást tompítva egyértelművé tették a szemlélők számára az intézményi és a szakosztályi hovatartozást a valétáns évfolyamon belül. Az egyenruhás tablófotózás általánossá válása az 1901-es évtől kezdődik. A tablóképeken szereplő bányászok esetében a bányaing és az aufhauer, míg az erdészek esetében az erdész atilla az általános viselet, de nem kötelező érvénnyel, hiszen katonai egyenruhás és elegáns gálaruhás fiatalemberek is láthatók a szakmai viseletben készített portrék mellett. A fent említett trend — vagyis a különféle egyenruhák és a polgári viselet egyidejű megjelenítése —, illetve a különböző beállítások és képkivágások alkalmazása egészen az első világháborúig nyomon követhető. 1914-ben a M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola mérnökhallgatói közül több mint 300 fő állt a Magyarországért harcoló katonák soraiba, tartalékos tiszti és tiszthelyettesi rangban szolgálva.³⁷ Az ebből az időszakból ránk maradt két tabló közül az 1915/16-os valétáns évfolyam esetében 32 főből 24 katonai egyenruhát visel, kevés a szakmai díszegyenruha, valamint a polgári viselet, míg az Selmecbányán valétáló utolsó, 1917/18-as évfolyam esetében egy polgári ruhás fiatalember kivételével minden hallgatót katonai egyenruhában látunk. A Nagy Háborút követő időszakból az első ránk maradt tabló az 1924/25-ös évfolyamé, amelyen, a háború előtti trendtől eltérően, nincs polgári viselet. Persze mindez nem azt jelenti, hogy ne készítettek volna akár egyenruhában és polgári viseletben is portrét, azonban a történelmi helyzetet és az általános érzelmi állapotot jól tükrözni, hogy ezek közül melyik portré került a tablóra.

Egészen az 1926/27-es évig láthatunk olyan idősebb, ún. listázó hallgatókat, akik megjárták az első világháború frontjait, erre és helytállásukra erdész atillájukon viselt katonai kitüntetések utalnak. A két világháború közötti Magyarország erősödő — területi revízió és az irredentizmus köré csoportosuló — politikai programhoz kapcsolódó toposzok, szimbólumok³⁸ fokozták a nemzeti érzelmek kifejezésre juttatásának igényét, ami a diákok körében jelentékenyen hatott az egyenviselésre. Az 1920–30-as évektől egészen 1951-ig teljesen eltűnik a polgári

---

37 *Bende Attila*: A selmecbányai főiskola hősi halott hallgatói nyomában az Isonzónál és a Doberdón. A Nagy Háború írásban és képekben. Letöltve: https://nagyhaboru.blog.hu/2015/12/30/a_selmecebanyai_foiskola_hosi_halott_hallgatoi_nyomaban_az_isonzonal_es_a_doberdon Letöltve: 2020. 04. 01.

38 *Zeidler Miklós*: A magyar irredenta kultusz a két világháború között. Teleki László Alapítvány Budapest, 2002. 137. p.

viselet a tablókról, teret adva az uniformisoknak. E jelenség általános érvényű volt ekkor Magyarországon. Az iskolai egyenruházatban általánosan kedvelt volt a magyaros viselet, amihez némiképp a polgári viselet is igazodott. A férfi középosztályi viselet esetében még inkább a polgári jelleg dominált, és — a zsinóros-sujtásos bocskait leszámítva — inkább csak a díszítőmotívumok voltak konszolidáltak, jelzés értékűen magyarosak.³⁹ A hallgatóság persze még büszkébben viselte az — immár fél évszázados tradíciót képviselő — egyenruháját azért is, mert a szakmai hovatartozásuk mellett nemzeti érzéseik együttesen juttathattak kifejezésre.

A tablógalériát mustrálva az 1951-es kizárást követő évtől fájó hiányérzetünk támad. Eltűntek a tablókról a patinás egyenruhák és majd csak 1971-ben térhetnek vissza. Ettől az időszaktól kezdve mindmáig a polgári öltözék némiképp átértékelődött, hiszen csak azok esetében jelenik meg tablóportréikon, akik az ősi diáktradícióinkban nem vettek részt, így az egyenruhák viselésére nem jogosultak.

Tablóportrék elrendezése

A komponálási elv alapvető szabálya a tekintetek irányának megfelelő elrendezés, ami kellemes, harmonikus szimmetriaviszonyokat teremt a kompozíció egészét tekintve. Ez tulajdonképpen olyan esztétikai alapelvnek tekinthető, amely a grafikai felület díszítésének hiányában is érvényre jut. Rendező elvként jelenhetnek meg a grafikai elemek, a speciális keret, avagy a képeket hordozó felület szabta elrendezési lehetőségek. A klasszikus négyszög alakú, párhuzamos sorokban történő elrendezés mellett a félkörívek mentén, legyező alakba rendezett képösszeállítások a leggyakoribbak, de e kettő megoldás kombinációjaként kialakított kompozíciók sem ritkák, különösen az 1900-as évek első négy évtizedéből. Ebben az időszakban a XIX. század közepéig élő késő biedermeier és a romantika stílusvilágának megfelelően készített, gazdagon illusztrált tablóképeket felváltja az igényes kidolgozást nem nélkülöző, de letisztultabb, mindenfajta zsúfoltságtól mentes komponálási elv szerint készített tablóképek sora. Ennek nagy jelentősége van, hiszen így a maguk a portrék kerülnek a fókuszba, amelyek elrendezésének esztétikai jellegzetességei válnak hangsúlyossá, s így a rendező elvnek a kompozíció egészére gyakorolt hatása uralja az összképet. A XIX. század tablógalériájának egyes képösszeállításai esetén is a fenti portréelrendezési elvek érvényesek. Rendező elvként jelentős szerepet tölthet be a személyek közötti viszony,

---

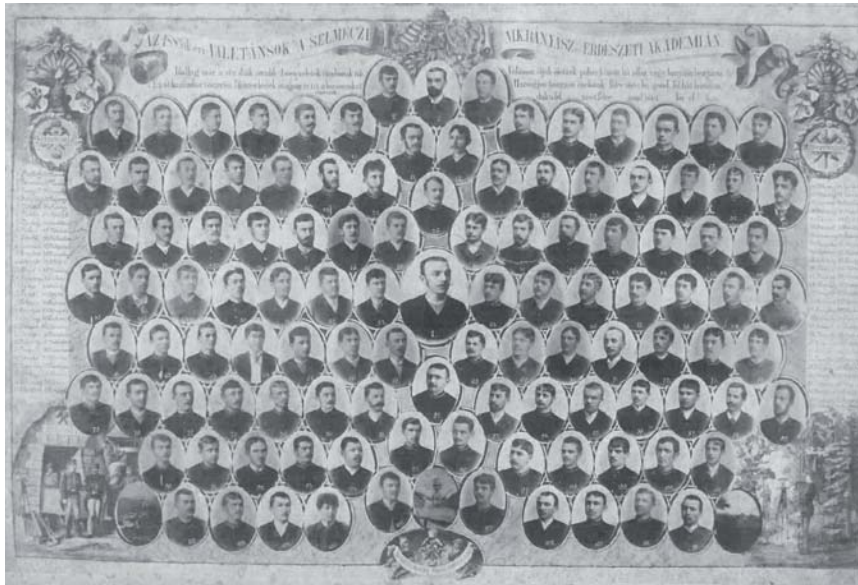
39 Zeidler, 2002, 75. o.

amelynek érzékeltetése a tablókon — a nonverbális megnyilatkozások hiányában — nehézkes. Ezt oldhatják fel a tablók mellé készített, vagy éppen a tabló központi motívumaként megjelenő csoportképek, amelyek lehetőséget kínálnak a személyes viszonyok artikuláltabb megjelenítésére. Nem véletlen, hogy számos évfolyam esetében készítettek ilyen felvételeket, azonban csak két olyan tabló ismerünk (az 1896/97-es és az 1897/98-as évfolyam), amelyekre a portrék mellett a csoportkép felkerült. Egy másik lehetőség, hogy maga a kinagyított és névsorral kiegészített csoportkép tölti be a tabló szerepét mindenfajta egyéb illusztráció nélkülözve, ahogy azt az 1974-es évfolyam esetében is láthatjuk.

Az évfolyamok egyes kitüntetett tagjai és évfolyamtársaik közötti viszonyok e portréösszeállítások esetében nem azonosak a középiskolai tablók tanár-diák alá-fölrendeltségi viszonyával. A nagyobb, kiemelt helyen szereplő arckép nem a hierarchikus viszonyok által diktált megkülönböztetést szemlélteti, hanem a közösség megbecsülésének szimbóluma. A valétaelnök személye ugyanis az ún. „primus inter pares”, vagyis az „első az egyenlők között”, ami rögtön egyértelművé teszi kiemelt helyzetének és kitüntetett szerepének demokratikus hátterét. A ránk maradt képanyagon portréja szinte kivétel nélkül központi helyen szerepel, hangsúlyossága azzal is érvényre jut, hogy elnöki szalagot visel, és képmása nagyobb képméretben kerül a kompozícióba. Az első olyan évfolyamtabló, ahol egyértelműen azonosítható az évfolyam valétaelnökének portréja, 1888/89-ben készült. Arcmása a tabló közepén került elhelyezésre és a sorszámozás is vele kezdődik, ami szintén kiemelt helyzetét deklarálja. Az 1890-es évektől státuszánál fogva nem csak a valétaelnök, hanem a különböző ifjúsági szervezetek — úgymint az Ifjúsági Kör és a vidéki körök — tisztségviselői szintén megkülönböztetett figyelemben részesülnek. Tablóportréikon tisztségüknek megfelelő, vállukon átvett szalaggal szerepelnek.

Tablók formavilágának változása

Érdeemes tágabb időléptékben is áttekinteni a tablóképek galériáját. Az intézmény teljes tablógalériáját zárt képanyagnak tekinthetjük, ugyanakkor ezen belül a képanyag jellegzetességei alapján jól elhatárolhatók egyes időszakok. Az intézményhez köthető tablógalérián belül jól elkülöníthető az egyes időszakok képanyaga, de az egyes fotóműtermekben készült galériák úgyszintén zártnak tekinthetők. Emellett ugyanakkor meg kell említeni, hogy az egymást követő években, de különböző műtermekben készített képanyag stílusában, szerkesztésmódjában sokkal közelebb áll egymáshoz, mint azok a tablók, amelyek ugyan egy műte-

6. kép. Az 1888–89-es valétáns évfolyam tablója
(másolat, SOE KKL archívum)

remből kerültek ki, de elkészítésük között több évtized telt el. Mindez az idők során változó ízlésvilággal és az újszerű technikai megoldások megjelenésével magyarázható. E lassú változások a tablók szinkron sorozatának egymástól időben távol eső darabjai között jelentős különbségeket eredményeztek. Ha minden tablóképet, valamint az azokat készítő fotóműtermeket hiánytalanul ismernénk, akkor pontosabban elhatárolhatók lennének az egyes jellemző időszakok, és a változások is jobban leírhatók lennének, valamint ezek összevethetők lennének az egyes galériák között is. Munkánk során azonban szükségszerűen tudomásul kell vennünk, hogy az áttekintett galéria nem teljes, és sajnos soha nem is lesz az.

Habár a XIX. század végéről származó selmeci tablók kicsinyített másolatain általában nem találtunk információt az ezeket készítő műhelyekre vonatkozóan, számos neves fotográfus műhely működött Selmecebányán a XIX–XX. században, akik vélhetően tablók készítését is vállalták a portréfotózás mellett. Néhány műtermet mégis megemlítünk, úgymint W. Rautek, Barker Alajos neves fotóműhelye vagy épp a Helios műterem. Az 1800-as évekből csak Anner János

Besztercebányán (Alsó utca 84.) működő fényképezési műhelyéből maradt ránk valétatabló, a századforduló után elsőként pedig Goszleth István fotográfus budapesti (Kristóf-tér 3.) műhelyében készült 1901-es és 1902-es tablót említjük, amelyek szövegezésének és szimbólumainak zavarba ejtő hasonlósága arra enged következtetni, hogy az 1902-ben készült kép esetén vagy nem fogalmaztak meg konkrét igényt az illusztráció vonatkozásában, vagy az előző évfolyaméhoz nagyon hasonló portréösszeállítást szerettek volna.

A leginkább zártnak tekinthető képanyag Hrien Gyula műtermében készült. A formavilág, az elrendezés és a feliratozás stílusa teljesen megegyező. E tablók grafikai felülete nem illusztrált. A mester emblémája csak az 1910/11-es és 1912/13-as képek esetében látható, azonban éppen a képanyag stílusának fent említett azonossága okán joggal feltételezzük, hogy az 1913/14-es tabló is Hrien mester kezei alól került ki. Mindemellett meg kell jegyezni, hogy — bár nem Hrien készítette — mégis szépen illeszkedik a fenti tablók sorába az 1911/12-es összeállítás is, ami szintén jól mutatja az egymást követő években készített képanyagok stílusbeli egymásra hatásának eredményét. A legtöbb megmaradt és ismert eredetű tablót Lobenwein Harald soproni fotográfus készítette Kosuth utcai fotóstúdiójában 1925/26 és 1951 között. A '20-as évekből ismert két Lobenwein tabló formavilága és kompozíciós elvei is hasonlóak. A '30-as évek tablóiról ugyanezt mondhatjuk. Felvetődik a kérdés, hogy vajon e két évtized képanyaga közötti különbség oka az lehet-e, hogy id. Lobenwein után fia, ifj. Lobenwein Harald vezette a fotóműhelyt? A '40-es évekből kettő, az '50-es évekből csak egy tabló maradt meg e műterem képanyagából, melyek a megelőző évtizedektől teljesen eltérő hangulatvilágot képviselnek. Adott műterem képanyagának egységessége nagyban függ attól is, hogy mennyi idő telt el a vizsgált kompozíciók megalkotása között. Jól példázzák ezt a Lobenwein anyag mellett a Diebold–Gruber műterem 1936 és 1940 között készített tablói is.

Zárt képanyagot nem csak azonos műterem eredményezhet. Az intézmény történetén belül különálló egységet alkotnak a galéria azon részei, amelyeket lezárt képzések részvevői készítettek. Ezen összeállítások rendkívül értékes galériája például a földmérő mérnök és geofizikus képzés (1949–1959) képanyaga vagy éppen az 1956-os forradalom és szabadságharc bukását követően Roller Kálmán dékán vezetésével Kanadába emigrált erdőmérnök hallgatók tablóinak sora. Ők a British Columbia Egyetemen (University of British Columbia) megalakított Soproni Divízió szereztek meg erdőmérnöki oklevelüket, mégis a selmeci-soproni hagyományokhoz hűen minden évfolyam elkészítette valétatablóját.

Tablók illusztrációi, kísérő grafikák

A selmeci diákhagyományhoz és a szakmához ezer szállal köthető szimbólumrendszer egyedivé teszi intézményünk tablógalériájának egészét, megkülönböztetve bármely más oktatási intézmény hasonló képanyagától. A fentiek értelmében a Selmecebányához és Sopronhoz, a bursch hagyományokhoz és a szakmához köthető jelképek, toposzok a kivitelezési megoldásaiktól függetlenül egyértelművé teszik a galéria minden egyes darabjánál annak hovatarozását.

A portrék a tábló kompozíciójába helyezve annak részletévé válnak. A körülöttük és köztük lévő terek díszítése már a kezdeti időben jellemző volt, igazodva az adott időszak uralkodó stílus- és ízlésvilágához. A tablók díszítése a merkantil litográfia körébe tartozott. Ez azt jelenti, hogy a klisék után dolgozó litográfus a korizlésnek megfelelő markírozást és záródíszeket — hasonlóan az oklevelek, vizitkártyák és egyéb aprónyomatványok ornamentikáihoz — másolva hozta létre. A kompozíciók tipográfiai jellemzői arra engednek következtetni, hogy a dekorációs munkát végző fotó-, illetve grafikai műhelyek azonos alapmotívum- és szimbólumvilágból táplálkozva a megrendelő évfolyam igényeinek megfelelően állították össze a tablókat. A megjelenített illusztrációk az intézményeknek és azok jogelődjének otthont adó városok emblematisz színterei, az egyetemi épületek, valamint a sajátos szakmai szimbólumok sokasága és a diákélet köré csoportosul. Ezek faágakkal szegett keretezésben vagy körbefutó stilizált indaminták között szimmetrikusan helyezkednek el. E grafikai elemek nem csupán a megrendelő igényeiről árulkodnak, különösen a kísérőgrafikák és az összekötő motívumok megalkotása esetében, hiszen a grafikusnak mindenkor lehetősége nyílt saját művészi látásmódjának kibontakoztatására is.⁴⁰

Az általunk ismert első, 1884-es valétatabló margóin körben gazdag díszítés szövevénye foglalja egy egységbe a hallgatók portréit. Az ovális mellképek között babér- és tölgylevelek töltik ki a grafikai teret. Fontos hangsúlyozni, hogy a megjelenített illusztrációk nem pusztán díszítő szerepet töltenek be, hisz az esztétikai élményen túlmutatva többlettartalmuknál fogva elmélkedésre készítetik a szemlélőt.

A Selmecebányán készült néhány ismert táblón a város diákság számára fontos helyszínei tűnnek fel, úgymint a főtér a Szentháromság szoborral, a város főutcája az Arany utca és néhány bányakna (Zsigmond-akna, Mária mennybemenetele-akna etc.), amelyekre mára már csak régi képek és a diákélet néhány relikviája emlékeztet bennünket. Ezek mellett a városi látképek és az akadémia palotáinak

---

40 *Bogdán*, 2003.

Tanulmányok

épületegyüttese, illetve azok elkészülte előtt az oktatásnak helyet adó városi épületek, pl.: a Fritz-ház (a főépület) a vegytani épület (Belházy-ház) jelennek meg. A trianoni békediktátumot megelőző kényszerű áttelepülés után Sopron város jellegzetes épületei kerültek a tablókra, leggyakrabban a Tűztorony a Leányvár vagy a Klopacska analógiájaként. Gyakran együtt ábrázolják a selmeci és a soproni időszakot, így váltak ezek az épületek a történelmi léptékű folytonosság jelképévé, és egyben a diákélettől való búcsúzás szimbólumává.

7. kép. A Selmebányára és Sopronra utaló szimbólumok kettőssége az 1959-es bányamérnök tablón
(SOE KKL Németh Gyula archívumából)

Sopron város főtere — Selmecbányához hasonlóan — több esetben központi helyen szerepel, ahogy az intézménynek otthont adó ősi és az új Alma Mater főépületének homlokzata is. Az egyetemi épületek megjelenítése kettős jelentéssel bír. Ez az a sajátos jelentőséggel felruházott tér, amely megtestesíti a szakmai tudást, és egyfajta „második otthon”, amelynek ez idáig összetartozó közössége a valétálás után felbomlik, szétszéled és immár csak az általa képviselt szellemiség köti hozzá egykori tanítványait.

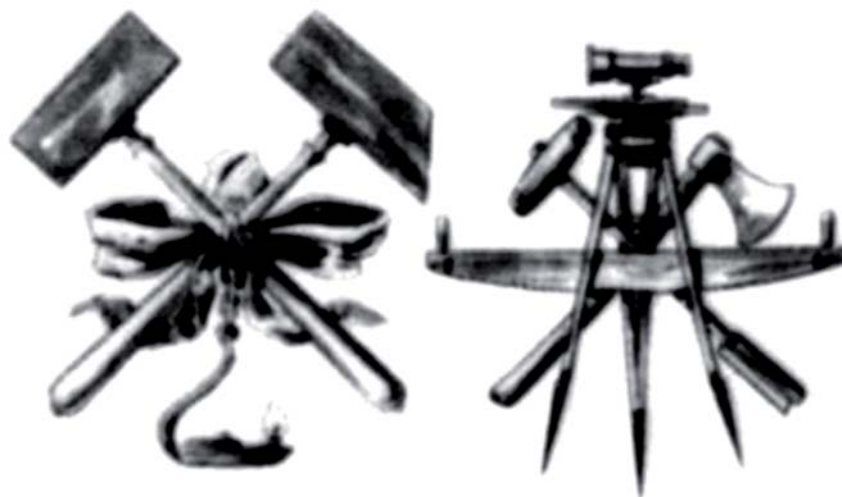

8. kép. Szakmai kettősség grafikai az 1894–95-ös valétáns évfolyam tablóján (másolat, SOE KKL)

A bányász és erdész szakmai munka idealizált ábrázolása általában a kép jobb, illetve bal oldalán tematizáltan jelenik meg. Leggyakrabban a bányák tárnáinak bejáratát, vagy éppen a munkát végző bányászt ábrázolják. Valamennyi illusztrált tablón megjelenik az erdőt járó, vadászó, vagy éppen fakitermelésen dolgozó erdész képe is. A legigényesebb kompozíciókban a grafikai anyagot a szakmai kronológia fonalára fűzik fel, egyfajta folyamatábrát szemléltetve. Az erdészet szépségeit gyakran természeti képek és a vadászat ábrázolása varázsolja elénk, aminek háttérét Biok Zoltán 1905-ben írt levele világítja meg.

A diákok döntő többsége ugyanis a vadászat miatt jelentkezett erdésznek, persze ennek okán gyakran csalódtak is választott szakmájukban,⁴¹ vágyaik a tablók idealizált grafikáin köszönnek vissza. Mindaddig, amíg a valétáló bánya-, kohó- és erdőmérnök hallgatók egy tablón szerepelnek (1948), a motívumvilág egy illusztrációs egységben utal mindhárom szakmára.

A szakmai címerek elmaradhatatlan motívumai még a szegényesen illusztrált tablóknak is. Ezek általában babér-, illetve tölgykoszorúval szegett pajzsokon ábrázolt bányász ék és kalapács, a kohász szakmai címer, valamint az erdőakadémikus jelvény, később pedig az erdészcsillag. A földmérőmérnökök esetében a teodolit, míg a geofizikusok esetében az Eötvös-inga. Az újabb tablókon az ősi szakok elszakítását követően egyaránt megjelenik a bányász és az erdész szakcímer is, ami a szakmáink összetartozásának szép szimbólumaként is értelmezhető.

9. kép. A bányász (balra) és az erdész (jobbra) szakcímerek az 1902-es valétatablón (EM gyűjtemény)

---

41 Biok Zoltán levele, Miskolci Egyetem Egyetemtörténeti Gyűjtemény. 1905. 364. p. id. *Oroszi Sándor*: A Selmec-kérdés. In: *Erdészettörténeti Közlemények*, LVI. (2003) 28. p.

A késő biedermeier és a romantika stílusvilágának finom grafikai megoldásai, a részletgazdag kísérőgrafikák az első világháború időszakáig lassacskán letisztultak és eltűntek. A két világháború között készült tablók már a polgári elegancia finom ízlésvilágának igényességét sugározzák. Intézményünk tablógalériájának erre az időszakra datálható — egyértelműen politikai állásfoglalást, nemzeti érzelmeket kinyilatkoztató — momentumára is szeretnénk utalni. Az ismert tablók közül a '30-as években Diebold–Gruber műtermében készült három ilyen tablókép (1936/37, 1937/38 és 1940), amelyek az első világháborút követően — az irredenta nemzeti érzelmegek megerősödésének időszakában — csaknem két évtizeddel a trianoni békediktátum után reagálnak a fájó veszteségekre. A csonka hazát az elcsatolt területekkel ábrázolják, sőt az 1937/38-as tablón az integer Magyarországot keresztrefeszítve, töviskoszorúval, Jézus szerepében látjuk. Már az első ismert összeállítások grafikai is utalnak a nemzeti érzelmekre és az Alma Maternek otthont adó városok iránti elkötelezettségre. A szent korona, Magyarország, Selmecbánya és később Sopron címere is visszatérő motívumai az illusztrációval ellátott emlékkörzöknek.

A második világhégés után lassan újra hangsúlyossá váltak a díszítő elemek, amelyek az 1950-es évek végére már gazdag szakmai tartalommal illusztrált motívumvilágot jelenítenek meg, ábrázolásmódjuk a szocialista realizmus eszményképének felel meg. Ennek az irányzatnak megfelelően új tartalommal bővültek az illusztrációk. Az erdészek esetében az erdőipari feladatok, a fafeldolgozás és az erdőfeltárás körét érintő műszaki feladatok (út- és vasútépítés, kötélpályák) igényes illusztrációi kerülnek túlsúlyba a vadászati témák mellett, gyakran azok helyett.

10. kép. Erdészeti munka ábrázolása a szocialista realizmus stílusában az 1954-es erdőmérnök tablón
(Péterfalvi József archívuma, digitális fotókorrekció: Bende Attila)

11. kép. *Bányász szakmai munka pillanatképe 1954-ből
a szocialista realizmus jegyében*
(másolat, SOE KKL, digitális fotókorrekció: Bende Attila)

A bányász tablókön a koreszmének megfelelően a nehézipar (bánya- és olajipar) modern technológiai vívmányai, gyárai és a bennük dolgozó ember a fő téma.

Hazánkban ezt az 1949-től 1956-ig terjedő periódust az „50-es évek művészetének” nevezik. Tágabb értelemben mindazon művészeti produktumok együttese ide sorolható, amelyek a szocializmus építésének ideologikus ábrázolását tűzték ki célul.⁴² E stílus sajátos ismérve, hogy realista, expresszív ábrázolásmódjával mutatja be az idilli viszonyok között dolgozó fiatal tervező értelmiségit és a kollektívumban feloldódó egyén munkáját, mindezt közérthető módon örökítve meg. E korszak stílusjegyeit hordozzák az erdész és bányász tablók, de az 1949–1959 közötti időszak földmérő- és geofizikum mérnök valétablói is, amelyek lezárt galériájának egyes elemei szinte kivétel nélkül e stílusirányzat didaktikus példának tekinthetők. Ennek megfelelően motívumviláguk az általánosan megjelenített illusztrációs anyagon (Sopron város épületei és címere, az Alma Mater főépülete etc.) túlmenően a földmérés szakmai pillanatképeinek, technikai vívmányainak, a dolgozó ember és a természet vélt harmóniájának, egységének ábrázolásával egészül ki. Az ebben az időszakban készült tablók kiválóan példázák, hogy a társadalomtörténet milyen módon jelenik meg és tükröződik vissza a kulturális alkotások legkülönbözőbb elemeiről.⁴³

A British Columbia Egyetemen végzetek (1958–1961) tablóösszeállításainak (5 tábla) motívumvilága kivétel nélkül kettős: a két kontinens kulturális és természeti jelképeire, valamint a soproni Alma Materre és az őket befogadó új intézményre utalnak. Sopron városának jelképe, a Tűztorony mindegyik képen szerepel. A motívumok rendező elve azonos. A Tűztorony és egy indián totem oszlop, a két intézmény főépülete, az intézmények címerei mind e kettősség megjelenítésének eszközei.

A magyar tájakat a bal oldalon a gímszarvasok és a tölgyerdők illusztrációi idézik, míg a jobb oldalon a vancouveri fenyőerdőket láthatjuk. A tablók stílusa, kivitelezésének finom igényessége a Sopronban ugyanebben az időszakban készült összeállításokéval megegyező.

---

42 Artportal-online képzőművészeti magazin. Szocialista realizmus, szocreál. <https://artportal.hu/lexikon-szocikk/szocialista-realizmus-szocreál/> Letöltve: 2020. április 01.

43 *Keserű Katalin*: Sztálinizmus és kultúra. In: *Holmi*. 6 (1994) 1. 152–156. p.

12. kép. *A British Columbia Egyetem 1959-ben valótáló erdőmérnök hallgatóinak tablórészlete a Sopron – Vancouver kettősség szimbólumaival* (másolat, SOE KKL, digitális fotókorrekció: Bende Attila)

Az 1960-as évekre lassacskán eltűntek a '40-es, '50-es éveket jellemző festett, művészi igényességgel kidolgozott színes képösszeállítások és helyüket átvették a különböző fa alapú kompozitokra készített, mindenfajta illusztrációt nélkülöző, jobb esetben kisebb intarziás díszítésekkel ellátott tablók. Ez az újfajta irányvonal folytatódott az 1970-es években is, teljesen szakítva a tradicionális forma- és illusztrációs világgal, a részletgazdag ábrázolásra való törekvéssel. Érdemi változás csupán a 2000-es évektől tapasztalható, amikor a romantizáló stílusvilág és — a korábbi időszakot megelőző — igényes kidolgozottság jellemzi a szabad terek grafikai illusztrációs anyagát.

Kísérő grafikák, illusztrációk technikai megoldásai

A tablók kivitelezése során használt anyagok és technológiák azonosítását megelőzően e rövid fejezetben is szükséges megismerkedni a történeti háttérrel, valamint néhány szakmai fogalommal. Így a festéstechnikai és grafikai megoldások ismertetése világos képet nyújt a témában kevésbé járatos olvasónak is. A rövid történeti áttekintés nagyban segíthet megérteni a szakmai munka megállapításait, következtetéseit. A tablók kísérő felületeit, díszítő festéssel és egyedi grafikai eljárásokkal csinosították a kezdetek óta. Ezt a művészi munkát alkalmazott művészetnek nevezzük. A szabad művészettel ellentétben, határozott célhoz kötött, de a képzőművészet kelléktárával dolgozó alkotásokat soroljuk ide. Az alkalmazott művész és az iparművész munkája között érzékelhető némi rokonság, azonban az ipari méretű felhasználás nem jellemzője az alkalmazott művészetnek.

A régebbi korok illusztrációi és dísz tárgyai határozott és biztos festészettechnikai ismeretekről árulkodnak, a későbbiekben ezeket, többnyire iparrajz-iskolai növendékek, grafikusok, formatervezők készítették. Sajnos a XIX–XX. század alkotóinak sorában a hozzáértő alkotók mellett, jelentős számban fordultak elő jó szándékú, ám dilettáns alkotók is, aminek következményeképpen az alkalmazott művészet némileg rossz csengésű, lenézett, enyhén pejoratív kifejezéssé vált. Ez azonban nem volt mindig így, sőt a korábbi évszázadok művészetében nem volt a maihoz hasonlóan érzékelhető éles határ a szabad és az alkalmazott művészetek között. Korukban is keresett, jó nevű, elismert festők, mint Holbein vagy Dürer készítettek arisztokrata pártfogóik megrendelésére színházi díszleteket, okiratokat, sőt asztali díszeket is. A biedermeier, majd a századforduló bájos keresztlevelei, invitáló cédulái és nem utolsósorban az akadémia tablói ennek az egykor dicsőséges időszaknak a szerényebb, de tiszteletreméltó sereghajtói.

Az akadémiai közeg zárt légköre és a tradíciók arra engednek következtetni, hogy bizonyos tablókat az akadémisták saját maguk készítettek. Mindenki számára ismert szép hagyomány ez, abból a korból, ahol a közösségek maguk oldták meg a problémáikat. Bizonyára számos „jó kezű” hallgató készített a társai számára alkalmazott művészeti munkát, akár évfolyamokon átívelő időtartamban is. Gondoljunk az emlékkönyvek, invitáló cédulák, táncrendek, báli meghívók és képeslapok igényes illusztrációira. Ez tulajdonképpen ma sincs másképp.

A máig ismert tablók festéstechnikájának meghatározásánál — minden körülmények és lelkiismeretes szakmai igyekezet ellenére — be kell érünk a szükségszerűen pontatlan behatárolások lehetőségével, ugyanis a rendelkezésre álló tablók díszítésének felmérése és elemzése pusztán a közvetlen érzékszervi vizsgálatra korlátozódik. Ez a vizsgálati mód többnyire elfogadható eredményt ad abban az esetben, ha a műtárgy ténylegesen, közvetlenül szemlélhető, esetleg díszített felülete meg is tapintható. A tablók egy része elérhető, megtekinthető ugyan, viszont jó néhány figyelemre méltó darabról csak a rendelkezésre álló fotó alapján tehetünk megállapításokat. Könnyen téves következtetésekre juthatunk, ha mindössze a fényképek alapján szeretnénk festéstechnikai megállapításokat tenni, bár a tablók készítésének idején alkalmazott művészeti stílusok, festésmódok ismerete sokat segít a valószínűsíthető technikák meghatározásánál. Le kell szögeznünk, hogy a már említett érzékszervi vizsgálat még jó minőségű fénykép esetén sem adhat biztos eredményt. Így hát minden szakmai igyekezet ellenére a vázolt lehetőségek tükrében szükséges kezelni a későbbiekben leírtakat.

Általánosan elfogadott vélekedés, hogy a használt technikák jórészt az ismert egyedi grafikai eljárásokra, valamint a vízbázisú festészeti eljárások használatára szorítkoztak a díszítő festészet esetünkben áttekintett galéria alkotásainál. Használatukat a könnyű kezelhetőség és a szakmai rokonság indokolja, hiszen a mérnöki munkában nem ismeretlen a tus, a pácok, a kihúzó és az ecsetek használata, és egy elfogadható látványterv megfestése is elvárható volt a számítástechnika korát megelőzően. A vízfestés gyűjtő fogalomként magába foglalja a lazúrozó akvarellfestést, a fedő gouache- és temperafestési technikával készült műveket is. Fontos hangsúlyozni, hogy kivétel nélkül, minden vízfestés esetében a víz nem kötőanyagként, hanem mint oszlató szer jelentkezik, ellentétben az „olajfestmény” kifejezéssel, ahol az olaj a festék kötőanyagául szolgál.

Vízfestmények már a XIV. század végén feltűntek, de ez a technika csak a XIX. század angol és később németalföldi akvarellistáinak szorgos munkája révén terjedt el. Ők olyan tökélyre fejlesztették az akvarellfestés technikáját, ami a mai napig csodálattal tölti el a műveik szemlélőit. Az ő letisztult, szakmailag rendkívül szigorú szabályokhoz kötött ábrázolásmódjuk igen magas szakmai fel-

készültséget igényel, ráadásul az így elkészült műalkotás sem felel meg az alkalmazott művészetekkel szemben támasztott nagyobb igénybevétel követelményeinek sem. Ennek következtében a későbbi korok alkalmazott művészetekkel foglalkozó művelői hamar vegyítették a „tisztá” akvarell festésmódot a későbbiekben rendelkezésükre álló egyéb technikákkal. Ez az ismert tény az oka annak, hogy a kivitelezésben használt technika meghatározásánál rendkívül nehéz biztos megállapításokra jutni tüzetes labor és műszeres vizsgálatok híján. Még a „tisztá” akvarell festés esetén is megkülönböztetünk festésmódokat, amelyek természetesen más és más eredményre vezetnek. Létezik rajzból kiinduló festés, ahol az előrajzolás mint láthatatlan segédeszköz kerül a papírra, de a rajzolás lehet módosító, képépítő, közreható elem is. Ebben az esetben természetesen a rajz dominanciája a kiegészítő szereptől a meghatározó funkcióig bármilyen szintű lehet. A festés kivitelezése a finoman felhordott réteges képépítéstől az azonnali készre festett prima festésmódig terjedhet.

Az alkalmazott technikák sorában mindenképpen meg kell említenünk a tempera és a gouache festést is. Bár a tempera és a gouache oldószere — az akvarellhez hasonlóan — egyaránt a víz, azonban lényegüket tekintve alapvetően eltérnek a klasszikus vízfestéstől. Mindkét eljárás esetében vízben oldott kötőanyagot keverünk a pigmenthez, ami erősebb fedő hatást biztosít a használat során. A technikák elnevezése sokat elárul azok tulajdonságairól. A gouache ugyan francia kifejezés, de eredetét tekintve az olasz „guazzo” szóból származik, jelentése „nedves foltocska” vagy „kis pocsolya”. Bár ez is utal az eljárás jellemző tulajdonságára, de talán a másik hasonló festésmód, a tempera jelentése beszédesebb, ugyanis az általunk is használt tempera elnevezés az újlatin „temperare” szóból származik, ami a „keverni, elegyíteni” jelentéssel bír. Mindkét eljárás tehát kötőanyag keveréket jelent. A gouache festékek használatával a száradás után levegősebb, pasztellesebb-, míg a temperával mélyebb, teltebb hatású eredményt érhet el az alkotó. A kívánt formák, körvonalak megjelenítésénél a tus és a különböző színű pácok alkalmazása ismerhető fel.

Az ismertettett festéstechnikákat csak ritkán alkalmazták tisztán. Gyakoribb volt a technikák vegyítése a kívánt cél elérése érdekében. Kedvelt eljárás volt az úgynevezett grisaille technika, amely nem valamiféle korábban nem használt anyag alkalmazását jelenti, hanem az ismert technikák sajátos alkalmazását. A grisaille eredetileg egyszínű szürke aláfestést jelentett, így e technika neve is a francia „gris”, azaz szürke jelentésű szóból ered. Ennél a monokróm módszernél csak szürke tónusértékű anyagokkal dolgozik a művész. Az eljárás neve ugyan nem változott, de a monokróm aláfestés természetesen lehetséges okker, umbra vagy bármely más pigment használatával, amiből kellően áttetsző réteget tudunk

felhordani. Az így használt redukált paletta harmonikus és egységes, ám visszafogott ábrázolásmódot eredményez, annak veszélye nélkül, hogy a színtanban kevésbé járatos kivitelező túlszínezné a képet.

Látható tehát, hogy a tablók egyszerű megtekintése nem minden esetben elegendő ahhoz, hogy utólag megbízható módon megállapíthassuk a felhasznált anyagokat és az alkalmazott gyártási folyamatok sorát. Ezért célszerű talán az olyan nagyobb gyűjtőfogalmak használata, mint vizes technika, vagy vegyes technika, grafikai kiegészítéssel. Így reális fogalmat alkothatunk a kivitelezés mi-kéntjéről, de mégsem jutunk téves megállapításokra.⁴⁴

A tablók szövegezése

A feliratok a kor stílusának megfelelően és a kompozíció egészének harmóniáját erősítő formátumban készülnek a tablókra. Tartalmukat és a kivitelezés jellegét tekintve jelentős különbséget tapasztalhatunk. Az 1800-as évekből fennmaradt tablók esetében kalligrafikus feliratokkal tüntették fel az intézmény nevét, az eseményt, amelyet a tábló hivatott kihirdetni, továbbá a valétánsok neveit. A szövegezés az 1900-as évek elején egyes esetekben „Valétánsok” felirattá rövidül, az évszám megadásával, valamint a szakokra vonatkozó címerek feltüntetésével. Mindez azonban így is teljes értékű információtartalomnak tekinthető, ugyanis a tábló éppen annak a közösségnek szól, amelynek utódgenerációi is tisztán olvasnak az évszázados jelképrendszerében. Az intézménynév, a szakok és a végzés évének feltüntetése mellett egyéb feliratokkal is találkozhatunk. Ezek zöme a valétáns nóták keserű sorait idézi. A „Ballag már a vén diák” című nóta strófái már az első tablókön is megjelentek, de talán a „Valétáns nóta” sorai idézik legszebben az elválás és a remélt viszontlátás pillanatait:

*„Ha egykor majd a végzet Selmecről menni késztet,
Fakadjunk dalra mind!
Szerencse fel fiúk!
S ha visszatérünk újra e vidám koszoruba,
Szóljon a dal megint:
Szerencse fel fiúk!”*

---

44 Kóhalmy Tamás festőművész, művész tanár megállapításai a tablóképek illusztrációinak, grafikai technikai megoldásairól (nem publikált).

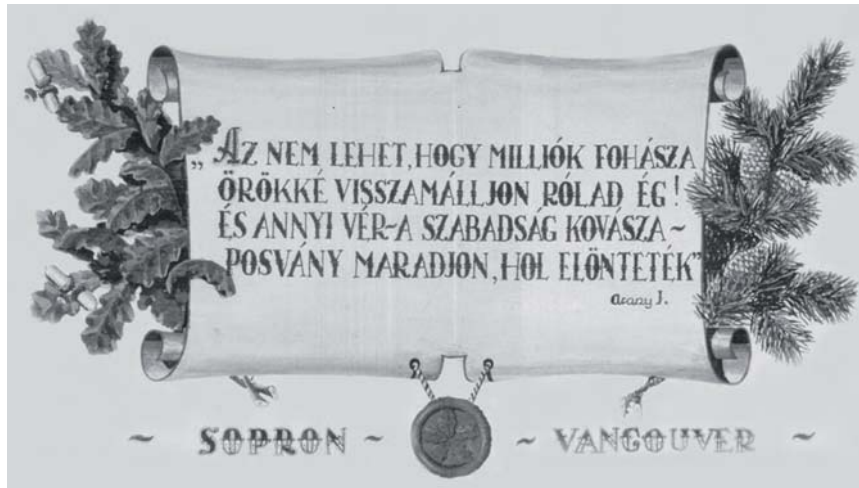
A politikai tartalmak nemcsak a grafikai elemek vonatkozásában követhetők nyomon. Hagyományaink 1951 után a szocialista ideológia toleranciahatárán kívül estek, így tablóképek is csak a „szocialista esztétika” szabta ízlésvilág keretei között készülhettek. Az 1952-es bányász és erdész évfolyam tablóján az „Emlé-
kül a pártbizottságnak” feliratot olvashatjuk, ami nyilván nem feltétlenül jelent valós politikai elköteleződést, inkább kényszerű megfelelést az aktuálpolitikai viszonyoknak.

Az 1956-os eseményekben meghatározó szerepet vállalt Sopronban a főiskola ifjúsága. Az események forgatagában a tengeren túlra emigrált évfolyamtársakra emlékezve az 1957-ben valétáló évfolyam tablóján az elszakadt 38 évfolyamtárs neve mellett Reményik Sándor következő sorait olvashatjuk:

*Eredj, ha tudsz...
Eredj, ha gondolod,
Hogy valahol, bárhol a nagy világon
Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod [...]
Eredj, ha hittelen
Hiszed: a hontalanság odakünn
Nem keserűbb, mint idebenn.
Eredj, ha azt hiszed,
Hogy odakünn a világban nem ácsol
A lelkedből, ez érző, élő fából
Az emlékezés új keresztetket.*

A vancouveri 1958-as valétáló erdőmérnök hallgatók évfolyamtablójukon Arany János „Magányban” című versének soraival válaszolnak (13. kép).

A fentiek értelmében nem pusztán a kivitelezés igényes jellege és az azonos rendezőelvek alapján megvalósított motívumvilág, hanem a nemzeti érzelmek és a selmeci–soproni együvé tartozásra utaló szövegezés vonatkozásában is szorosan összetartozónak tekinthetjük a Kanadában és Magyarországon készült tablókat, mert annak, „*aki a tengeren túlra megy, csak az ég lesz más, de a szíve nem*”. Vörösmarty Mihály soraival épp ezt hirdeti az 1959-es kanadai végzősök tablófelirata is: „*Hazádnak rendületlenül légy híve ó magyar*”.

13. kép. Az 1958-as UBC valétáns évfolyam tablórészlete
(másolat, SOE KKL, digitális fotókorrekció: Bende Attila)

Tablógaléria Selmectől Sopronig

A hagyományaira méltán büszke Soproni Egyetem épületeinek folyosóin 1947-től kezdődően kisebb hiányokkal megtalálható tablógaléria azoknak a tablónak az összessége, amelyeket már Sopronban készítettek. Nagyon érdekes kérdés volt számunkra, hogy a selmeci exodus során a Selmecbányát elhagyni kényszerülő főiskolának volt-e módja a gyűjteményanyagok és oktatást szolgáló hatalmas mennyiségű felszerelés átmenekítése mellett a tablókat is átmenteni. A kérdésre a soproni Rákóczi út 13. alatt álló Ifjúsági Kör házából ismert egyetlen beltéri fotó ad választ.⁴⁵ A képen biliárdozó ifjú mérnökhallgató, Mikulecz László felett egy az 1800-as évekből származó selmeci tabló látható. A kép jobb oldalán szintén egy tabló részlete tűnik fel, ami — jellegzetes sarokdíszítése alapján — vélhetően az 1902-es évfolyam tablója. Ez a máig ismert egyetlen kép, amely arról tanúskodik, hogy a selmecbányai viszontagságos költözés során e kultusztárgyakat, intézményünk történetének fontos darabjait — de legalábbis egy részét biztosan

---

45 Marosváry István archívuma (Ifj. Sarkady Sándor közvetítésével).

— átmentette a főiskola. A két világháború megpróbáltatásait átvészelt eredeti tablóknak az Ifjúsági Kör feloszlását és a Köri ház elvesztését követően nyoma veszett. Sajnos mindmáig nem tudjuk, hogy végül mi lett a sorsuk.

A tablógaléria korszakai a kompozíciók illusztrációs világa és az intézménytörténet tükrében

I. szakasz

A selmezbányai M. Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia „aranykorának” késő biedermeier és a romantikus stílusvilágú tablói az 1874–1900-as évekből

A tablógaléria ide tartozó elemeinek mindegyikét a biedermeier korszaktól a későromantika időszakig fennmaradó ovális keretezés jellemzi. A portrékon az akadémisták egyenruhaviselése sporadikus. Az egyenruha mellőzését az magyarázza, hogy a tablóportré elkészítésének jeles eseményére a polgári elegancia számított igazán megfelelőnek.⁴⁶ A portrék sorában megjelenik a valétaelnök kiemelt portréja, státuszát később — kiemelt portréja mellett — a mellképeken látható elnöki szalag is hirdeti. Az illusztrációs világ a szakmai szimbólumok kettősségét jeleníti meg, a bányász és az erdész szakcímer, a szakmai munka pillanatképei elevenednek meg előttünk az Alma Maternek otthont adó város utcaképei mellett.

II. szakasz

Tablógaléria a századfordulótól a főiskola exodusáig

A galéria ide tartozó elemeinek illusztrációs világa az 1910-es évekig drasztikusan egyszerűsödik, olyannyira, hogy az első világháború időszakában a portrék összessége és a feliratok jelentik a kompozíció egészét, utóbbiak is csak a valétálás dátumára és az intézmény nevére korlátozódnak. A diáktradíciók formális elemeinek változása is jól nyomon követhető a mellképeken. A korábban még vállon átvethető valétaszalagok már kivétel nélkül karszalagok formájában jelennek meg, valamint az egyenruha viselésben az erdőmérnök hallgatók

46 Ez idő tájt az egyenruha — különösen a gruben, a walden és a szolgálati erdész viselet —, mint munkaruha képezte a hallgatók csaknem kizárólagos hétköznapi viseletét, így a portréfotózás eseményének presztízse megkívánta a polgári eleganciát, így ha tehették elegáns öltönyt készítettek e jeles alkalomra.

esetében a korábbi hagyományos erdész atillát teljesen felváltja a csontváz atilla. Az első világháború időszakának — s így a selmeci időszaknak — végéig a polgári viseletet és a szakmai uniformist teljesen felváltja a katonai viselet, ami a tablón is deklarálja a haza védelmére besorozott mérnökhallgatók szerepvállalását e vészterhes történelmi helyzetben. A „selmeci aranykor” tablói sajnos a történelem viharában megsemmisültek. Az ezekről készült és a ránk maradt kisméretű másolatok pótolhatatlan értékét és jelentőségét abban látjuk, hogy egy olyan időszak leghűségesebb tanúságtevői, amely a diákromantika szövevényébe ágyazódva a legendárium részévé vált, így lassacskán elvesztettük az objektív megítélés csaknem mindenfajta lehetőségét.

14. kép. Az 1917–18-as valétáns bánya-, kohó- és erdőmérnök hallgatók tablója (SOE KKL archívuma)

III. szakasz

Tablógaléria az áttelepüléstől a második világháború időszakáig (1920–1947)

A selmeci háborús évek és a soproni újrakezdés időszakának galériája az ábrázolás és a portrék stílusjegyei alapján két egyértelműen elkülönülő részre bontható. Az 1920 és 1929 között ismert tablók esetében a romantizáló stílusjegyek uralják a kompozíció egészét, amit nemcsak a grafikai elemek, hanem a valétaelnök ovális markírozású portréja is erősít. Ez az időszak a zárása az első világháború poklaiból visszatérő, tanulmányaikat befejezni szándékozó „listázó” hallgatók oklevélszerzésének. A galéria tanúsága szerint g. Medzny András⁴⁷ 1926/27-ben valétáló hallgató az egyik utolsó e veterán hadviselt diákok sorában. Ezen időszak galériája nyílt őszinteséggel mesél a XX. század tragikus történelmi eseményeinek emberpróbáló időszakának hallgatói szerepvállalásáról, intézményünk és a magyar történelem szoros kapcsolatáról.

Az 1930-as évtől 1947-ig terjedő időszakból ismert tablók legmarkánsabb sajátossága, hogy a polgári viselet mindinkább visszaszorul, és kizárólagossá válik a szakoknak megfelelő egyetemi uniformisok viselése. Emellett az illusztrációs világ változása is jól érzékelhető, hiszen a megelőző időszak tablóihoz képest lényegesen szerényebb a grafikai tér díszítése, az illusztrációk jórészt a stilizált szakcímereket és az Ifjúsági Kör címerét ábrázolják. Fontos rámutatni arra a tényre, hogy az országos jelentőségű történelmi események milyen módon tükröződnek vissza a táblógaléria egyes elemein. Az 1930-as évek végén — a trianoni békediktátumot követő másfél évtizeddel — jelennek meg az országvesztés tragédiáját bemutató illusztrációk, a szétszakított Királyi Magyarországot ábrázoló motívumok. Az 1940-es években jellemzően szerény illusztrációval készültek a valétáns évfolyamok tablói, változást majd csak az újabb politikai átalakulás időszaka hoz.

IV. szakasz

A második világháborút követően az egyetemre szervezésig tartó időszak (1948–1962) galériája

Az 1940-es évek végén a szocialista államberendezkedés sajátos „kisugárzása” azonnal megjelenik a valétáblók grafikáin is, hiszen a szocialista realizmus esz-

---

47 Nem szerepel a kitüntetések nyilvántartásában. Portréja alapján Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal. Sallay Gergely hadtörténész szíves közlése a táblóportré alapján.

ményképeinek kibontakozása az ipar vívmányainak hangsúlya, a termelő gépek, a dolgozó munkás és a vidám, fiatal értelmiség ábrázolása, mint vezérmotívum kerül e tablók illusztrációs témáinak fókuszába.

IV.1. Valétáló erdőmérnök hallgatók tablói — Magyarország

Az 1951-es évfolyam még a szakoknak megfelelő egyenruhában készíthette tablóportréit, azonban az 1951-es „nagy kizárásokat” követően egészen 1973-ig eltűnt a selmeci diáktudáció egyik legmeghatározóbb formai eleme, az uniformis. Az 1951-es tablón még a Schneeberg hófödte csúcsait láthatjuk — amit a kommunisták szintén provokációnak véltek —, 1952-ben pedig már az „Emlékül a pártbizottságnak” felirat olvasható mind a bánya- és kohómérnök, mind pedig az erdőmérnök tablókon.

Hagyományaink minden formális eleme egy csapásra eltűnik, még a valétaszalagok sem láthatók a tablókon. A szocialista eszményképnek megfelelően (mindenki egyenlő) a valétaelnök személye nem kerül kiemelt helyzetbe az 1953-as és 1954-es tablókon. A selmeci hagyományok lángja azonban nem aludt ki, a parázs ott izzott a hamu alatt és a Rákosi-érát követően a Nagy Imre névvel fémjelhezhető időszak lazuló politikai légkörében azonnal megjelentek a tradíció formális elemei is, hiszen 1955-re visszatért az elnöki portré és az elnöki szalag is.

1956-ban a történelem ismét közbeszólt, így nem készült tabló, viszont az 1957 és 1962 közötti időszak galériája — illusztrációs világot tekintve — harmonikus egységet alkot a teljes tablógalérián belül. A Rákosi-érát jellemző fekete-fehér ábrázolással szakítva, megjelentek a szabad grafikai teret díszítő, gazdag színvilággal ábrázolt motívumok, az egyetemi főépület, a városi épületek (általában a Tűztorony) és persze a szakmai pillanatképek. Az iparosítás vezérmotívuma háttérbe szorult, és kissé romantizáló hangulatvilág elevenedik meg előttünk. Egyetlen fájó hiányérzetünk van, mégpedig az uniformisok hiánya.

IV. 2. Valétáló erdőmérnök hallgatók tablói — Kanada

Ez a galéria mindösszesen öt elemet számlál, ugyanakkor jelentőségéhez nem fér kétség. A UBC-n készült valétatablók mindegyike dupla kettősséget hordoz, hiszen Vancouver és Sopron (természeti környezete, jellegzetes épületei,

15. kép. Az 1958-as valétáns erdőmérnök hallgatók tablója
(Eredeti tablókép a Soproni Egyetem főépületében)

szak⁴⁸ — és egyetemi címei), valamint erdő és az erdőmérnök párhuzam vonul végig minden illusztrációs elem, hasonlóan a Selmecebánya utáni vágyódás romantikáját Sopronnal és a bányász-erdész szakmákat párhuzamba állító tablók illusztrációihoz. E párhuzam a UBC tablók esetében jobban érvényre juthat, hiszen egyrészt az évfolyamoknak célja volt e párhuzam köré csoportosítani a grafikai elemeket, továbbá azért is, mert egyet leszámítva (1959), mindegyik tabló Józsa László erdőmérnök munkája nyomán készült. Az első évfolyam még waldenban készítette tablóportróját, azonban a további négy évfolyam az

48 A Magyarországot szimbolizáló címet Vancouver-ben alkották meg, kitűző formájában egy arab ékszerész készítette el. Az Ifjúsági Kör ezüst-zöld szalagján egy erdőszcsillag látható, ami visszatérő motívum e tablókon. Grátzer Miklós az 1959-es évfolyam valétaelnökének Bende Attilához írott levele. Bellingham, 2019. január 25.

Tanulmányok

---

amerikai szokásoknak megfelelően talárt viselt. Minden felirat, többek között a nevek is az angol írásmódnak megfelelően szerepel. Az első valétáló évfolyam (1958) tablóján olvasható Arany János idézet és a Magyarországon valétáló évfolyamtársaik válasza, Reményik Sándor sorai kötik össze a történelem viharában kettészakadt évfolyamot.

„Mi soproniak tablót akartunk, minél nagyobbat, színesebbet, szebbet. Akartuk, hogy maradjon valami utánunk...”⁴⁹ (16. kép)

16. kép. Az 1960-as valétáns erdőmérnök hallgatók tablója a UBC-n (másolat, SOE KKL)

E tablók eredeti formáikban ma már nem léteznek. Olyan közegben kívánt maradandó nyomot hagyni egy maroknyi soproni diák, ahol a múltba révedő „tablójelenségnek” nincs hagyománya.

---

49 Grátzer Miklós levele Bellingham, 2019. január 25.

Az évfolyamok úgy döntöttek, hogy feldarabolják tablójukat, a hóhér maga az alkotó volt. A szétvágott darabokat elárverezték egymás között és a befolyt összegből ösztöndíj alapot hoztak létre a magyar erdőmérnök hallgatók támogatására.

IV.3. Valétaló bánya- és kohómérnök hallgatók tablói

A Rákosi Mátyás nevével fémjelezhető legsötétebb időszakban készült tablók stílusvilága, ábrázolási megoldásai az erdőmérnök valétablókéval megegyező kompozíciós és grafikai megoldásokat tükröznek, így jutunk el a fekete-fehér ábrázolástól a részletgazdag, színes, romantizáló illusztrációs megoldásokig. Már ebben az időszakban megjelenik a grafikákon a Selmecebánya iránti vágyódás, amit a finom részletességgel kidolgozott ipari témákat megjelenítő illusztrációk fednek el. Tulajdonképpen a művészi igényesség az, ami némiképp oldja a témák közötti disszonanciát. A feliratok érdekessége, hogy a korszak elején készült tablókön még szerepel Rákosi Mátyás neve, később már csak az „RM” monogram olvasható az intézménynevén előtt, ezt követően pedig az illusztrációk grafikáiba fűzve bújtatják el az ország vezetőjének nevét.

IV.4. Valétaló földmérő-, geofizikus mérnök és geológus valétablók

Az erdőmérnök, valamint a bánya- és kohómérnök tablók jellegzetességeit hordozzák magukon e galéria ráánk maradt portréösszeállításai két tablót leszámítva. E kivételek közül az 1954-es évfolyam tablója az egyetlen geológus valétáns évfolyamtabló, így illusztrációs témaválasztása egyedi, míg az 1959-es évfolyamtabló a képzést lezáró földmérő és geofizikus mérnök évfolyam tablója, az évfolyam újfajta ábrázolásmódot talált a galéria többi eleméhez képest.

V. szakasz

A szocializmus időszakának valétablói 1962-től az ezredfordulóig

Az 1962-es évtől a korábbi időszak formagazdag illusztrációs világa nyomtalanul eltűnik, puritán fakompozitokra készített portréösszeállítások sorozatával találkozunk, így e korszak galériája szintén jól elhatárolható az intézményi galéria

17. kép. Az 1958-ban végzett földmérő-, és geofizikus mérnök hallgatók valétatablója
(Verő Józsefné archívuma)

megelőző korszakaitól. E tablók az intézmény nevét — gyakran csak rövidítés formájában —, valamint a szak és a valétálás évét tüntették fel.

Érdekes tény, hogy e puritán, sematikus jelleg a „gulyáskommunizmus” időszakának végéhez, a rendszerváltáshoz közeledve sem változott, annak ellenére sem, hogy selmeci hagyományok meghatározó formális eleme, a — csaknem 20 esztendeje nélkülözött — walden az 1973-as valétatablón ismét visszatért. Fontos az a tény is, hogy a megelőző időszak illusztrált tablói mindvégig az intézmény falai között hirdették a békeidők tradícióinak hangulatát, de a történelmi légkör felülírta a hagyományok megidézésére megfogalmazódó igényt. Ez a formailág a rendszerváltást követően egészen a 2000-es évek elejéig kisugárzik.

Itt már bizonyára nem beszélhetünk a politikai konstelláció kényszerítő vagy befolyásoló szerepéről, talán inkább a diákélet legtisztább forrásától — Selmecbányától — való időbeli távolság még nem volt elegendő ahhoz, hogy megérjen a közösségben a diákromantika iránti vágyódás mélyebb megnyilatkozásainak tablókon is megjelenő megfogalmazása.

VI. szakasz

A Selmecbánya iránti vágyódás időszakának (2000–2021) galériája

Mintegy fél évszázad magánya után ismét felerősödik a mára már kissé megfakult és a diákromantika homályába vesző, de annál inkább vágyott időszak, a „selmecsi aranykor” iránti nosztalgia, így egyre több Selmecbányához köthető szimbólum köszön ránk e korszak tablóképeiről. A 2000-es évek galériájának egyes elemein a szemünk előtt bomlik ki az az eszménykép iránti sóvárgás, ami egyértelműen a középpont, a diákélet tiszta forrása, Selmecbánya felé mutat.

VII. szakasz

Az új alapítványi egyetem időszaka 2021-től

A tablójelenség kapcsán szükségszerűen két kérdést kell megfogalmaznunk: Meddig maradhat életben egyre turbulensebb és mindinkább digitalizálódó világunkban ez az avított emléktárgy? Vajon mit hoz a jövő, vajon lesz-e érzékelhető változás a jelenkor történelmi és intézményfejlődési eseményei nyomán, hiszen a történelmi és politikai viszonyok mellett az intézményfejlődés mindenkor jelentős hatással volt a tablógalériára.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnénk köszönetünket kifejezni mindazoknak, akik segítették segítettükre voltak múltunk emlékeinek felderítésében. Köszönjük a soproni Erdészeti Múzeum jelenlegi és korábbi igazgatójának, Dr. Varga Tamásnak és Dr. Ráczné dr. Schneider Ildikónak, hogy összegyűjtötték és megőrizték az utókor számára az Erdészeti, Faipari és Földmérés-történelmi Gyűjteményben található 1947 előtti tablóképek másolatait. Külön köszönet illeti a múzeum valamennyi jelenlegi és korábbi munkatársát — többek között Roxer Valériát és Makkai Zoltánt —, akik Dr. Varga Ta-

Tanulmányok

---

más vezetésével megmentették a Régi Kollégium felújításakor a falakról lekerülő eredeti tablóképeket, amelyek így visszakerülhettek az Alma Mater falai közé. Köszönjük a Központi Bányászati Múzeum munkatársainak a részünkre elküldött fotómásolatokat. Köszönet illeti a Soproni Egyetem Levéltárának korábbi és jelenlegi igazgatóját, Szemrey Tamásné Dr. asszonyt és Dr. Sági Évát, akik készségesen bocsátották rendelkezésünkre a birtokukban lévő archív anyagokat és segítségünkre voltak a névsorok összeállításában. Dr. Sági Évának a kézirat kapcsán megfogalmazott értékes kritikái észrevételeit külön köszönjük. Köszönjük Dr. Daniel Harvannak, a Slovenské Bánské Múzeu (Selmecbányai Bányászati Múzeum) történész muzeológusának, hogy munkánk során segítségünkre volt, és térítésmentesen megküldte részünkre az archívumukban őrzött — számunkra ezidáig ismeretlen — tablók másolatait. Munkánkat értékes tablómásolatokkal támogatta a Soproni Múzeum, külön köszönjük Bloldár Zoltán közreműködését, segítségét. Végezetül köszönettel tartozunk a Miskolci Egyetemi Levéltárnak, a Soproni Egyetemennek és mindazoknak, akik munkánk során a legkisebb segítséggel is hozzájárultak ahhoz, hogy egy teljesebb tablógalériát legyen lehetőségünk értékelni.

ERDŐS ANDRÁS PATRIK

A BUDAPESTI FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉK ÍTÉLKEZÉSE POLITIKAI ÜGYEKBEN

Amikor laikus bírák a kényes szavak urai.

A Magyarországi Tanácsköztársaság rövid fennállása a rémhírek, szóbeszéd, kósz pletykák korszaka volt. 1919 bizonytalansága erőteljesen mozgatta az utca emberének fantáziáját, a berendezkedő szovjethatalom azonban fenyegetést, ellenségességet látott a híresztelésekben. Azokban a híresztelésekben, amelyekre agitációjukban maguk is erősen támaszkodtak, hiszen a világháború utáni nyár a másik szemszögből nézve épp a bármelyik nap eljöheto bolsevik világforradalom lázas várásával telt.

Hogyan szankcionálta a különböző szovjetellenes kijelentéseket, álhíreket, rémhíreket a proletárdiktatúra? Jelen tanulmányomban elsősorban a fenti kérdésre keresem a választ. Célom, hogy a szükséges jogi és intézményi háttér ismertetését követően bemutassam a Budapesti Forradalmi Törvényszék (a proletárdiktatúra *de facto* első számú törvényszéke) iratanyagaiban fennmaradt azon eljárásokat, amelyek nem erőszakos politikai bűncselekmények elkövetői ellen indultak. A Budapest Főváros Levéltárában őrzött forradalmi törvényszéki iratanyag teljes átfésülésével végzett kutatási eredmények így tehát magukban foglalják azokat a tételket, amelyeket „rémhírterjesztés”, „izgatás”, „lázítás”, „mai rend gyalázása”, „ellenforradalmi kijelentés”, „ellenforradalmi agitáció” és hasonlóan megnevezett politikai bűntettek elkövetői ellen indítottak.¹ Ha a további információk megszerzése ezt megkívánta, a Forradalmi Törvényszék fogolytörzskönyveit is felhasználtam. Természetesen a nagyarányú iratpusztulás miatt a körkép nem lehet a kívánt mértékben teljes.

Az ítélezési öszkép kialakításához elengedhetetlenül fontos a büntetési tételek komparatív elemzése. Hogyan kezelt a deklaráltan osztályharcos hatalom többnyire nem jogászokból álló forradalmi törvényszéke „proletár” vádlottakat?

---

¹ A köztörvényes bűncselekmények részletes elemzéséről l. *Erdős András Patrik: Köztörvényes bűncselekmények elkövetői a Budapesti Forradalmi Törvényszék előtt.* In: *Múltunk* 64. (2019.) 65–95. p. (a továbbiakban: *Erdős*, 2019.) A tanulmány magában foglal bizonyos egyértelműen gazdasági jellegű, de 1919-ben némi politikai színezettel értékelt bűncselekményt is.

Kimutatható-e valamilyen tendencia az ítéletekben? Van-e „burzsoának” és „proletárnak” minősülő vádlottak büntetési tételei között jelentős eltérés?

A bírósági és a rendvédelmi szervezetek bemutatását követően a konkrét ügyek ismertetésekor a fenti szempontnak megfelelően — valamint a deliktumok tarka megjelölése miatt, amely a bűncselekmény-alapú bontást nehézkessé tenné — a politikai elítélteket társadalmi pozíció szerint kettéválasztottam. Ebben a két fejezetben az elmarasztaló ítéleteket ismertetem, azok jogosságától vagy igazságtartalmától függetlenül. Ezt követően a hamisnak, vagy be nem igazolhatónak bizonyult politikai vádak kapcsán indított eljárásokat, végül pedig a komplikált-ságuk, kirívó egyediségük, esetleg mozgalmas utóéletük miatt „különlegesnek” minősíthető ügyek, következnek.

A forradalmi törvényszékek működése

Rögtön a Forradalmi Kormányzótanács (továbbiakban FKT) hatalomra jutását követően a jogszolgáltatási rendszer teljes újralkításának igényével lépett fel a magyarországi szovjeturalom. A lapok március 26-án tették közzé a IV. FKT rendeletet, amely úgy intézkedett, hogy statáriális ítélkezési rendszerben a „szükségnek megfelelően” felállított forradalmi törvényszékek váltják fel a régi bírósági rendszert. A forradalmi törvényszékek bárhol, bármikor üléseshetnek. Alapvető személyi állományuk egy elnökből, két szavazóbíróból és a vádbiztosból áll. Őket a FKT nevezi ki, és pozíciójuk nincsen semmilyen képesítéshez kötve. A vádlott bárkit választhat védőjéül, vagy hivatalból közvédőt rendelhetnek ki részére. E tisztség szintén nem igényel jogvégzettséget. A tárgyalás során — legalábbis Budapesten — mindig közreműködik jegyzőkönyvvezető is. Az eljárás a következőképpen zajlik: a vádbiztos kötelessége bizonyítani a vádat, s ennek érdekében például a tanúk elővezetése iránt intézkedni, ugyanakkor, minthogy a tárgyalást lehetőség szerint megszakítás nélkül kell lefolytatni, és jogorvoslatnak, fellebbevitelnek helye nincs, alakszerű nyomozói eljárás és vádirat benyújtása sem szükséges. Miután a vádbiztos a tényeket előadta, megteszi az indítványát, amire a terhelt és/vagy védője reagálhat. Ezt követően a három bíró visszavonul tanácskozni és ítéletet hoznak, melynek végrehajtását rögtön a tárgyalás után meg kell kezdeni. Halálos ítéletet a bírók csak egyhangú határozattal hozhatnak.²

A rendeletet követően tömegesen szerveződtek spontán módon forradalmi törvényszékek, nem csupán a nagyobb, vagy a közigazgatásilag jelentős városok-

---

2 Tanácsköztársaság 1919. március 26. 1. p.

ban: összesen 135 volt belőlük a tanácsuralom korai heteiben, bár némelyik egyáltalán nem fejtett ki működést, vagy idegen megszállás alá kerülve megszűnt.³ A kaotikus szisztéma átalakítására több elgondolás is született, konkrét változtatást pedig a májusi XCIV. FKT rendelet hozott. Ezt követően már csak Budapesten és a vármegyei székhelyeken működtek forradalmi törvényszékek. A nagyobb léptékű változtatásokra, így a Főtörvényszéknek, vagy a háromszintű bíróságok rendszerének létrehozására a tanács hatalomnak már nem jutott ideje.⁴

Kezdetben a büntető- és politikai ügyek tárgyalására létrejött struktúrának csak az éppen kiadott kormányzótanácsi rendeletek által definiált bűntények tartoztak a hatáskörébe, s legtöbbször az sem volt egyértelműen körülírva, milyen büntetési tételeket szabhatnak ki. Ezt az áldatlan állapotot szándékozott megszüntetni a XLV. FKT rendelet, amely általánosítva kimondta, hogy mi a büntetendő cselekmény, és hogy a büntett súlyával arányosan kell a büntetést kiszabni.⁵ Izgatás és rémhírterjesztés esetében például már az V. FKT rendelet lehetővé tette akár a főbenjáró büntetés alkalmazását. Ezzel a forradalmi törvényszékek éltek is néhány alkalommal, Budapesten kívül még Nyíregyházán hoztak rémhírterjesztésért halálos ítéletet.⁶

A „proletárdiktatúra intézményeinek és alkalmazottainak megsértése” — rövidebben lázítás — cselekményét Sarlós Béla jogtörténész szerint szisztematikusan jóval kevésbé büntették, a két csoport között pedig alapvetően az képezte a különbséget, hogy a lázító a tanácsállam egy-egy szervezetét, vagy funkcionáriusát szidta, de nem célzott a rendszer bukására.⁷ Ennek a határai azonban számos esetben teljesen elmosódtak, s rendkívül sok múltott a bíróságnak a vádlotthoz való hozzáállásán — nyilvánvaló ideológiai okokból, vagy esetleg személyes ellenszenvből adódóan. Sinkó Ervin visszaemlékezéseiben — amelyeket mindazonáltal fenntartással érdemes kezelni — elmondja, hogyan beszélte rá a kecskeméti forradalmi törvényszéket arra, hogy tartózkodjon néhány halálos ítélet meghozatalától.⁸ Ennek alapján azonban könnyen elképzelhető, hogy egy-egy helyi autoritás szigorúbb ítéletet „bátorítva” is beleszóllhatott a működésükbe.

3 Felsorolja: *Sarlós Béla: A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei*. Bp., 1961. 44–45. p. (a továbbiakban: *Sarlós*, 1961.)

4 *Sarlós Béla: A Tanácsköztársaság jogrendszerének kialakulása*. Bp., 1969. 298–299. p. (a továbbiakban: *Sarlós*, 1969.)

5 *Sarlós*, 1961. 17. p.

6 Uo. 154. p.

7 Uo. 163. p.

8 *Sinkó Ervin: Szemben a bíróval*. Bp., 1983. 44–45. p.

Megemlítendő, hogy bár hivatalosan a teljes bírósági struktúrát leváltotta a forradalmi törvényszékek intézménye, miután azonban elárasztották őket a bűnügyi és politikai beadványok, a szovjethatalom kénytelen volt a polgári peres ügyekre fenntartani a „burzsoá” jogszolgáltatási rendszer néhány intézményét. Így megtartották a munkaügyi bíróságokat is, bár a XXVIII. FKT rendelet kizárta az ülnökök közül a munkáltatókat. Itt továbbra is szakbírók ítélkeztek. Utaltak ide „sürgős természetű”, többnyire családjogi vonatkozású pereket is, melyek esetében az egyik ülnöknek nőnek kellett lennie.⁹ Tervbe vették önálló családjogi bíróság kialakítását is.¹⁰

A forradalmi törvényszéki szervezet nem hivatalos fejeként szolgáló¹¹ budapesti törvényszék március 26-án ülésezett először, ekkor állománya 16 tagot számlált.¹² Ez később jelentősen kibővült és összesen — hosszabb-rövidebb ideig — 162 bíró, 99 vádbiztos és 9 jegyzőkönyvvezető működött közre a törvényszék munkájában.¹³ A bírók közül csupán 5 nem volt munkás (köztük is csupán egy jogászt találunk), a vádbiztosok közül pedig 29-en rendelkeztek jogi képzettséggel, a többiek munkások voltak.¹⁴ A törvényszék vezetőségét dr. Rákos Ferenc elnök, Hikadé (vagy Hikade) Aladár elnökhelyettes és a politikai vádbiztosság vezetője, Bodonyi János, a bűnügyi vádbiztosság vezetője, dr. Trattner Árpád, Bodonyi helyettese és dr. Kádár Imre titkárságvezető alkotta.¹⁵ Miután a FKT az egyes törvényszékek javára lemondott a kegyelmezési jog gyakorlásáról, Gombos Ferenc egykori terrorkülönítmény-vezető lett a kegyelmi tanács elnöke.¹⁶ A forradalmi törvényszéki szervezethez kirendelt politikai megbízott dr. László Jenő volt. A Tanácsköztársaság bukása után Gombost és Lászlót többrendbeli

---

9 *Sarlós*, 1969. 280–283. p.

10 Tanácsköztársaság, 1919. IV.13. 4. p.

11 Ennek megnyilvánulása volt például, hogy egy közzé nem tett rendelkezés szerint a „kiterjedt ellenforradalmi szervezkedések” résztvevőit fel kellett küldeni Budapestre, az ottani törvényszék elé. Lásd még: *Sarlós* 1969. 291; 295. p.

12 Felsorolja: *Gerencsér Miklós*: Vörös könyv 1919. Lakitelek, 1993. 36. p. (a továbbiakban: *Gerencsér*, 1993).

13 Felsorolja: *Bónis György*: Adatok a Budapesti Forradalmi Törvényszék történetéhez. In: Levéltári Közlemények, 29. (1959.) 293–312. p. (294–295. p.) (a továbbiakban: *Bónis*, 1959.)

14 *Sarlós*, 1961. 48–49. p.

15 *Bónis*, 1959. 294. p.

16 *Biró Aurél*: A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai. Bp., 2014. 18–19. p. (a továbbiakban: *Biró*, 2014)

gyilkosságra való felbujtásért halálra ítélték és felakasztották.¹⁷ Trattner 1920 folyamán gyilkosságban való bűnrészességért és személyes szabadság megsértéséért először összbüntetésül tizenöt évre, majd ennek letöltése utánra újabb három évre ítélték,¹⁸ Hikádé pedig — hasonló vádakot illetően bűnösnek találva — nyolc évet kapott.¹⁹ Mindkettőjüket kikérték a szovjetek a szovjet-magyar fogolycserre-egyezmény keretében, a Pesti Napló erről szóló beszámolójában a „kommün vezéralakjai” között hozta mindkettőjük nevét.²⁰ Rákos sikerrel menekült Ausztriába a megtorlás elől, Bodonyi és Kádár sorsáról nincs információ.

Országszerte 10187 ember ellen indult a tanácskormány fennállása idején „civil” (tehát nem katonai) forradalmi törvényszéki eljárás, ebből 3383 Budapesten. Közülük 2139 (63,3%) esetében az eljárást megszüntették, 589 (17,4%) esetében a vádlottat felmentették és 655 (19,3%) embert ítélték el. Politikai bűncselekményekért (fontos hozzátenni, hogy a fegyveres felkelést is ideértve) a Budapesti Forradalmi Törvényszék 174 főt marasztalt el, összes elítéltjeinek 26,6%-át.²¹ (Vidéken a fővárosinál jóval nagyobb volt az elítéltek aránya, és a végrehajtott halálos ítéletek száma is, viszont összességében enyhébb ítéletek, pl. rövidebb időre szóló börtönbüntetések születtek.)

„Mélységes jogérzet és törvénytisztelet”²² jellemezte volna ugyanakkor a forradalmi törvényszékeket, amint azt Böhm Vilmos leírta róluk? A törvény előtti egyenlőség értelmében semmiképpen. A kereskedők, értelmiségiek, katonatisztek, papok, köztisztviselők és földbirtokosok (egyszóval az „osztályellenségek”) a politikai elítéltek között egyértelműen, számszerűleg is sokszor felülreprezentáltak voltak. (Mindez a rendszer saját szempontjából persze nem hibának, hanem rendeltetészerű működésnek minősült.)

Ha az összes bírósági (vagy annak titulált)²³ szerv által hozott halálos ítéletet nézzük, arra jutunk, hogy a 153 kivégzettből 119-et politikai bűnösnek végeztek

17 Uo. 168–169. p.

18 Budapest Főváros Levéltára (A továbbiakban: BFL) VII.102.a. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Fogolytörzskönyvek. (A továbbiakban: BFL VII.102.a) 4764/1920.

19 BFL VII.102.a. 4509/1921.

20 Pesti Napló, 1922. január 8. 6. p.

21 *Sarlós*, 1961. 67–69. p.

22 *Böhm Vilmos*: Két forradalom tüzeiben. Bp., 1946. 292. p. (a továbbiakban: *Böhm*, 1946.)

23 A fent említett halálos ítéletek nagy többségét például a Szamuely Tibor vezette Frontmögötti Bizottságok által alakított, sok esetben terrorlegényekből álló rögtönítélő törvényszékek hozták. Ugyanakkor hangsúlyozom, a vörös terror áldozatainak százas nagyságrendű része bizonytal

ki. E 119 közül pedig körülbelül 100-105 számított a fenti értelemben osztályelenségnek.²⁴ Büntetések pedig — még a halálbüntetést nem számítva is — alapvetően súlyosabbak voltak, mint a munkásoké és parasztoké.

A politikai bűncselekmények irgalmat nem ismerő üldözéséhez — a szovjet-országi minta mellett — a jogásztársadalom radikálisai szolgáltatták az eszmei háttérrel. Komoly teoretikumok nem jelentek meg a kérdéssel, de az alig néhány cikk alapján is képet lehet alkotni véleményükről. Földesi Kálmán mellett érvelt a bolsevik keresztvízből *Proletárjogként* kiemelkedő *Jogtudományi Közlöny* hasábjain, hogy a politikai deliktumot elég úgy definiálni, minthogy „*politikai bűncselekményt követ el az, aki a proletárosztályuralmat veszélyeztető magatartást tanúsít.*”²⁵ A bírónak kényelmetlenül nagy mozgásteret szabó definíció sugalmazását Kádár Imre, — aki a Galilei Kör polgári radikális szabadgondolkodói közül ült fel a világforradalom szekereére —, öntötte tiszta mondatokba. Kádár szerint bár a proletár igazságszolgáltatásnak a rehabilitatív módszerek és a börtönellenesség felé kell lépéseket tenni, ezek olyan kedvezmények, amelyek a politikai bűnözőket nem illetik meg majdan sem. „Bármilyen kíméletlen” büntetés megengedett, hiszen az állam és a fennálló társadalmi rend ellenségének lenni páratlanul súlyos bűncselekmény.²⁶ Élesen különbözött ez a „mindennapi ellenség” felfogás a dualista korszak percepciójától, amely alapvetően „úri passzióként” tekintett a politikai konspirációra, noha a politikai véleménynyilvánítás bizonyos formáit (mindenekelőtt a királyi ház és az uralkodó megsértését) igenis szankcionálta.

Karhatalmi szervek: a Vörös Őrség és a Politikai Nyomozó Osztály

A kommunista hatalomátvétel nem csak a jogszolgáltatás korábbi szerveit ítélte felszámolásra: új belső rendfenntartó erőt is létrehozott. A Belügyi Népbiztosság március 26-án feloszlatta a rendőrséget és a csendőrséget, s helyettük felállította a Vörös Őrséget. A Vörös Őrség tagjai szükség esetén a Vörös Hadseregbe is behívhatóak voltak. A korábbi rendfenntartó állomány politikai megbízhatóság szerinti megrostálását szolgálta, hogy nekik is újra jelentkezniük kellett a szervezetbe, ne-

---

nem része ennek a statisztikának, hiszen a terrorcsapatok nem mindig tartották magukat a mégoly formális rögtönítélő bírósági keretekhez sem.

24 Saját számítás Sarlós Béla adatai (*Sarlós*, 1961. 77. p.) alapján.

25 *Földesi Kálmán*: A proletárállam büntetőjoga. Különös rész. *Proletárjog*, 1919. április 5. 13. p.

26 *Kádár Imre*: Aktuális kriminálpolitikai reformok. *Proletárjog*, 1919. július 12. 76–77. p.

vüket nyilvánosságra hozták, s egy vizsgálóbizottságnál bárki tehetett bejelentést személyi vagy politikai alkalmasságukat illetően.²⁷ Emellett sebtében feltöltötték az állományt frissen toborzott munkásokkal és leszerelt katonákkal.²⁸ Megkülönböztető jelvényük vörös karszalag volt, rajta fekete „Vörös Őr” felirattal.

Kezdetben 12 vörösőr-kerületet alakítottak ki, ám mivel ezek közül 5 idegen megszállás alatt állt, a struktúrát átszervezték. Május 28-tól hat vörösőr-kerület működött, sorrendben a budapesti, a budapest-vidéki, a székesfehérvári, a szombathelyi, a győri és az egri. A kerületek a Vörös Őrség Országos Főparancsnokságának (továbbiakban VÖOF) voltak alárendelve, s ebbe a szervezetbe tagozódott be az ország összes vörösőr-alakulata. A helyi munkástanácsoktól nem függttek, csupán azt kötötték ki számukra, hogy azokkal a „legszorosabb egyetértésben” működjenek.²⁹ Egyetlen kivétel volt a rendszerben: Budapest főváros vörösőr-alakulatai fölött a Haubrich József hadügyi népbiztos vezette karhatalmi főparancsnokság diszponált.³⁰ Ez számos nehezen kibogozható hatásköri súrlódást okozott: így például amikor Haubrich az elharapózó fosztogatások miatt parancsban tiltotta meg a magánlakásoknál való házkutatást, erre új engedélyt Jancsik Ferenc budapesti kerületi vörösőr-parancsnok adhatott.³¹ A vörösőrök sokszor visszaéltek kivételezett helyzetükkel, nem voltak ritkák az önkényes rekvirálások, fosztogatások, a nőkkal szembeni inzultusok, sőt olykor gyilkosságokat is elkövettek, melyekkel a Budapesti Forradalmi Törvényszék is foglalkozott.³²

A Vörös Őrség főparancsnoki tisztét Vajda Zoltán látta el, politikai biztosa-ként³³ Chlepkó Ede működött, a budapesti kerület főparancsnokai pedig sorrendben Seidler Ernő, Münnich Ferenc, Jancsik Ferenc és Hackspacher István voltak. A proletárdiktatúra legutolsó napjaiban Rákosi Mátyás viselte mindkét pozíciót.³⁴ Közülük a kommün bukása után Chlepkó, Seidler és Münnich emigrált, Rákosit 1935-ben ítélték a kommün alatti tevékenységéért életfogytiglani börtönbüntetés-

27 Tanácsköztársaság, 1919. április 30. 3. p.

28 *Bíró*, 2014. 10. p.

29 Uo. 12–13. p.

30 *Böhm*, 1946. 229–230. p.

31 *Bíró*, 2014. 12.; 19. p.

32 Uo. 21–22. p.

33 Annak érdekében, hogy a Forradalmi Kormányzótanács mindent kontrollálhasson, a Tanácsköztársaságot elárasztották a Szovjet–Oroszország komisszárjainak mintájára létrehozott politikai megbízottak. Sokszor nagyobb hatalommal bírtak, mint azok a személyek, akik mellé kirendelték őket.

34 *Bíró*, 2014. 12. p.

re,³⁵ Vajdát lázításért öt év börtönre ítélték, de két év letöltése után szabadult, a perújrafelvétel során pedig felmentették.³⁶ Jancsik Ferencet 15 év fegyházbüntetésre ítélték felségsértésért és lázadásért.³⁷ Hackspacher Istvánt bár 1920 februárjában letartóztatták, ismeretlen időpontban rövidesen kiszabadult és folytathatta munkásmozgalmi tevékenységét.³⁸

Az államrendészet szintén jelentősen átalakult és kibővült. Az októberi köztársaság politikai rendőrsége a Monarchia idején működő alakulatot mind módszereiben, mind személyi állományában különösebb változás nélkül működtette tovább.³⁹ A Budapesti Főkapitányság III. Ügyosztálya (Államrendészeti Osztály) azonban a proletárdiktatúra prominenseinek már nem volt elegendő. Ők olyan állambiztonsági gépezetről álmodtak, amely képes minden politikai ügyet felderíteni, az ellenforradalmi mozgalmakat leleplezni, az ország egész területét ügynökökkel lefedni és a lakosság mindenkori politikai érületéről „hangulatjelentéseket” nyújtani.⁴⁰ Ennek vezetésére egy fiatal, banktisztviselőből lett kommunista aktivistát, Korvin Ottót szemeltek ki. Hivatalosan 1919. április 8-án jött létre a VÖOF Politikai Osztálya. Bár Korvin — a hatásköri viták és a személyi állománnyal való elégedetlensége miatt —, azonnal kérvényezte, hogy közvetlenül a Belügyi Népbiztosság alá helyezték, ez a procedúra májusig elhúzódott. Addig is 200 szervezett munkás beléptetésével és „gyorstalpaló” — bár régi

---

35 Uo. 86–87. p. Leegyszerűsítő persze a fenti félmondat. Rákosi a bukás után emigrált és 1924-ben tért vissza az illegális kommunista mozgalmat szervezni. 1925-ben elfogták s ekkor ítélték el először az 1921-es rendtörvény megsértéséért, majd napokkal szabadulása előtt fogták perbe 1919-es tevékenységéért — elítélésében tehát tényleges múltbeli szerepénél többet számított az, hogy a Komintern aktív ügynöke volt, akit nem akartak szabadlábon hagyni. L. *Fehér Csaba*: Büntetőperek Rákosi Mátyás ellen. (<https://bparchiv.hu/statikus/feher-csaba-buntetoperek-rakosi-matyas-ellen>; utolsó letöltés: 2022. január 14.)

36 BFL VII.102.a. 881/1919.

37 BFL VII.102.a. 304/1919.

38 BFL VII.102.a. 1539/1920. Hackspacher a szociáldemokrata mozgalom ismert és befolyásos alakja volt a „vasasok” (a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége) titkáráként. A Kádárkori történetírásban igen negatív értékelést váltott ki azzal, hogy az 1920-as években egy időre kiszakította a szerinte háttérbe szorított esztergályosokat a foglalkozások feletti ernyőszerként funkcionáló szakszervezetből. L. *Jolsvai Vilmos*: A kivált esztergályosok mozgalma (1924–1930). In: *Párttörténeti Közlemények* 5. (1959/2.) 150–175. p.

39 *Varga Krisztián*: Ellenség a baloldalon. Politikai rendőrség a Horthy-korszakban. Bp., 2015. 15. p. (a továbbiakban: *Varga*, 2015)

40 Uo. 16. p.

államrendőrökre bízott — kiképzésével javított a személyzet politikai elkötelezettségén.⁴¹

Korabeli visszaemlékezések alapján furcsa kép alakul ki arról, hogy ki mennyire óhajtott a magyarországi Cseka⁴² szervezetében valójában szolgálni, főleg a régi politikai detektívek közül. Sokakat kényszerítettek vagy utasítottak. Sokan — az újonnan belépők közül is — a frontszolgálatot akarták vele megúszni.⁴³ Mások kettős játékot játszva a kommün államvédelmi gépezetét szabotálták volna.⁴⁴ Ennek köszönhetően az ellenforradalmi rendszer később viszonylag elnéző volt velük: ha nem volt konkrét bizonyíték a büntető törvényszékek kezében arra, hogy az illető törvényt szegett, felmentették. Mindazonáltal — bár nagy elánal vettek részt a különítményesek kézre kerítésében, a rejtőzködő kommunisták elleni nyomozásban, s személyes érzelmeikben sem voltak „vörösök” — az nem állítható, hogy tömegesen szabotáltak volna a kommün idején.⁴⁵ Korvin a fogságban azt állította, hogy ez a „fehér” rendőrgárda az ő irányítása alatt időben leleplezett minden ellenforradalmi szervezkedést, s ebben lényegében igaza volt,⁴⁶ elég, ha a Stenczel-Nikolényi szervezkedés áprilisi gyors felderítésére gondolunk.⁴⁷

A Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztálya (ez lett a szervezet végleges neve: a továbbiakban PNYO), a budapesti rendőr-főkapitányság épületében kezdte meg működését, onnan költözött május közepén az Országház (akkori néven Tanácsköztársaság Háza) épületébe, az egykori főrendiházi szárny második emeletére. Május 13-án szerezte meg kizárólagos jogosítványait a Forradalmi

---

41 *B. Müller Tamás: Vörösteror az Országházban 1919. Bp., 2016. 23–26. p. (a továbbiakban: B. Müller, 2016.)*

42 Mint sok minden másban, itt is a lenini rendszer szolgált példával a Tanácsköztársaság vezetőinek számára. Az vitatott a mai értékelésben, hogy a Politikai Nyomozó Osztály nevezhető-e a „magyar Csekának”. Álláspontom szerint egyértelműen igen, mivel az intézmény letagadhatatlan „adoptálása” fontosabb analógiai szempont az általa alkalmazott módszereknél, vagy akár az intézményes erőszak mértékénél. Ellenkező argumentumokat Varga Krisztián szolgáltat alábbi tanulmányában: *Varga Krisztián: A tett propagandájától a vörös inkvizícióig. Korvin Ottó és az erőszak metamorfózisai. In: Terror 1918–1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók. Szerk. Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva. Bp., 2019. 175–215. p.*

43 *B. Müller, 2016. 26–27. p.*

44 *Varga, 2015. 28–29. p.*

45 *B. Müller, 2016. 28. p.*

46 *Varga, 2015. 29. p.*

47 Stenczel József ügyvéd és Nikolényi Dezső rendőrtiszt kiterjedt antibolsevik szervezkedést építettek ki. Lebukásuk után, mint ellenforradalmárokat ítélte őket halálra a Budapesti Forradalmi Törvényszék. Hat másik vádlottársuk kegyelmet kapott, az ő ítéletüket végrehajtották.

Kormányzótanácstól (addig Jancsik is magának vindikálta egy politikai nyomozótestület alkalmazásának lehetőségét).⁴⁸ Az elkövetkező időszakban pedig Budapesten mindenhol megjelentek a PNYO ügynökei: fürdőkhöz, templomokban, kávéházakban, tiszti kaszinókban. Vidékre főleg népünnepélyek, falugyűlések alkalmával szálltak ki.⁴⁹

A szervezet júniusra 450 főt számlált, és kialakultak olyan testületei is, mint a katonai alosztály vagy a levélcenzúra-részleg. Szervezete is kiépült: vezetője Korvin volt, az ő közvetlen alárendeltje pedig Guzi János osztályvezető. Guzi helyettesei Sallai Imre és Stein Ferenc voltak. Alattuk működött Schön Gábor, mint a hadsereg-főparancsnoksághoz beosztott összekötő, Benyovszky Károly személyzeti vezető, valamint a működésbe szorosabban be nem tagolt „speciális nyomozók”. Őket elsősorban informátorként használták, remekeltek a megtévesztésben és az emberek bizalmának elnyerésében. Négy alosztályt veterán detektívek vezettek: Burlovits Marián, Katona Oszkár, Kubovszky János és Ujházy Soma. Közöttük a feladatköröket nem különítették el, mindenkihez kerültek mindennemű politikai természetű ügyek. Fejenként körülbelül 100, szolgálat- és csoportvezetők alá tagolt ember dolgozott az irányításuk alatt.⁵⁰

A bukást követően Korvint többrendbeli gyilkosságra való felbujtás miatt halálra ítélték és más halálraítélt kommunista terrorlegényekkel és vezető személyekkel együtt 1919. december 29-én felakasztották.⁵¹ Sorsában osztozott a Cserny-perben elítélt Schön, aki megkínóztatta és agyonlövötte Dobsa Miklós huszárszászlóst a terrorlegényekkel, pusztán azért, mert az iratai elvesztése miatt hozzá kísért fiatalember nem volt neki szimpatikus.⁵² Sallai emigrált, Guzit személyes szabadság megsértéséért egy év börtönre ítélték,⁵³ Steint pedig két évre sikkasztásért.⁵⁴ Benyovszky hat évet kapott gyilkosságban való bűnrészességért és személyes szabadság megsértéséért, ám 1924-ben feltételesen szabadlábra he-

---

48 *B. Müller*, 2016. 29–30. p.

49 Uo. 42. p.

50 Uo. 38–39. p.

51 *Biró*, 2014. 168–169. p.

52 *Stocker Antal*: A nagy per. Cserny József és terrorista társainak bűnügye. Bp., 1920. 8. és 18. p. Egészen pontosan Schön a hírhedt és sokat idézetté vált „gajdeszbe kell küldeni” kifejezést használta Dobsa sorsát illetően.

53 BFL VII.102.a. 4837/1920.

54 Magyarország, 1920. április 22. 7. p. Steint következetesen Sámuel–Steinként azonosítják minden ellene indult büntetőügyben, és az újságban is. A szovjetek kiadatási listáján Sámuel Ferencként szerepel.

lyezték, egy év múlva pedig az újratárgyalás során felmentették.⁵⁵ Kubovszky ellen számos vádat emeltek személyes szabadság megsértéséért, ám végül felmentették. Hat hónapot töltött vizsgálati fogságban⁵⁶; más alosztályvezetők rabosítása nem adatolható.

Az V. alosztály, vagy ahogyan a köznyelv hívta őket, a „terrornyomozók” némileg más körből verbuválódtak. Ők a saját magát terrorista-parancsnoknak tituláló Cserny József emberei, a „forradalmi terror” végrehajtása iránt elkötelezett Lenin-fiúk⁵⁷ közül kerültek ki. Az egykori matróz vezette, eleinte 180-200 embert számláló bolsevik különítmény nem hivatalos utasításra született meg: Cserny által válogatott csapat volt, aki kimondottan terrorra, félelemkeltésre, a „burzsoázia” elleni erőszakos fellépésre gyűjtötte össze őket.⁵⁸ Valódi szerepüket nehéz megmondani: Böhm visszaemlékezéseiben azt sejteti, hogy Kun Béla és Vágó Béla kommunista népbiztosok magánhadseregeként működtek,⁵⁹ Konok Péter szerint azonban egy csapat öntörvényű forradalmárról volt szó, akik időnként elfogadtak parancsot a kommunistáktól, de tőlük sem szívesen.⁶⁰ Így vagy úgy, súlyos atrocitásai egy idő után elérték azt a szintet, amely mellé a Kormányzótanács legradikálisabb tagjai sem tudtak nyíltan odaállni, ezért végül elrendelték feloszlásukat. Május 19-i lefegyverzésüket követően a csoportot szétszedték: egy része a frontra került, másokat a Szovjetház (a népbiztosok lakhelye) vagy az Országház védelmére vezényeltek. További 40 ember a PNYO kötelékébe került, mint az V. nyomozó alosztály, s 30 másik embert Cserny, mint fogolyörököt — az államrendészet szervezetén kívüli embereket —, magával vitt a Parlamentbe.⁶¹ Később a különítmény újra-szerveződhetett, s a Mozdony utcába költözve folytatta gyilkos atrocitásait.

A vélt vagy valós ellenforradalmárokat a politikai nyomozók karhatalom segítségével letartóztatták, majd kihallgatták, s a forradalmi törvényszék elé állították. A letartóztatásokat általában Korvin rendelte el, de az alosztályvezetői,

55 BFL VII.102.a. 301/1919.

56 BFL VII.102.a. 531/1920.

57 Hogy pontosan kiket is lehet Lenin-fiúknak nevezni, meglehetősen vitatott. Néhány lehetséges értelmezés: *Biró*, 2014. 14–18. p.; *Konok Péter*: Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösteror–fehérterror. In: *Múltunk*, 22. (2010/3.) 72–91. p. (78. p.) (a továbbiakban: *Konok*, 2010.)

58 *B. Müller*, 2016. 50. p.

59 *Böhm*, 1946. 293–296. p.

60 *Konok*, 2010. 77. p.

61 *B. Müller*, 2016. 51–52. p.

vagy bizonyos ügyekben egyes népbiztosok is utasíthattak erre.⁶² Volt azonban egy olyan csoport, amely hosszabb ideig volt kénytelen az Országházban (vagy más, számára kijelölt helyen) tartózkodni: a politikai túsok. A túszedést Böhm komolytalan egyéni akciók sorozatának ábrázolja, s hosszan kárhoztatja, mint a proletárdiktatúra megítélésére káros jelenséget.⁶³ Utóbbiban kétségkívül igaza is van, ám a túszedés a szovjetállamban nagyon is tervszerű volt. Az eljárás főképpen az ellenséges társadalmi csoportok ellen irányult, állami, katonai, egyházi vezetőket, gyártulajdonosokat, vezető értelmiségieket hurcoltak és zártak el. Az „ellenforradalmárok” kordában tartásának ezt az eszközt Szántó Rezső (volt népőr-parancsnok, a KMP alapító tagja) és Korvin szabályozta: ők írták össze a túsok névsorát, többek között kaszinók névjegyzékét is felhasználva a „burzsoák” lajstromozásához.⁶⁴ Az eljárás április közepén kezdődött, és az intenzitása főleg június 24-e, az elbukott monitorlázas után nőtt meg. A legújabb kutatás szerint országszerte körülbelül 1500 ember tartottak fogva hosszabb-rövidebb ideig politikai túsokként.⁶⁵

A túsokat jellemzően „csak” megfélemlítették, de fizikailag nem bántalmazták, az ellenforradalom gyanújával lefogottakról ez azonban nem volt elmondható. Jellemző volt, hogy a vádlottakat kezüknél összekötve felhúzták a pincében lévő vízvezetékcsőre, majd ezután kötéllel, puskaszíjjal, bokszerrel ütlegelték. A kínzásokat az V. alosztály vagy a fogolyórság emberei, főleg Radányi (vagy Radványi) Kornél, Bonyhádi Tibor, Grünblatt Borisz és Sid Asherovits Leon végezték. A PNYO működésének az Országházban egy halálos áldozata volt: a június 24-i ellenforradalomban való részvétele miatt letartóztatott Szóts András színész, akinek holttestét két nappal később az egyik belső udvaron találták meg. Vagy öngyilkos lett az emeletről kiugorva, vagy a Lenin-fiók verték agyon a kihallgatás során. Búcsúlevele inkább az előbbit, teste megtalálásának körülményei inkább az utóbbit valószínűsítik.⁶⁶

---

62 Uo. 43. p.

63 Böhm, 1946. 299–301. p.

64 B. Müller, 2016. 56–57. p.

65 Bödök Gergely: Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban. A vörös terror fővárosi túsai. In: Múltunk, 26 (2014/4.) 151–181. p. (158–159. p.)

66 B. Müller, 2016. 64–67. p.

Munkások, alkalmazottak, „proletárok” a törvényszék előtt

Hoffer János portás március utolsó napjaiban a villamoson utazva így szidta a Tanácsköztársaságot: „*Kun Béla gazember. Bassza sallangra kurva édesanyját. Most rosszabb mint a királyság alatt. Most diktatúra van és ez csak azért van, mert a katolikusok dolgoznak. De ez nem marad így, mert van más katolikuság is, mint a magyar.*”⁶⁷ Egyik utastársa emiatt feljelentette. Hoffer a kihallgatás során tagadta, hogy a tanácsállam ellen izgatott volna, tettét azzal magyarázta, hogy csak káromkodott, mert elkeseredett volt a megélhetése miatt. Fontosnak tartotta emellett azt megemlíteni, hogy három szakszervezetnek is a tagja.⁶⁸ Tárgyalásán a bírák izgatásban bűnösnek találták, s március 31-én 1 év fegyházra ítélték.⁶⁹ Ítéletét környezete nem hagyta annyiban: felesége és a lakásának bizalmijai kérvényezték a szabadlábra helyezését. Július 15-én büntetésének félbeszakításával kiengedték a börtönből.⁷⁰

Farkas István irodaszolga egyike volt azoknak, akik a legkeményebb büntetésben részesültek. Farkast rémhírterjesztésért állították elő április 3-án; egy beszélgetőtársa szerint azt mondta: a vidéki parasztság fellázadt, a gyári munkások pedig már harcolnak a katonasággal, „*egymillió és hétszáz ezer ember ki fog vándorolni*”; „*ez a rendszer úgysem fog tovább tartani, mint három hét*”.⁷¹ Szinte betűre megegyező kijelentésekről számolt be egy másik tanú. Április 5-én a forradalmi törvényszék „*bizonyítva látván, hogy a vádlott a köznyugalom megzavarására a legnagyobb mértékben alkalmas rémhíreket ismételten és figyelmeztetés után is terjesztett*”, a vádlottat golyó általi halálra ítélte.⁷² Bírái Bodor János törvényszéki elnök, Pintér János és Cserny József voltak, a vádat dr. Földes István képviselte. Ballagi Ernő, a közbíró a következő szavakkal kért kegyelmet védenca számára: „*az új állami rendnek[...] az alapjai sokkal szilárdabbak, semhogy egy Farkas István vérével kellene azt megerősítenünk*”.⁷³ Még ugyanezen a napon — április 6-án — Farkas főbíróját és több tucat ember a Közélelmezési Népbiztonságról levelet írt a törvényszéknek, melyben tanúsították, hogy Farkas

67 BFL XVI.2. Tanácsköztársaság. Bp., i Forradalmi Törvényszék iratai (=XVI.2.) 26/1919. fol. 1r.

68 BFL XVI.2. 26/1919. fol. 4r.

69 BFL XVI.2. 26/1919. fol. 10r.

70 BFL XVI.2. 26/1919. fol. 15., 22r.

71 BFL XVI.2. 101/1919. fol. 2r.

72 *Sarlós*, 1961. 153–154. p.; BFL XVI.2. 101/1919. fol. 6r.

73 BFL XVI.2. 101/1919. fol. 8r.

jó ember, és nem a proletárdiktatúra ellensége.⁷⁴ Mindennek nyomán a Forradalmi Kormányzótanács kegyelmet gyakorolt, életfogytiglani fegyházbüntetésre változtatva az ítéletet. Erről azonban a lapok — a Vörös Újság és a Népszava —, nem számoltak be, csupán a törvényszék által eredetileg hozott halálos ítéletet közölték, nyilvánvalóan elrettentő céllal.⁷⁵ Farkas István a diktatúra bukása után, augusztus 4-én szabadult ki a Gyűjtőfogházból. Ügyének a kommunistaperek során lett folytatása: 1920. január 17-én személyes szabadság jogtalan korlátozásáért Földest 5 év fegyházra, Pintért 1 év börtönre ítélték.⁷⁶

Pásztor Lajos dömsödi lakatost rémhírterjesztés miatt jelentették fel április 12-én. Állítólag azt mondta: „*Bokányit és Pogányt letartóztatták, mert 2 waggon aranyat loptak ki az országból*”, „*ilyen csirkefogók vezetik az országot*”.⁷⁷ Pásztor egy nagyobb csoport, a „dömsödi ellenforradalom” vádlottjai között volt, s április 22-én 10 év fegyházbüntetést kapott, mint rémhírterjesztő ellenforradalmár.⁷⁸

Kiss Józsefné kovácssegéd-feleséget izgatás és rémhírterjesztés miatt április 18-án 3 havi fogházra ítélték. Állítólag a következő szavakkal szidta a tanácsállamot és vezetőit: „*Jobb lesz, ha az asszonyok főzőkanalat vesznek a kezükbe és arra szavaznak, mert az egész vezető társaság le van szarva*”, „*a mai társadalom csak egy komédia, rövid időn belül meg fog minden változni*”.⁷⁹ Érdekessége a történetnek, hogy az őt feljelentő Zöldi Sándorné vele együtt állt a forradalmi törvényszék elé, mert állítólag többek között azt mondta: „*Vágó Béla 3 napi sza-*

---

74 BFL XVI.2. 101/1919. fol. 12–13.

75 *Vörös Boldizsár*: „Szamuelli repülőgépen Oroszországba szökött”: álhírek Budapesten a Magyarországi Tanácsköztársaság idején. In: Budapesti Negyed, 13. évf. 47–48.sz. (a <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00034/voros.html> honlap alapján, utolsó letöltés dátuma: 2021. szeptember 1.)

76 *Biró*, 2014. 204–205. p.

77 BFL XVI.2. 213/1919. fol. 1r.

78 BFL XVI.3. Tanácsköztársaság. BudapestiForradalmi Törvényszék Fogházának iratai (=XVI.3.) 688/1919.; Népszava 1919. április 23. 9. A „dömsödi ellenforradalom” eseményei dióhéjban úgy történtek, hogy helyi gazdák egy csoportja tiltakozott Kertsik Lajos direktórium elnök önkényeskedései ellen, mire válaszul egyiküket (Földvári Bálintot) Kertsik revolverével lelőtte. A felbőszült tömeg emiatt az elnököt meglincselte. Közülük 10 (vagy 11, nem egyértelmű) ember állt a forradalmi törvényszék elé. 4 halálos ítéletet hozott a törvényszék, ezek közül csak egy (az „ellenforradalmi csoport” vezetőjének titulált Várkonyi Bálinté) került végrehajtásra, a többiek kegyelmet kaptak. Pásztort a *Népszava* cikke gazdálkodóként említi.

79 BFL XVI.2. 384/1919. fol. 1r.

*badrablást engedélyezett, azért van annyi lopás.*⁸⁰ A tanúk vallomása azonban az ő esetében annyira eltért egymástól, hogy a vádat nem látták igazoltnak.

Vajdas Lajos fagépmunkás szintén április 18-án állt a forradalmi törvényszék elé, miután négy nappal korábban a „hadsereg becsmérése” miatt feljelentették. Kijelentéséért — *„mind bolond, ki a Vörös Hadseregbe belép, azonfelül, ha egy vörös bemeget az udvaromba, lelövöm, mint egy kutyát”*⁸¹ — 3 havi fegyházra ítélték. Július 11-én, büntetése végéhez közel, kegyelmet kapott.⁸²

Wewerka József és felesége lázítás vádjával kerültek a forradalmi törvényszék elé. A szájukba adott kijelentések nem egyeznek meg: *„üsse meg a mennykő Kun Bélát”* „*Kun Béla összeszedi az aranyat, aztán elrepül”* „*Kun Bélának a fejét kívánták*”, az egyik tanú pedig be is vallja, hogy a vádlottakkal *„a viszony elmérge-sedett”*.⁸³ Mindennek ellenére a férjet 10 év fegyházra ítélték. Wewerka egyszerű, hat elemít végzett szücsmester volt, de — különösen a kor zilált viszonyaihoz képest — egy módos ember, ami hozzájárulhatott a szigorú büntetéshez.⁸⁴

Francur Mihály szabósegédet és feleségét május 8-án jelentették fel, s ők május 16-án álltak a forradalmi törvényszék elé „ellenforradalmi kijelentés” vádjával. A férfi ellen 6 tanú vallott, ezek a vallomások azonban csak nagyvonalakban egyeztek meg. Összességükből az a kijelentés bontható ki, hogy Francur azzal fenyegetőzött, hogy legközelebb (ti. a kommün bukása után) majd ő fog lövöldözni és a vörös jelvényeket letépi.⁸⁵ Felesége állítólag azt mondta: *„a mai kormány lemondott és Kun Béla elrepült a pénzzel Oroszországba, Vágót meglőtték és holnap már a régi rendszer visszajön”*.⁸⁶ A törvényszék Francur Mihályt 1 év fegyházra ítélte, feleségét a vád alól felmentette, de megintette.⁸⁷ Kegyelmi kérvényében a szabósegéd arra hivatkozott, hogy személyes ellentétből fakadóan torzították el a tanúk úgy a dolgot, mintha ő lett volna a rémhírek terjesztője, holott csak úgy hallotta őket.⁸⁸ Július 26-án a kegyelmi tanács a büntetés megfelelését javasolta, a végleges döntésnek nincs nyoma az iratanyagban, mindenesetre legkésőbb a tanácsállam közeli bukása Francur szabadulását jelentette.

80 BFL XVI.2. 384/1919. fol. 1r.

81 BFL XVI.2. 394/1919. fol. 1r.

82 BFL XVI.2. 394/1919. fol. 5r., 14r.

83 BFL XVI.2. 777/1919. fol. 1v.

84 BFL XVI.3. 945/1919.

85 BFL XVI.2. 1269/1919. fol. 3.

86 BFL XVI.2. 1269/1919. fol. 3r.

87 BFL XVI.2. 1269/1919. fol. 7r.

88 BFL XVI.2. 1269/1919. fol. 9.

Déri Ida erzsébetfalvai fodrásznőt június végén „kormányszidalmazással” vádolták meg. Bár a három tanú állításai nem teljesen vágtak egybe, egy negyedik szerint pedig nem mondott semmit, végül a neki tulajdonított kijelentésért („*Kun Béla nyolcfogásos ebédet evett, hogy a fene egye meg!*”) július 4-én 1 év kényszermunkára ítélték.⁸⁹ Egy héttel később férje a törvényszékhez írt levélben kérte az asszony felmentését, levelében saját érdemeire, lojalítására hivatkozott, illetve arra, hogy „*eme tanúskodók régebbi haragosai a nevezettnek és óriási zsidógyűlölők*”.⁹⁰ A kérvényen hagyott széljegyzet szerint Dérit felmentésre ajánlották, de pontos információ nincsen az ügy kimeneteléről.

Lövy Leó sörgyári munkás június 22-én a Hungária fürdőben szidta a Forradalmi Kormányzótanácsot a következő szavakkal: „*az egész kormány zsinere való, Kun Béla ép [sic!] oly csirkefogó, mint a többi, se zsidó, se katolikus, se református, ha úgy kapálna egész nap mint én, akkor másképp mennének az ügyek.*” Kijelentését beismerte, csupán azzal védekezett, hogy úgy értette, ha Kun az ő helyzetében lenne, egészen másképp gondolkozna.⁹¹ Ezzel nem hatotta meg bírát, minthogy beismerte a cselekményt, július 2-án 6 hónap fogházra ítélték, igaz, a büntetés végrehajtását felfüggesztették.⁹²

Értelmiségiek, egyháziak, „burzsoák” a törvényszék előtt

Mihajlovics Miklós orvost az ingerelte a proletárdiktatúra elleni kifakadásra, hogy április 14-én a Közélelmezési Népbiztosság két kiküldöttje házkutatást tartott nála, miután valaki rejtegetéssel vádolta. A férfi, mivel különböző közegek „*már kilencedszerre molesztálják*” a következőket mondta: „*Egy huncut gazember, piszkos, aljas az, aki engem feljelentett, ráhúrom a vizes lepedőt. Nem lesz ez mindig így, elbánnak ezzel [sic!] a földhöz ragadt gazemberekkel, lesz még puha kenyér szőlővel.*”⁹³ Hiába védekezett a bíróság előtt azzal, hogy nem a régi rend híve, sőt volt büntetve királygyalázásért, a sértéseket pedig azért használta, mert

---

89 BFL XVI.2. 2665/1919. fol.8–9.

90 BFL XVI.2. 2665/1919. fol. 10r.

91 BFL XVI.2. 2810/1919. fol. 1r.

92 BFL XVI.2. 2810/1919. fol. 3–4. Lehetséges, hogy nem fogház, hanem kényszermunka volt a büntetés, mert az ítélet hátára már utóbbit írták. Mindazonáltal, mivel a kényszermunka megszervezése semmilyen módon nem volt megoldva, lényegében a kényszermunkára ítélték is börtönbüntetést töltöttek.

93 BFL XVI.2. 501/1919. fol. 3r.

„a megjelent tanúk részegesek s már megfenyegettek”, május 2-án a „tanácsköztársaság gyalázása” miatt a fenti kijelentéseiért 15 év fegyházra ítélték.⁹⁴ Felesége Rónai népbiztoshoz írt kegyelmi kérvényt, melyben megismételte, hogy a vád alapja bosszú, a feljelentők régi haragosok, megtévesztették a törvényszéket, férje pedig alacsony származású, szorgalmas, szociálisan érzékeny ember.⁹⁵ Semmiféle újratárgyalásnak vagy kegyelemnek azonban nincs nyoma, Mihajlovics valószínűleg augusztus első napjaiban szabadult ki.

Ifj. Spolarits György kávéházi üzletvezetőnek izgatás vádjával kellett szembenéznie. Három tanú szerint a következőt mondta: „jó volna, ha jönne az ellenség és most már hozzák be egyre másra azokat a tiszteket, akiket ezelőtt egy pár hónappal kirúgtak, képzelhető, hogy hogy fognak majd harcolni.”⁹⁶ Április 22-én indult el az ügy, három nappal később már a tárgyalás is megvolt: bűnösnek találták és 15 évi fegyházbüntetésre ítélték.⁹⁷ Kegyelmi kérvényt írt, melyben arra hivatkozott, a feljelentés bosszú műve, ugyanis zsírt és cukrot kértek tőle a feljelentők, ő azonban nem adott, mivel már lezárta a leltárt — amelyet minden kereskedőnek a Közélelmezési Népbiztossághoz kellett súlyos büntetés terhe mellett benyújtani.⁹⁸ Ügyében június 27-én elrendelte a vádbiztos a perújrafelvételt, mintegy aláhúzva, hogy koncepciósi eljárás történt: „a forradalmi törvényszéket az ítélet meghozatalában az vezette, hogy nevezett, kinek atyja közismert kapitalista és többszörös milliomos, annyira ellene van a proletáruralomnak, hogy még szükségét sem látta azt [sic!], hogy nevezett egyéniségére és megbízhatóságára vonatkozó adatokat mérlegeljen.”⁹⁹ Az új eljárás eredményéről azonban nincs információ.

Mátéffy Viktor és Szabados Gyula plébánosokat egymástól függetlenül „ellenforradalmi bűncselekménnyel” vádolták meg. A vád egyikük esetében sem volt igazolható, azonban a diktatúra egyháziakkal szembeni gyanakvására jellemző, hogy ez nem szabadon engedésüket, hanem internálásukat eredményezte. „Nevezett [Mátéffy] a proletárdiktatura szempontjából nem tekinthető megbízhatónak. Éppen azért azt a javaslatot teszem az Igazságügyi Népbiztosságnak, hogy vele szemben internálást elrendelni méltóztassék.”¹⁰⁰

94 BFL XVI.2. 501/1919. fol. 5.

95 BFL XVI.2. 501/1919. fol. 8–9.

96 BFL XVI.2. 783/1919. fol. 2r.

97 BFL XVI.2. 783/1919. fol. 6v.

98 BFL XVI.2. 783/1919. fol. 7v.

99 BFL XVI.2. 783/1919. fol. 9r.

100 BFL XVI.2. 882/1919. fol. 1r. Szabados Gyula ügye: BFL XVI.2. 918/1919.

Baranski Gyula ügyvédet „politikai bűncselekmény” vádjával tartóztatták le otthonában, ügyéről közelebbit nem tudni. Családja a belügyi népbiztoshoz írt levelet az érdekében, ehhez mintegy mellékletként csatolva Baranski egy félbe-maradt levelét, melyet valamelyik népbiztosnak szándékozott volna küldeni. Ennek alapján később az ügyvéd szabadon engedését javasolták, de hogy erre sor került-e, és ha igen, mikor, arról a források nem szólnak.¹⁰¹

Takács László (volt) nagykátaai járásbíró két foglára jelentette fel május 7-én. A konkrét vád az volt, hogy a május eleji román katonai előretörés hírére egyiküket gúnyosan kérdőre vonta: „*most mit fog vallani, sárgát, pirosat, fehéret? A pirosat vegye le és fehéret tegyen fel.*”¹⁰² Nem mulasztották el megemlíteni azt sem, hogy a vádlott őket lenézte, gúnyolta s „*mindig a proletárság ellen volt.*”¹⁰³ Május 12-én Takácsot izgatás miatt 15 évi fegyházbüntetésre ítélték. Felesége kegyelmi kérvényt írt, melyben tagadta, hogy férje ne lett volna az egyszerű emberekkel szolidáris, s a feljelentők személyes bosszújára hivatkozott, de nem tudni, hogy ennek bármiféle fogamatja lett volna.¹⁰⁴

Kirnbauer Lajos, Pozsonyligetfalu állomásfőnöke rövid ideig szökésben volt, de május 9-én Kőszegen elfogták és „ellenforradalmi cselekmény” vádjával letartóztatták.¹⁰⁵ Három tanú állítása szerint korábban egy „*közismert ellenforradalmárral*” együtt szidta a tanácsállamot, majd május 3-án, amikor látta, hogy a vasutasok hat csomag kommunista röpiratot pakolnak fel a vonatra, a következőképpen nyilatkozott: „*Hagyják fenébe ezeket a világbolondító rongyokat, volt ebből már elég. Rohadjon ott, ahol van!*” Miután kijelentésének nem volt fogamatja, a mozdonyvezetővel a röpiratokat elégettette.¹⁰⁶ Június 18-i tárgyalásán Kirnbauer azt vallotta, hogy nem kormányellenességből, hanem éppen azoknak a tanácsuralommal ellentétes szelleme miatt égettette el a röplapokat, de egy példányt mellékeltek a törvényszéknek az ügyhöz, így védekezése gyorsan megbukott.¹⁰⁷ Végül a hat csomag röplapért 12 év fegyházbüntetésre ítélték, ám az ítélet végrehajtását 1 évre felfüggesztették.¹⁰⁸ Kirnbauer valószínűleg fontos munkájának (a

---

101 BFL XVI.2. 938/1919. fol. 2–3.

102 BFL XVI.2. 1219/1919. fol. 6r.

103 BFL XVI.2. 1219/1919. fol. 1r.

104 BFL XVI.2. 1219/1919. fol. 8r., 9.

105 BFL XVI.3. 2003/1919.

106 BFL XVI.2. 1314/1919. fol. 7r.

107 BFL XVI.2. 1314/1919. fol. 12r, 18.

108 BFL XVI.2. 1314/1919. fol 13v.

Sopron-Pozsony vasútvonal forgalmi kirendeltje volt), köszönhette szabadlábbon maradását.

Szabó István kalocsai hittanár és hitszónok május 18-i prédikációján két vörösőr is részt vett — ők jelentették be, hogy a plébános „ellenforradalmi kijelentéseket” tett. Az alapvetően a szerzetesrendek feloszlatása ellen szót emelő szentbeszédéből a politikai nyomozók a következő idézeteket emelték ki: „*Látjuk a bűnt, a gonosztságot uralkodni, tombolni a világban és atyánk fiaiban de érezzük kárhuzatos zsarnokságát önön szegény lelkiünkben is.*” „[...] még a legutolsó hazátlan idegeneknek számára gondoskodnak földéről, ezektől a mi saját véreinktől elveszik és elrabolják a zárda négy falát is és kegyetlenül hajléktalanokká teszik őket[...].”¹⁰⁹ Másnap mintegy 800 fő (főleg asszonyok) tüntetett a direktorium épületében a rendelkezés ellen, egyebek mellett a következőket kiabálva: „*az apácák elűzését elrendelték, de a sok bűdös zsidót nem bántják*”; „*Ide küldenek Pestről két bűdös zsidót* [Faber Oszkár és Apáthi György vallásügyi likvidálókat], *le kéne őket puffantani és azt a proletárdiktatúrát, akik ide küldik a sok pesti népet*”.¹¹⁰ A tiltakozók közül többeket letartóztattak, majd túszedés kezdődött, 11 másik klerikus, köztük a „püspök” [az érsek] letartóztatását rendelték el Szabóé mellett. A kalocsai pártszervezet szembe szállt ez utóbbi intézkedéssel, és arra hivatkozva, hogy ez csak még jobban ellenük hergeli a lakosságot, a túszo- k elengedését kérték.¹¹¹ A Budapesti Forradalmi Törvényszék május 31-én „*kíméletes eljárás*”¹¹² keretében 5 éves, 1 évre felfüggesztett fegyházbüntetésre ítélte a papot.¹¹³

Cukrász Aladár orvos a Vörös Hadseregben teljesített szolgálatot. Június 9-én két katonatársa feljelentette azzal, hogy azt mondta, amint lehetséges, kivándorol, mert ő a kommunizmusnak nem híve.¹¹⁴ Június 16-án a hadi helyzetről való rémhírek terjesztésével is megvádolták, illetve ezen túl a következő kijelentéseket tulajdonították neki: „*Meglátjátok Szamuely Tibort egy vörös katona egész biztos, hogy fejbe lövi, mert a vörös katonák is fel fognak lázadni, mert ez [a gyomor] beszél.*” „*Csak napok kérdése a Tanácsköztársaság fennállása*” – mondta,

109 BFL XVI.2. 1591/1919. fol. 10–11.

110 BFL XVI.2. 1591/1919. fol. 4.

111 BFL XVI.2. 1591/1919. fol. 5–6.

112 *Sarlós*, 1961. 156. p.

113 BFL XVI.2. 1591/1919. fol. 18.

114 BFL XVI.2. 3189/1919. fol. 2r.

és hamis pénznek nevezte a fehér pénzt,¹¹⁵ „*amit a zsidó kormány bocsátott ki*”; „*a fehér pénzzel a parasztot sem lehet becsapni, engem se lehet, mert én nem dolgozom fehér pénzért*”.¹¹⁶ A törvényszék csak az utolsó, a fehér pénzt becsmérő megjegyzést látta igazoltnak, ám július 15-én Cukrászt „ellenforradalmi ténykedésért” így is 2 év kényszermunkára ítélték.¹¹⁷ Feljelentői, Rosenberg Sándor és Flamm László ellen személyes szabadság megsértése miatt eljárás indult a kommün bukása után, de az 1920. június 11-i tárgyalás ebben a vádpontban felmentette őket.¹¹⁸

Krupánszky László gyöngyösi huszárfőhadnagy állítólag május 4-én bevonta a városházáról a vörös lobogót, emiatt a korábban elmenekült direktóriummal megérkező terrorcsapat rögtönítélő törvényszéke május 7-én halálra ítélte.¹¹⁹ Miután ekkor nem tartózkodott a városban, az ítéletet nem tudták rögtön végrehajtani rajta. Mások nem voltak ilyen szerencsések, aznap a forradalmi törvényszék hat vélt vagy valós ellenforradalmárt ítélt halálra, s közülük kettőt (Welt Ignác kereskedőt és Csipkay Albert huszárszázadost) fel is akasztottak.¹²⁰ A helyi forradalmi törvényszék később megkegyelmezett Krupánszkyknak, amelyet Böhm Vilmos hadügyi népbiztos távirata is megerősített.¹²¹ Tanúk sora állt ki amellett, hogy Krupánszky lelkes agitátor, a rendszerhez hű ember, és ami még fontosabb a vád szempontjából, aznap nem tartózkodott Gyöngyösön.¹²² Egyértelműen úgy fest, hogy azért szánták halálra, mert katonatisztként a „régí rend” veszélyes tagját látták benne. Nemezc József direktórium elnököt és forradalmi törvényszéki elnököt, az akasztások elrendelőjét 1920-ban az Egri Királyi Törvényszék halál-

---

115 A tanácskormány által utánnomott osztrák–magyar korona, amelynek csak az egyik oldalán volt címlet, ezért kapta a „fehér” nevet. Szemben a régi, „kék” pénzzel, igencsak bizalmatlanul fogadta a lakosság jelentős része, s sokszor csak nominális értéke töredékéért lehetett rajta vásárolni, vagy el sem fogadták (amely praktikákat természetesen a szovjetállam tiltotta, l. BFL XVI. 2. 2107/1919.).

116 BFL XVI.2. 3189/1919. fol. 6v.

117 BFL XVI.2. 3189/1919. fol. 12v.

118 *Bíró*, 2014. 118–119. p.

119 BFL XVI.2. 3336/1919. fol. 4r.

120 *Váry*, 1993. 52–53. p.; *Gerencsér*, 1993. 181–182. p. Mindkét forrásban Krupánszky neve Thuránszkyként szerepel.

121 BFL XVI.2. 3336/1919. fol. 2–3., 27.

122 BFL XVI.2. 3336/1919. fol. 12–14.

ra, Harján János forradalmi törvényszéki bírót pedig életfogytiglani fegyházra ítélte.¹²³

Franyó Pál „bankmunkásnak” [banktisztviselőnek] a diktatúra utolsó napjaiban kellett felelnie „ellenforradalmi kijelentés” miatt. Beismerte, hogy a következőket mondta: „*ha hazamegyek, agítani fogok a szovjetkormány ellen [Bácska] Palánkán*”; „*egy 12 személyes repülőgép van most készletben, melyet a kormány sürgősen rendelt, melyen bizonyosan ők akarnak meglőgni*”; „*Szamuely már két láda arannyal ellógott, tönkreteszik Magyarországot, mert mindent elvisznek*”.¹²⁴ Mindezt 10 év kényszermunkára ítélték július 26-án.¹²⁵

Hoppe István tanárt július 22-én jelentette fel egy vörösőr, akinek a lányát tanította, a kislánynak ugyanis egy antiszemita röpiratot adott azzal, hogy továbbítsa az apjának. Hoppe kérdőre vonta Major vörösőrt a feljelentés miatt, mire ő azt mondta, ha nem teszi meg, legalább 8-10 évre ítélték volna. Hoppe erre úgy válaszolt: „*azt úgysem ülte volna le, mert ez így soká nem fog tartani*.”¹²⁶ A tanár a fogságban beismerő vallomást tett, cselekedetét annyival kommentálva: „*Védelmemre felhozom, hogy abszulote [sic] nem gondoltam arra, hogy az antiszemitizmus a proletárdiktatúrában büntetendő cselekmény volna, mivel röpiratomnak tartalma mindenféle terror alkalmazását kizárja*.”¹²⁷ Július 31-én 20 év kényszermunkára ítélték ellenforradalmi röpirat terjesztése miatt.¹²⁸

Ugyan az akta nem maradt fenn a Budapesti Forradalmi Törvényszék iratanyagában, mégis érdemes a rendelkezésre álló adatok alapján rekonstruálni Herczeg Géza ügyét. A bankhivatalnok a lipótvárosi Szent István Bazilikában osztogatott antiszemita, a „zsidó népbiztosok” ellen uszító röpiratot június 22-én. A hívők között ott térdelt Feder Márk politikai nyomozó is, aki a röpirat átvétele után letartóztatta Herczeget.¹²⁹ Másnap a törvényszék golyó általi halálra ítélte mint rémhírterjesztőt, s június 24-én a hajnali órákban a törvényszék épületéhez közeli Markó utcai főreálgymnázium tornatermében ismeretlen vörösőrök vagy terroristák agyonlőtték.¹³⁰ Sarlós, aki a kivégzetre „volt tőzsdebizományos”-ként hivatkozik, azt állítja, Herczeg a június 24-i budapesti ellenforradalmi akcióval

123 Váry, 1993. 52–53. p.

124 BFL XVI.2. 3913/1919. fol. 5r.

125 BFL XVI.2. 3913/1919. fol. 6v.

126 BFL XVI.2. 4068/1919. fol. 1r.

127 BFL XVI.2. 4068/1919. fol. 4r.

128 BFL XVI.2. 4068/1919. fol. 5v.

129 Gerencsér, 1993. 342–343. p.

130 Biró, 2014. 190–191. p.

összefüggésben cselekedett, ám erre nincs bizonyíték — valószínűleg ez csupán a főbenjáró ítéletet jobban alátámasztani hivatott konstrukció.¹³¹ A halálos ítéletet meghozó törvényszéki bírakat és vádbiztost — Schreier Lajost, Trattner Árpádot, Szirmay Istvánt, Rózsa Izidort — később felelősségre vonták felbujtás és gyilkosság vádjával: az 1920. január 7-én hozott büntetőtörvényszéki ítélet értelmében Szirmayt halálra, Rózsát életfogytiglani, Trattner 15 évi fegyházbüntetésre ítélték.¹³²

Hamis vád, bosszú, megtevesztés – akiket ártatlannak talált a törvényszék

Barcai Sándor joghallgatót április 4-én rémhírterjesztés miatt tartóztatták le. Két tanú szerint a következőket mondta: „*a fehér gárdát szervezik Szegeden*”, „*Pogány aranyat csempész Oroszországba*”, „*nem helyes a proletárdiktatúra*”, „*be lehet állani bátran a fehér gárdába*”, „*a szocialista párt meg akar gazdagodni, a munkás bérét leszállítják, ők meg fognak szökni*”.¹³³ Családja és egy barátja álltak ki mellette, a szabadon bocsátása érdekében levelet írtak. Négy nap fogság után Barcait szabadon engedték, valószínűleg a feljelentést rosszhiszeműnek ítélték.¹³⁴

Ábrányi Kornél volt huszárszázados, államvasúti segédtitkár politikai bűncselekmény vádjával április 9-e és 18-a között volt letartóztatva. A következő kijelentést tulajdonították például neki: „*hiszen ez csak átmeneti dolog, tudja maga azt, hogy Dorozsma felé 60000 entente csapat közeledik*”.¹³⁵ A Forradalmi Törvényszék azonban a politikai vád alól felmentette — valószínűleg nem is tett vagy mondott semmit, ami alapján elítélhették volna, egyszerűen a volt katonái jelentették fel bosszúból, az általa a háború alatt tanúsított embertelen bánásmódra hivatkozva.¹³⁶ Az öt letartóztató Szigeti Ferenc terrorlegény ellen személyes

---

131 *Sarlós*, 1961. 154. p.

132 *Biró*, 2014. 190–191. p. Egyébiránt figyelemreméltó adalék az elítélt antiszemita uszítók történetéhez, hogy mindezzel együtt a zsidóellenes izgatásokat nem sikerült megfékezni. Olyannyira nem, hogy a Tanácsok Országos Gyűlésén (a szovjetállam parlamentjében) pogromra felszólító íveket köröztettek, Vágó Béla pedig — dacára annak, hogy maga is zsidó családba született — a vallásos vidéki zsidóság ellen is uszított, amikor felszólalásában a kommün ellenségeiről beszélt. L. *Ungváry Krisztián*: A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon 1919–1944. Bp., 2016. 98. p.

133 BFL XVI.2. 125/1919. fol. 6v., 7r.

134 BFL XVI.3. 151/1919.

135 BFL XVI.2. 212/1919. fol. 7v.

136 BFL XVI.2. 212/1919. fol. 7v.

szabadság megsértése miatt is eljárás indult 1920 elején, de ebben a vádpontban végül nem találták bűnösnek.¹³⁷

Portmayer Kálmán vöröskatonát „a Tanácsköztársaság gyalázása” miatt állították a forradalmi törvényszék elé. Állítólag „*szarok az ilyen köztársaságra, ha leveszik a csillagot*” felkiáltással kommentálta a katonai rangok megszüntetéséről szóló rendeletet, majd mikor figyelmeztették szavainak súlyosságára, azt mondta: „*mit nekem a tanácskormány, legfeljebb visszamegyek Fiuméba*”.¹³⁸ Később azzal is megvádolták, hogy egy fehér érzelmű tisztnek súgott be a legénységi állomány hangulatáról. A május 28-i tárgyalás azonban minden vád alól felmentette.¹³⁹

Mayer Mártonné házfelügyelőnőt izgatással vádolták, amiért állítólag áprilisban „*a mostani kormány úgysem tartja magát soká!*”¹⁴⁰ kijelentést tette. Egy hétig volt letartóztatásban, május 3-án azonban szabadlábra helyezték.¹⁴¹

Birlea György máramarosi fogorvost izgatással vádolták, azonban ügye más fordulatot vett. Vallomása nyomán derült fény ugyanis a Kagán Henrik és Bucza Aurél magyarországi román terroristák által házkutatás közben és ürügyén elkövetett lopásokra.¹⁴² A két, ellenforradalmárnak kikiáltott kommunista után nyomozás indult, Birleát pedig május 6-án felmentették a vádak alól és szabadon engedték.¹⁴³

Nem szabadult ilyen egyszerűen a forradalmi törvényszék elől Hajdú Imréné, egy volt kúriai bíró felesége. A rákoscsabai karhatalom letartóztatta azzal a váddal, hogy házának leltározását és rekvirálását akadályozta, az eljárást „lelketlen rablásnak” nevezte, majd kijelentette a házához érkező direktóriumi tagoknak: „*Nem vagyok hajlandó semmit sem respektálni a maguk intézkedéséből hiszen lesznek még jobbágyok*”.¹⁴⁴ A helyi forradalmi törvényszék tárgyalás helyett április 27-én felküldte az ügyet Budapestre — ott azonban „*László Jenő elvtárs szóbeli utasítására*” másnap szabadon engedték.¹⁴⁵ Ezt viszont a rákoscsabai direktórium nem akarta annyiban hagyni, s pótjelentést küldtek Budapestre,

137 Biró, 2014. 200–201. p.

138 BFL XVI.2. 891/1919. fol. 1r.

139 BFL XVI.2. 891/1919. fol. 5r.

140 BFL XVI.2. 929/1919. fol. 2r.

141 BFL XVI.3. 1197/1919.

142 BFL XVI.2. 931/1919. fol. 6r.

143 BFL XVI.3. 1176/1919.

144 BFL XVI.2. 957/1919. fol. 3r.

145 BFL XVI.2. 957/1919. fol. 1r.

amelyben Hajdúnét egészen képtelen dolgokkal vádolták: cselédjeit kegyetlenül kínozza, öli, munkásait rettegésben tartja, pusztíttatja a szomszédok jószágait. Nincs információnk arról, hogy a Budapesti Forradalmi Törvényszék helyt adott volna ezeknek a boszorkányperekre hajazó vádaknak.¹⁴⁶ Májusban Hajdúné kérelmet írt a törvényszéknek arról, hogy vizsgálják ki a tulajdonát és személyét ért sérelmeket, illetve, hogy tegyenek lépéseket az iránt, hogy a házából elhordott javak közül minél többet visszakaphasson.¹⁴⁷

Ács János orvos és Balázs József MÁV kapus személyes haragosság áldozataivá váltak. Merschán Ferenc, Rákoscsaba vörösőr-parancsnoka több ízben letartóztatta őket, majd miután egyszer éppen a haragosság miatt a kerület-parancsnokság elengedte őket, „*nekem a pestiek nem parancsolnak*” jelszóval letartóztatta őket újra.¹⁴⁸ Egy alárendeltjének, Laboda Ferenc vörösörnek a vallomása szerint május 3-án Ács a csendőrség felállítását és annak általa való vezetését követelte, a vörösöröket szolgálatmegtagadásra bujtogatta és gyalázta a tanácsuralom jelképeit. Más tanúk tagadták, hogy Ács ilyesmit mondott volna. Balázs beismerte, hogy ittasan azt mondta a rákoscsabai tanácsról: „*ha elszöknek, nekünk nem kellenek*”.¹⁴⁹ Május 19-én a forradalmi törvényszék Ácsot felmentette, Balázst pedig csak a szesztilalom áthágásáért ítélték el kétheti fogházra, amelyet a letartóztatásban töltött idővel kitöltöttnek vettek.¹⁵⁰ A rákoscsabai munkástanács és karhatalom vezetőinek a fentiekhez hasonló túlkapásait és önkényét hüen jellemzi, hogy Lakatos Kálmán plébánost is azzal a váddal tartóztatták le, hogy egy olyan gyárost rejteget, aki megszökött munkásai közül többet agyonlövetett. Lakatos 3 napig volt őrizetben Budapesten.¹⁵¹

Füzi Gyuláné gyenesdiási házvezetőnő szintén haragosság miatt kényszerült a proletárdiktatúra fogházát megjárni. Még a márciusi hatalomátvétel előtt összeveszett Kárpáti János községi tanítóval, mert szerinte a férfi túl gyakran vendégtette meg magát a háziurával és követelőzően viselkedett vele. Miután Kárpáti a helyi munkástanács elnöke lett, pozícióját kihasználva a fél direktóriummal aláíratta a feljelentést arról, hogy Füziné az ellenségnek kémkedik. Miután pedig elvitték őt, nevetve mesélte: „*na, a német asszonyt legalább egy évre*

---

146 BFL XVI.2. 957/1919. fol. 6–7.

147 BFL XVI.2. 957/1919. fol. 8–9.

148 BFL XVI.2. 1196/1919. fol. 5r.

149 BFL XVI.2. 1196/1919. fol. 6r.

150 BFL XVI.2. 1196/1919. fol. 15r.

151 *Biró*, 2014. 23. p.

lezárattam”.¹⁵² Füziné május 28-a és június 25-e között volt ellenforradalmiság vádjával letartóztatva.¹⁵³

Markó Elek házfelügyelőt két lakó jelentette fel május 18-án. Állítólag a következő kijelentéseket tette: „*már vége a tanácsköztársaságnak, azt akarta tőlem a kommunista állam, hogy én viciteendőket végezzek, majd holnap megmutatom, hogy ki itt az úr*”, „*melege lesz a vörös öröknek, ha itt lesznek és a golyók füttyülnek*”. Mindezen felül „*felekezeti izgatással*” [antiszemitizmussal] is megvádolták.¹⁵⁴ A két feljelentőt többször is kihallgatták, ezek során egyre finomodtak a terhelő állításaik. Végül május 28-án Markót felmentették, hangsúlyozva is, hogy bosszúfeljelentés áldozata lett. A hamis vádlók megbüntetésétől ugyanakkor a törvényszék eltekintett.¹⁵⁵

Csöndör György nyugalmazott csendőr ellen öt tanú vallott a legkülönbözőbb ellenforradalmi kijelentések és cselekedetek vádjával. Számos más házbeli azonban mellette állt ki, arról tanúskodva, hogy megbízható ember.¹⁵⁶ A június 7-i tárgyalás különösebb vita nélkül minden vád alól felmentette, a feljelentők ugyanis a forradalmi törvényszék előtt nem ismételték meg korábbi állításaikat.¹⁵⁷ Csöndör sorsa egyébiránt plasztikus példája a személyes haragosság szülte, merőben rendszerfüggetlen feljelentésnek, mert Budapest román megszállása után „*bolsevizmusért*” jelentették őt fel. Vallomása szerint a román hadsereg e miatt őt és egész családját hetekre lefogatta és a fogságban meg is verte.¹⁵⁸

Osváth Andor volt főjegyző és testvére, Osváth Imre nyugalmazott táblabíró egy rájuk neheztelő volt alkalmazottjuk miatt került a politikai nyomozók látókörébe. Andornak a következő kijelentést tulajdonították: „*ez a kormány nem lehet állandó és nem is lesz állandó, amennyiben mindenféle szedett-vedett zsidó kölkökből áll*”. E mellett fegyverrejtegetéssel is megvádolta őket.¹⁵⁹ Utóbbi vád miatt két politikai nyomozó kiszállt hozzájuk Szomor-Károlyhegyre házkutatást tartani, ám miután semmit nem találtak, az ellenforradalmi kijelentés ügyében nem mutattak érdeklődést.¹⁶⁰

152 BFL XVI.2. 1494/1919. fol. 1–2.

153 BFL XVI.2. 1494/1919. fol. 3r.; BFL XVI.3. 2363/1919.

154 BFL XVI.2. 1551/1919. fol. 1r.

155 BFL XVI.2. 1551/1919. fol. 5r.

156 BFL XVI.2. 1770/1919. fol. 7., 12.

157 BFL XVI.2. 1770/1919. fol. 14.

158 BFL VII.5.c. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntető perek iratai. 4957/1920.

159 BFL XVI.2. 1869/1919. fol. 4.

160 BFL XVI.2. 1869/1919. fol. 7.

Jeney Árpád ügyvédet két volt alkalmazottja jelentette fel május végén. Állítólag még áprilisban azt mondta: „*a kommunisták rabló gazemberek [...] szegény nép hagyja magát félrevezetni a zsidóktól, akik csak arra várnak hogy megszédjék magukat pénzzel és arannyal és megszökjenek [...]*”.¹⁶¹ Az állítólagos kijelentések és a feljelentés dátuma közötti hatalmas intervallum elég nyilvánvalóvá teszi, hogy bosszú áll a háttérben, több konkrétum az ügyről sajnos nem maradt fenn.

Sinkó Márton tápiósági asztalossegéd állítólag senkiknek, koldusoknak és csalóknak nevezte a helyi direktórium tagjait, és új direktórium megválasztását sürgette a vagyonos gazdák közül.¹⁶² Május 27-én tartóztatták le, de június 6-án szabadon engedték.¹⁶³ Az ügyet a továbbiakban becsületsértésként kezelték, helyt adva az egyik tanú vallomásának, aki szerint a feljelentés Kun János direktórium tag bosszúja volt, amiért Sinkó azt mondta neki: „*eddig nem dolgoztál rendesen, ezután sem fogsz*”. A tanú kiemelte, hogy Kun valóban rosszindulatú, dologtalan ember hírében áll a faluban.¹⁶⁴

Szalay József bérkocsist és feleségét Schneider János házbizalmi jelentette fel „mai rend gyalázása” miatt. Szalay állítólag azt mondta a népbiztosok kötelező bérkocsiztatása kapcsán, hogy nem fog népbiztost vinni, mert eddig csak grófokat vitt, illetve hogy „*ügyis felaggatják*” majd a tanácsállam vezetőit.¹⁶⁵ Lehetséges, hogy a másik vádpont — a becsületsértés — többet nyomott a latban, ugyanis amikor a házbizalmi felesége ki akarta adni Szalayék üres istállóját, a bérkocsis „*valagba rúgom*” és a „*picsáját adja ki, ne az istállómat*” frázisokkal illette őt.¹⁶⁶ Tárgyalásra végül nem került sor, július 17-e és augusztus 5-e között tartották őket fogva. Schneidert személyes szabadság megsértése és izgatás miatt 1920. január 22-én 5 év börtönre ítélték.¹⁶⁷

Bárdossy Gyula és Kék István MÁV dolgozókról szintén személyes ellentétek miatt íródott feljelentés július 14-én. Kollégájuk, M. L. tízoldalas vádaskodást írt, amelynek végén megszövegezte a kérdéseket, melyeket a forradalmi törvényszék szerinte fel kellene, hogy tegyen a vádlottaknak. Ellenforradalmiságról, illetve a személye ellen szőtt összeesküvésről beszél, többek között „*hírhedt kreatúra*”,

---

161 BFL XVI.2. 1922/1919. fol. 2r.

162 BFL XVI.2. 1933/1919. fol. 1r.

163 BFL XVI.3. 2433/1919.

164 BFL XVI.2. 1933/1919. fol. 6r.

165 BFL XVI.2. 2663/1919. fol. 1v.

166 BFL XVI.2. 2663/1919. fol. 2r.

167 *Biró*, 2014. 204–205. p.

„főpribék”, „parazita társaság”, „erkölcstelen hóhér” neveken illetve a két feljelentettet.¹⁶⁸ Nem meglepő módon a nyomozóhatóság nem törte magát a kétes ügyben, végül augusztus 2-án az eljárást megszüntették.

A törvényszék különleges esetei

Totzer Jenő házbizalminak és feleségének ügye azért érdekes, mert ők nem elszenvedői, hanem konstruálói voltak egy hamis vádnak. Haragosaikat, B. S.-t és R. I.-t, illetve B. A.-t igyekeztek gyanúba keverni. „Először csak ezzel a hárommal végezzenek, majd lesz gondom a többire is majd elhúzom a nótájukat.”— mondta állítólag Totzerné róluk.¹⁶⁹ Az intrikáló házaspárt végül alaptalan vád miatt letartóztatták, majd házkutatást tartottak náluk, azonban, mivel Totzer bizalmiként engedéllyel tartotta magánál az ott talált fegyvereket, mindkettejüket szabadon engedték. Nem tudni arról, hogy hamis vád miatt felelősségre vonták volna őket.¹⁷⁰

Koncz Mihály esete az egyetlen olyan ránk maradt ügy a levéltári corpusban, amikor a Budapesti Forradalmi Törvényszék hamis vád miatt megbüntette a feljelentőt; 100 korona pénzbírságra ítélték Konczot.¹⁷¹ Tették mindezt abban a környezetben, amikor a hivatalos eljárás elhanyagolása 200 korona bírságot eredményezett, egy kecske az egyesbírság verdiktje alapján 300 koronába került, a tiltott italmérést legalább 500 koronával bírságolták, a pénzváltás megtagadásának és az árdragításnak a büntetési tétele 1000-2000 korona körül mozgott, zugárusítókra pedig akár 10000 koronás büntetést is kiszabhattak.¹⁷²

Szávozd Andor műegyetemi hallgatót április elején egy fiatal lány jelentette fel. Tanúvallomása szerint a férfi fehérgárdistának mondta magát és hozzátette: „egy néhány kommunista fejét ma vagy holnap levágja és az lesz a legboldogabb órája”.¹⁷³ Ügyéről a bírósági anyagban pusztán ennyi maradt fenn — ám ennek a feljelentésnek komoly, a kommün bukása után a pesti lapok által is felkapott folytatása lett. Szávozd ugyanis azt állította, hogy lecsukatása Árpássy Tibor joghall-

168 BFL XVI.2. 3742/1919. fol. 2r., 4r.

169 BFL XVI.2. 716/1919. fol. 6r.

170 BFL XVI.3. 722/1919; 723/1919.

171 BFL XVI.2. 2833/1919.

172 Ezen esetek sorrendben: BFL XVI.2. 3880/1919; BFL XVI.2. 73981/1919; BFL XVI.2. 963/1919; Népszava 1919. május 22. 9.; *Gerencsér*; 1993. 86. p.; BFL XVI.2. 97/1919.

173 BFL XVI.2. 936/1919. fol. 2r.

gatónak köszönhető, aki udvarlói riválist látott benne, erre az ürügyet pedig egy virágsokorhoz mellékelte üdvözlőkártya szolgáltatta.¹⁷⁴ Ezt követően a Lenin-fiúk a Batthyány-palotába (1919-ben Kun-Vágó laktanya) vitték, ott megverték és megkínózták, csak május 5-én szabadult az angol antantmisszió segítségével.¹⁷⁵ A Budapesti Királyi Törvényszék ezért a joghallgatót 1920-ban 2 év fogházbüntetésre ítélte, azonban, mivel a fellebbezés után bebizonyosodott, hogy Szávozd hamis tanúzásra bírta azt a két volt terrorlegényt, akiknek vallomására a vádat alapozták, 1921-ben a Budapesti Királyi Ítéletábla Árpássyt jogerősen felmentette.¹⁷⁶

Nagy István cinkotai asztalossegédet izgatással vádolták, amiért szidta a helyi munkástanácsot, és azzal fenyegette meg őket, hogy „*akasztófavirágok lesznek*”.¹⁷⁷ Kihallgatása során Nagy nem tagadta tettét, azonban ezt megéléheségi elkeseredettség vagy más magyarázatok helyett azzal indokolta, hogy ő a jó kommunista, a tanács viszont nem az, mert „*kis polgári burzsoákból áll, és keresztény szocialistákból*”.¹⁷⁸ A május 24-én tartott tárgyaláson megjelent a cinkotai munkástanács elnöke, aki azt vallotta, hogy Nagy valóban régi szervezett munkás és valódi kommunista, Nagy pedig azt mondta, bár kijelentését fenntartja, a megjelent tanúra, minthogy ő elkötelezett bolsevik, az nem vonatkozik. Mindezek után a Budapesti Forradalmi Törvényszék úgy oldotta fel a kialakult helyzetet, hogy Nagy Istvánt beszámíthatatlannak titulálta, s ennél fogva a vád alól fölmentette.¹⁷⁹ Később a Kísérleti Kriminológiai Osztály orvosai azt állapították meg, hogy a férfi beszámíthatósága korlátozott.¹⁸⁰

---

174 8 Órai Ujság, 1920. február 4. 5. p.

175 8 Órai Ujság, 1920. február 20. 4. p.

176 Az Est, 1921. augusztus 5. 4. p.

177 BFL XVI.2. 1484/1919. fol. 3r.

178 BFL XVI.2. 1484/1919. fol. 6r.

179 BFL XVI.2. 1484/1919. fol. 8–9.

180 BFL XVI.2. 1484/1919. fol. 11r. A Kísérleti Kriminológiai Osztály [továbbiakban K. K. O.] célja az volt, hogy a pusztán jogkövetkezményeken túlmenően a vádlottak pszichológiai állapotát és társadalmi környezetét is megvizsgálja (és figyelembe vesse) a büntetés kiszabásánál. További információ a K. K. O.-ról: *Földvári József*: A Tanácsköztársaság büntetőpolitikája. In: A Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról (1919–1969). Szerk.: *Szotáczi Mihály*. Pécs, 1971. 65–72.; *Kádár Imre*: Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet a Tanácsköztársaságban. In: Jogtudományi Közöny 14. (1959.) 468–470. A K. K. O. valamennyi fennmaradt ügyének elemzését l. *Erdős András Patrik*: A Tanácsköztársaság alternatív büntetőpolitikája. A Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztályának működése, 1919.

Tóth Sándor László tanító, volt főhadnagy Dömsödön jártában egy vendéglőben ismeretleneknek panaszkodott az országban uralkodó állapotokról. Többek között a következőket mondta az éppen ott tartózkodó helyi politikai megbízottak előtt: „[...]a magyar nép nem lehet olyan buta mint az orosz nép és nem fogja tovább tűrni az éhséget és az elnyomatást[...]”, „Maholnap már borotválkozni sem lehet, mert a borbélyok nem fogadják el a fehér pénzt[...]”. Egy héttel ezt követően tartóztatták le; ekkor antikommunista feljegyzéseket találtak a naplójában: „[...] sem ruha, sem cipő, sem élelem! Hát ez a kommunizmus! Reszkessetek akik így félre mertétek vezetni a hiszékeny embertömeget. Akasztófára velük.”¹⁸¹ Tóthot ellenforradalmisággal vádolták, a nyomozás során megpróbálták egy rákospalotai ellenforradalmi megmozdulással összekötni, de semmi terhelőt nem találtak ellene. Később azt vallotta, nem tudott sehol sem ruhaneműt vásárolni, ezért fakadt ki dühében.¹⁸² A K.K.O. által kiállított orvosi szakvélemény szerint Tóth idegileg labilis ember, és csak kétségbeesésében írhatta és mondhatta a fentieket.¹⁸³ Ennek köszönhetően június 26-án a tanítót szabadlábra helyezték. Majdnem egy hónapig volt letartóztatva.¹⁸⁴

Mezei Jánosné Boer Róza volt színésznő, solti lakos számos helybéli bejelentése szerint többek közt a következőt mondta: „várjatok csak betyár magyarok, csak érjen ide a román hadsereg, majd hordozzátok nekem akkor az ennivalót, hogy el ne áruljalak benneteket”. Mindemellett még számos, a tanácsuralmat és a magyarságot gyalázó kijelentést tett.¹⁸⁵ Június 2-án tartóztatták le Solton, majd minden különösebb teketória nélkül a Gyűjtőfogházból átszállították a lipótmezei tébolydába — maga a politikai vádbiztos is csak napokkal később értesült arról, hová is tűnt a vádlottja.¹⁸⁶

Ifj. Rémi Gyula orvostanhallgatót és Kovács Géza tartalékos főhadnagyot azt követően jelentették fel, hogy július 2-án, egy hölgyismerősüknél folytatott beszélgetés során Rémi azt mondta, nyolc napon belül puccs, „zri” lesz Budapesten, meghal az egész kormány és azok is, akik „az első puccsot” [a június 24-i „monitorlázaadást”] elárulták. „Maga az a disznó gazember Haubrich is 2 óráig

---

Clio Műhelytanulmányok, 2018/3. (<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>; utolsó letöltés: 2021. szeptember 1.)

181 BFL XVI.2. 1930/1919. fol. 1r.

182 BFL XVI.2. 1930/1919. fol. 3.

183 BFL XVI.2. 1930/1919. fol. 5r.

184 BFL XVI.2. 1930/1919. fol. 6r.

185 BFL XVI.2. 2022/1919. fol. 1r.

186 BFL XVI.3. 2476/1919.; BFL XVI.2. 2022/1919. fol. 5r.

velünk tartott s későbbben elárult bennünket” — tette hozzá Rémi a korábbi kísérletről, majd hosszan ecsetelte kapcsolatait, akiknek révén tud a fenti tervekről.¹⁸⁷ Kovácsot „ellenforradalmi kijelentéssel” vádolták meg. Hamarosan az egész Rémi családot gyanúba keverték: anyját azzal vádolták, hogy kitúrta a beszállásokat a lakásáról, és azzal dicsekedett, hogy „*tiszta fehér*” az egész család, az apját pedig szintén ellenforradalmi agitátornak festették le.¹⁸⁸ A kihallgatás során Rémi elismerte, hogy mondott bizonyos dolgokat, védekezését arra építette, hogy notórius hazudozó, az elhangzottak egy részét mástól hallotta és sajátjaként mesélte, a többit meg kitalálta. „*Különbben is, ezeket mondtam még máshol: Az angolok megszállták a nyugati pályaudvart. Csehföldön jártam. Az új kormányban én még belügyminiszter leszek.*”¹⁸⁹ Később az ügynek két új gyanúsítottja lett, az ismeretlen foglalkozású Fábics Ferenc, akit Rémiék rémhírterjesztéssel, az erre való felbujtással és fegyverrejtegetéssel is megvádoltak, a másik pedig Abonyi Pál orvostanhallgató, aki beismerte, hogy agitált, viszont úgy vallott, hogy idősebb és ifjabb Rémi Gyula bujtották erre fel, nem pedig Fábics.¹⁹⁰ Az egymásnak ellentmondó vallomások nyomán a Forradalmi Törvényszék elé végül csak ifj. Rémi és Abonyi álltak, akik beismerő vallomást tettek. A vád „ellenforradalmi agitáció” volt, az ítéletről azonban nincs tudomás. 1920 februárjában Loyd Matild magánhivatalnoknőt Kovács Géza és ifj. Rémi besúgásáért letartóztatták, majd májusban személyes szabadság megsértése miatt 3 évi börtönre ítélték. Az ítéletről beszámoló cikk szerint a Cserny-legények megkínózták a vádlottakat, maga Cserny pedig közben a felakasztásukra buzdította őket.¹⁹¹

Székely Izsó kiskunmajsai malomtulajdonos esete azért érdekes, mert jól rávilágít a politikai megbízottak gondolkodására, noha magáról az ügyről túl sok konkrétum nem maradt ránk. Székelyt rémhírterjesztéssel és izgatással vádolták: arról beszélt, hogy a helyi direktórium [a munkástanács vezetése] elnökét fel kéne akasztani, az csak propaganda, hogy az oroszok közelednek, a fehérek viszont hamarosan bevonulnak Budapestre.¹⁹² Ketten jelentették fel, egyikük a helyi plébános volt, azonban a politikai megbízott ebből nem arra következtetett, hogy a pap hajlandóságot mutat az új rezsimmel való együttműködésre, hanem arra, hogy rendkívül gyanús, mi több, súlyosbító körülmény, hogy a „*reakció*” Székelynek

---

187 BFL XVI.2. 3638/1919. fol. 4r.

188 BFL XVI.2. 3638/1919. fol. 14r.

189 BFL XVI.2. 3638/1919. fol. 8r.

190 BFL XVI.2. 3638/1919. fol. 28., 41.

191 Friss Ujság, 1920. május 18. 3. p.

192 BFL XVI.2. 2053/1919. fol. 2r.

első dolga volt a faluba visszatérve az egyháziakkal kapcsolatba lépni.¹⁹³ Nem tudni azonban arról, hogy Székely bármiféle retorziónak áldozatául esett volna, legalábbis az utolsó megmaradt irat szerint sikeresen elkerülte a letartóztatást.

Winkler István étteremtulajdonos ellen egy egyéni feljelentés mellett a szállodai, éttermi és szakácsmunkás szakszervezet titkára is azt írta, hogy büntessék meg, mert „*a régi burzsoi osztálynak ma is a legnagyobb pártolója*”, van vendége, akinek külön főzet, s ők a hatóságilag elrendelt hústalan napon is kapnak húst.¹⁹⁴ Amikor e gyakorlat miatt Winklert kérdőre vonta az első feljelentő, ő azt mondta: „*annak ad, akinek akar, a proletár meg egyen szart, egyébként már az egész nem tart sokáig és míg a rablók [a tanácskormány] az üzletet ki nem rabolják, ő azt tesz, amit akar*”.¹⁹⁵ Ítéletről nincs hír az ügyben, valószínűleg azért, mert július utolsó napjaiban történt az eset.

Összefoglalás

Az iratanyag töredékessége ellenére a fenti kutatásom alapján a Budapesti Forradalmi Törvényszék eljárásaival kapcsolatban több következtetés is levonható.

Szembevetendő az eseteleírások alapján, hogy mennyi feljelentés és nyomozás futott zátonyra azért, mert a vád nem volt igazolható, vagy hazugságon, rosszhiszeműségen, bosszún alapult. A hamis vádnak csupán tessék-lássék módon büntetése pedig minden bizonnyal szította ezt a tendenciát. Nem járt el következetesen és alaposan a törvényszék azokban az esetekben sem, ahol „*a vád beigazolást nyert*”, habár talán a megfélemlítés legalább akkora súllyal esett a latba, mint a tényleges politikai ellenérzések megbüntetése. E célból pedig a törvényszék nem fukarkodott a hosszú büntetések, vagy adott esetben a halálos ítélet alkalmazásával. Az „utca embere” laikus bírók mellett ugyanis a testületnek tagjai voltak olyan terrorista különítményesek is, mint Cserny József vagy Gombos Ferenc. Természetesen nem kedvezett az eljárások és az ítéletek jogszerűségének a jogászoknak a budapesti törvényszéken tapasztalható kirívóan alacsony aránya sem.

Megfigyelhető, hogy a magasabb társadalmi státuszú vádlottakkal szemben a törvényszék bizalmatlanabban járt el, s ha a vádat beigazoltnak ítélték, büntetésük a szűk minta alapján tendenciózusan súlyosabbak voltak, mint a „proletároké”. Csak fontos munkájuk (Kirnbauer) vagy a lakosság lázadozása (Szabó) menthette

---

193 BFL XVI.2. 2053/1919. fol. 4r.

194 BFL XVI.2. 4077/1919. fol. 2r.

195 BFL XVI.2. 4077/1919. fol. 1–2.

meg őket a letöltendő fegyházbüntetéstől. Előfordult, hogy akkor is internálták őket, ha a terhükre rótt cselekmény nem volt bizonyítható — hasonló célokat szolgált, bár preventív jelleggel, a túsok szedése is. Súlyosabb ellenforradalmi cselekménnyel kapcsolatban pedig akár a hírbe hozás is elég lehetett egy súlyos ítélethez — igaz, utóbbi esetekben az alacsonyabb társadalmi státuszú vádlottakkal sem bántak kesztyűs kézzel a diktatúra nevében ítélezők.¹⁹⁶

A „munkásosztály” tagjai között szintén kiosztásra került néhány kemény büntetési tétel, s volt itt is bármilyen mércével kirívóan igazságtalannak nevezhető eset, elég, ha a haragosai „vallomása” alapján elítélt Wewerka ügyére gondolunk. Azonban sokakat közülük nem többéves fegyházra, hanem néhány hónapos fogházbüntetésekre ítélték a diktatúra szidalmazásáért. Papként vagy üzletvezetőként nem számíthattak volna a szovjeturalom e bizarr „kedvezményére”.

A peranyagok szemléletes képet adnak a kor hírviszonyairól, a legjellemzőbb rémhírekről is: ezek témája jellemzően ellenséges csapatok közelgő érkezése, illetve a tanácsállam vezetőinek menekülése rablott értékekkel. Rendkívül jellegzetes az elítéltek védekezése is: vagyonukat, társadalmi státuszukat szerényebbnek mutatni, szocialista-kommunista elkötelezettségüket és érzelmeiket pedig kidomborítani igyekeznek, máskor egyszerűen személyes bosszúra hivatkoznak — a kedvezőbb ítéletben reménykedve.

A politikai nyomozókról vegyes kép alkotható: egy részük — mint az más ellenforradalmi aktusokkal kapcsolatos dokumentumokból kitűnik — igen hajlamos volt önkényes és kegyetlen fellépésre, mások azonban nem zaklatták ségtelenül a gyanúsítottakat és nem adtak hitelt minden vádaskodásnak. Általánosságban pedig igaz, hogy működésük megalapozottabbá tette az első hetekben abszolút statáriális jellegű eljárásokat. Ahogy teltek a hónapok, megfigyelhető az arra irányuló törekvés is, hogy a rémhírterjesztést, mint halállal büntethető kirívóan súlyos bűncselekményt, a neki tulajdonított súlynak megfelelően kezeljék.

A szovjetállamban nem érvényesült a joguralom és jogbiztonság, maga a büntető törvénykönyv egyfajta furcsa limbusban lebegett,¹⁹⁷ a vádlottak terhére rótt cselekmények megnevezése és büntetési tétele következetlenül, úgyszólván változott. Implicite meghíúsult a törvény előtti egyenlőség is, hiszen ideológiai megfontolásból a vádlott pusztán társadalmi és vagyoni státusza is kihatott az ítéletre. S — miután a kormánynak vagy vezetőinek kritikájáért bíróság elé

---

196 Bővebben az ellenforradalmi cselekményekkel vádlottakról l. *Erdős András Patrik*: Politikai bűncselekmények és katonai ellenforradalmi mozgalmak a Tanácsköztársaság időszakában. BA szakdolgozat, ELTE BTK, 2017.

197 *Erdős*, 2019. 68–69. p.

lehetett kerülni — evidens módon szólásszabadság sem létezett. A drasztikus intézkedések egyébiránt utóbbi tekintetben célt sem értek, amennyiben a rémhírek és a diktatúrát gúnyoló-szidó csasztuskák továbbra is terjedtek. A Tanácsköztársaság laikus bíraskodása nem sok hívet szerzett a szovjeturalomnak, s így egyik kulcsfontosságú témája lehetett az 1920 utáni ellenforradalmi propagandának is.

TASCHEK ZOLTÁN

VASS JÓZSEF NÉPJÓLÉTI ÉS MUNKAÜGYI MINISZTER SZOCIÁLPOLITIKAI PROGRAMJÁNAK ELŐZMÉNYEI ÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

Bevezetés

Az utóbbi években a Horthy-korszak kutatásában előtérbe került a szociálpolitika problematikája. A kérdéssel foglalkozó munkák elsősorban a megszületett törvényeket — például a társadalombiztosítási reformokat — vizsgálják, illetve a korszak szociálpolitikai gondolkodását, például az antiszemitizmussal összefüggésben.¹ Nem történt még meg ugyanakkor a Bethlen-kormány szociálpolitikai reformjaihoz vezető út részletes feltárása. Jelen tanulmányban azt szándékozom bemutatni, hogy az 1925 ősztől 1927 tavaszáig–nyaráig terjedő, döntő jelentőségű időszakban milyen tényezők formálták a szociálpolitikai törvények, illetve az átfogó reformprogram kidolgozásának körülményeit. Elsősorban azt vizsgálom, hogy milyen akadályok nehezítették, illetve milyen tényezők segítettek ezen törekvéseket, és a népjóléti és munkaügyi miniszter, Vass József milyen válaszokat adott e kihívásokra és lehetőségekre. Ennek érdekében kitérek úgy a sajátosan szociálpolitikai kérdésekre, mint a „nagypolitika” eseményeire. Mindehhez először a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium kezdeti történetét, a tárca előtt tornyosuló problémákat szükséges tárgyalni.

A Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium létrejötte és első évei

A szociálpolitikai ügyekért felelős kormányzati szerv létrehozásáról először 1917-ben, az Eszterházy Móric vezette kabinetben született döntés, válaszként az első világháború okozta növekvő szociális problémákra, de a háború végéig ténylegesen csak a tervezgetésig jutott a kormány.² Az őszirózsás forradalom időszakában az 1918. évi IV. néptörvény határozott a minisztérium létrehozásáról, de az előkészítés ekkor is elhúzódott, és csak a Tanácsköztársaság kikiáltása után,

---

1 A korszak szociálpolitikájának legújabb összefoglalását, a korábbi szakirodalom bemutatását lásd *Tomka*, 2020.

2 *Bódy*, 2010. 105–106. p.

mint Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosság kezdett érdemi munkába.³ Mindkét rendszerben átfogó szociálpolitikai szerepet szántak az új kormány szervnek: feladatai közé sorolták a munkaügyet, munkásbiztosítást (beleértve a mezőgazdasági munkásság biztosítását is), az egészségügyet, lakásügyet, gyermekvédelmet, a közsegélyezés ügyét, a hadigondozást és az e feladatokkal kapcsolatos statisztikai munkálatokat.⁴ A kommün és a rövid életű Peidl-kormány bukása után szűkebb feladatkörrel, mint Népegészségügyi Minisztérium folytatta munkáját, majd — a George Clerk vezette pártközi értekezleten megfogalmazott szociáldemokrata követelésnek megfelelően — ismét kibővült jogkörrel Munkaügyi és Népjóléti Minisztérium lett belőle, amelynek élén a Huszár-kormányban Peyer Károly állt. A szociáldemokratáknak a kabinetből való kivonulása után került a keresztény-párti Benárd Ágoston, majd Bernolák Nándor a tárca élére.⁵

A többszöri névváltoztatás is mutatja, hogy a tárca ügyköre, sőt létjogosultsága is állandó viták tárgyát képezte a Horthy-korszak első éveiben. Ez egyrészt a minisztériumok közötti hatásköri konfliktusokból fakadt. 1920 februárjában például a Belügyminisztérium — amely korábban a közegészségügyet és a gyermekvédelmet is irányította — elnöki osztálya, elsősorban pénzügyi okokra hivatkozva, javasolta az elvett ügykörök visszavételét.⁶ A közsegélyezési főosztály vezetője pedig úgy gondolta, hogy a kereskedelemügyi minisztérium, információi szerint, „ragaszkodik” az ipari munkaügyhöz, és a mezőgazdasági munkásbiztosítás ügyét is „saját hatáskörében szándékozik megtartani” a földművelésügyi miniszter, „mert merőben eltérő természetűnek tartja az ipari munkásbiztosítás kérdésétől.”⁷ A földművelésügyi tárca vezetője sikerrel képviselte álláspontját: a mezőgazdasági munkások biztosításának ügye már 1919 végén visszakerült tárcájához.⁸

A földművelésügyi miniszter álláspontja azt is mutatja, hogy a hatásköri elmentéknél mélyebb, ideológiai okai is voltak a népjóléti tárca bizonytalan helyzetének. Ilyen ellenállás nemcsak politikai körökben jelent meg, hanem például

---

3 Uo. 113. p.

4 *Bognár*, 1966. 305., 314. p.

5 *Petrák*, 1978. 139., 149. p.

6 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K 148 Belügyminisztérium, elnöki iratok (= K 148 Belügym. eln. ir.) 4603/1922. 120. A belügyminisztérium elnöki osztályának előterjesztése, 1920. február, 28. p.

7 Uo. 124. p. Vadnay Tibornak, a közsegélyezési főosztály vezetőjének véleménye, 1920. március 9.

8 Kormányjelentés, 1926. 222. p.

az orvosok egy részét is jellemezte, akik nehezen törődtek bele abba, hogy az átmenetileg önálló népegészségügyi tárca végül szociális kérdésekkel is foglalkozó minisztériummá alakult. Több orvosi szervezet is arra hivatkozott 1920 elején, hogy ezáltal a minisztérium politikai kompromisszumok „áldozata” lett. A szélsőjobboldali Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének választmánya pedig egyenesen „socialista propaganda-minisztériumnak” nevezte a tárcát. Még az Országos Közegészségügyi Tanács is azon véleményének adott hangot, hogy a népjóléti minisztérium létrehozása csak egy „kisebbségi frakció” óhaja, amely szűk „önzéssel csakis az ipari munkásosztály” jólétét érti a fogalom alatt.⁹ A szociáldemokraták azonban nem így gondolták: sérelmezték ugyanis, hogy a munkásbiztosító pénztárak autonómiáját a kormány 1919-ben felfüggesztette, és az intézményrendszert a népjóléti tárca irányítása alá helyezte.¹⁰

A hatásköri konfliktusoknak is lehetett szerepük abban, hogy 1920 végén az első Teleki-kormány inkább a miniszterelnökségen létrehozott szociálpolitikai osztályban igyekezett összpontosítani a kérdéses feladatokat. A helyzet bizonytalanságát jól mutatja az osztály vezetőjének már az új miniszterelnöknek, Bethlen Istvánnak írt levele 1921 áprilisában, amelyben azt fejtegette, hogy az osztályra azért van szükség, hogy a szociális kérdések „a politikai irányítás szempontjából egy kézbe fogassanak és a miniszterelnöknek tekintélyével intéztessenek.” Az osztály megszüntetése esetén szerinte „hatásköri torzalkodások várhatók”, mivel „a szakminiszterek a gyakorlatban távolról sem hajlandók például a népjóléti miniszter irányítását úgy elfogadni, mint a miniszterelnökét.”¹¹

A Belügyminisztériumban nem alaptalanul vélték úgy, hogy a népjóléti tárca fennmaradásának jelentős mértékben politikai okai voltak.¹² Belpolitikailag különösen a Bethlen–Peyer paktumnak lehetett szerepe, amely a munkásbiztosítás reformját is magában foglalta.¹³ Külpolitikai téren pedig fontos faktor volt, hogy az ország a trianoni békeszerződésben munkásvédelmi elveket is elfogadott, amelyek ellenőrzésére a Nemzetek Szövetsége keretében létrejött a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal. A magyar kormány e szervezettel igyekezett szoros kapcsot

9 MNL OL K 26 Miniszterelnökség, iktatott iratok (= K 26 Min.eln. ikt- ir.) 1920-XXXVII-1316. 15. A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete választmányának levele a miniszterelnöknek, d. n.; 18. Az Országos Közegészségügyi Tanács levele a miniszterelnöknek, 1920. jan. 8.

10 *Petrák*, 1978. 143. p.

11 Idézi: Uo. 158. p.

12 MNL OL K 148 Belügym. eln. ir. 4603/1922. 121–122. p. Viczián Istvánnak, a törvényelőkészítő főosztály főnökének álláspontja, 1920. március 5.

13 *Romsics*, 1999.² 208. p.

latot kiépíteni külpolitikai elszigeteltségének oldása érdekében.¹⁴ Ez sem jelentette ugyanakkor azt, hogy akár csak az ipari munkások ügyeiben általánosan elfogadottá vált volna a kabinetben belül a népjóléti minisztérium irányító szerepe. Még egy 1923 elején született külügyminiszteri feljegyzés leszögezte, hogy a munkaügyi egyezmények — többségük „ipari munkásvédelmi jellegére való tekintettel” — a tárcák közül „túlnyomó részben” a Kereskedelemügyi Minisztériumot érdeklik, „egyik-másik” a Földművelésügyi Minisztériumot, de egyáltalán nem érintik „a Munkaügyi és Népjóléti Minisztériumot, mely utóbbi ügykörébe a munkásügyek közül kizárólag csak a munkásbiztosítás tartozik.”¹⁵ A Kereskedelemügyi Minisztérium emellett maga készített törvényjavaslatot az ipari békéltetésről, illetve egyezkedésről 1922-ben.¹⁶

Mindezek következtében a népjóléti tárcának más, működését megnehezítő problémákkal is szembe kellett néznie. Egyrészt a minisztériumnak nem jöttek létre helyi szervei, ami szintén magában hordta a későbbi hatásköri konfliktusok lehetőségét.¹⁷ Fejletlen volt a közegészségügyi és a szociális közigazgatás is. Bár már 1876-ban törvény mondta ki, hogy a közegészségügy állami feladatot képez, és ki is jelölte a létrehozandó közegészségügyi igazgatás alsóbb szintjeit, az ténylegesen továbbra is törvényhatósági feladat maradt.¹⁸ A szociális közigazgatás kiépítése pedig különösen kezdetleges volt: a szegényügy intézését egy 1886-ban hozott törvény szintén a helyhatóságok kötelességének nyilvánította.¹⁹ A népjóléti minisztérium még székházát tekintve is megalázó helyzetbe került: hosszas viták után egy főváros tulajdonában álló épületben rendezkedett be, amelyen azonban osztoznia kellett egyes budapesti hivatalokkal.²⁰

Ennél is lényegesebb probléma volt, hogy a népjóléti miniszternek igen korlátozott anyagi lehetőségekkel kellett szembenéznie: az 1921–1922. évi költségvetésben például az összes kiadást tekintve a kultuszminisztérium 6,2%-ot tett ki, a népjóléti 5,5%-ot. Ezen belül a beruházások terén már sokkal jelentősebb

---

14 Bódy, 2011. 121–122. p.

15 MNL OL K 60 Külügyminisztérium, elnöki osztály 1/S (szociális) referátuma (= K 60 Külügym. szoc. ref.) 16358/I-S/1926. 184. p. Feljegyzés a munkaegyezmények egyes országok általi ratifikálása ügyében, 1923. január 12.

16 Bódy, 2011. 141. p.

17 Kovrig, 2011. 94. p.

18 Bezerédyné – Hencz – Zalányi, 1967. 38–39. p.; Kapronczay, 2010. 89. p.; Pálvölgyi, 2011. 197–199. p.

19 Csizmadia, 1976. 496. p.

20 Főváros. Nemzeti Ujság, 1921. aug. 25. 4. p.

volt az eltérés: az összes beruházás 9%-a jutott oktatási és kulturális célokra, míg a népjólétinek 4%-al kellett beérnie.²¹ Ráadásul a népjóléti minisztérium kiadásainak belső megoszlása is inkább emlékeztetett egy átmeneti, a háború következményeként életre hívott szervezetre, mint egy koncepciózus szociálpolitika érdekében tevékenykedő tárcára: kiadásainak több mint fele egészségügyi célú volt (ennek jelentős részét is ápolási és szállítási költségek jelentették), több mint négytizede pedig hadigondozási célokat és nyugellátások kifizetését szolgálta — utóbbi is elsősorban hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik ellátását takarta.²² A munkásbiztosítás a kiadások kevesebb, mint 1%-át tette ki: ez az Országos Munkásbiztosító Pénztár igazgatási költségeit jelentette.²³ A háború utáni súlyos gazdasági, szociális problémák közepette ráadásul a társadalom szociális gondoskodásba való bevonásával sem lehetett számolni. Jól mutatja ezt például, hogy nem sikerült Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében hadigondozási célra megfelelő épületet bérelni vagy ingyenesen átvenni — vásárlásról a minisztérium pénzügyi helyzete miatt szó sem lehetett —, mert különböző okokra hivatkozva minden szóba jöhető épülettulajdonos visszautasította ezt.²⁴ Az állami gyermekmenhely igazgatója pedig 1920 őszén arra panaszkodott, hogy „az emberi jószívűségben gyökeredző lelkesedést a mostoha idők reánk szakadásával közöny váltotta fel” az állami és társadalmi akciókkal szemben.²⁵

Ennek a minisztériumnak vezetését vette át 1922. június 16-án Bernolák Nándortól Vass József katolikus pap, a Bethlen-kormányt támogató keresztény párt tagja. A sárvári kisiparos-családból származó Vass már a római Collegium Germanicum-Hungaricum növendékeként érdeklődést mutatott a szociális kérdések iránt. 1920-ig, nemzetgyűlési képviselővé választásáig újságíróként, szó-
nokként, katolikus szervezetek tagjaként is elsősorban ilyen problémákkal fog-

21 Költségvetés, 1921. Részletezés. 27. p., Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium. 2. p., Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. 4. p.

22 Uo. Népjóléti és Munkaügyi minisztérium. 19., 34. p.

23 Uo. 31. p.

24 MNL Pest Megyei Levéltára (= MNL PML) IV.401.b Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának általános iratai (= főisp. ált. ir) 453/1920. 30. p. A munkaügyi és népjóléti miniszter leirata a főispánnak, 1921. március 7. 6. p. Ua. máj. 21. Pl. egyesek csak annyit közöltek, hogy „nem hajlandók” átadni épületet, mások csak haszonbérletként lettek volna hajlandók ezt megtenni, illetve hivatkoztak a lakásszükségre is. pl. Uo. 10. p., 11. p., 26. p. (Vigyázó Ferenc bátyai uradalmi ügyészének levele a községi eljárásnak, a gödöllői főszolgabíró ill. a nagytarcsai jegyző felterjesztése a főispánnak.)

25 Uo. 13/1921. 10. p. A m. kir. állami gyermekmenhely igazgatóhelyettesének levele a főispánnak, 1920. november 17.; 11–12. Uő. körlevele az eljáróknak.

lalkozott, amellett, hogy 1906–1911 között a székesfehérvári papi szeminárium tanáraként is dolgozott, 1911 és 1918-ig pedig ő ült a Pesti Szent Imre Kollégium igazgatói székében. Korábbi pályája alapján tehát „testhezálló” lehetett volna számára, hogy közéleti (1920–1921) és vallás- és közoktatásügyi (1920–1922) minisztersége után a népjóléti tárca élére került.²⁶ Azonban, minden bizonynyal a minisztériummal kapcsolatos számos probléma miatt, Vass egyáltalán nem lelkesedett új kormányzati beosztásáért: Csernoch János érsekkel közölte, hogy vonakodva hagyta el a kultusztárcát, és annak okaként, hogy ezt mégis megtette, nem szociálpolitikai terveket említett, hanem azt, hogy „belátta”, a szociáldemokraták megerősödése a „leghevesebb tűzharcok” központjává teszi a tárcát.²⁷

A kezdeti nehézségek ugyanakkor nem jelentették azt, hogy Vass ne szokott energikusságával vetette volna bele magát új feladatainak intézésébe.²⁸ Kormányon belüli pozíciójának erősítése érdekében kiharcolta, hogy a tárca hivatalos hatáskörén túlmenően, bármilyen szociális kérdésben véleményt nyilváníthasson a kormányban.²⁹ A minisztérium belső működését illetően pedig egyik első intézkedése egyes ügyek centralizálása volt. Egy hónappal kinevezése után már arról értesítette a tárca vezető tisztviselőit, hogy elsősorban a költségvetési ügyek intézését az elnöki osztály feladatkörébe utalta. Legfőbb célja ezzel a tárca anyagi lehetőségeinek javítása volt: kifejtette ugyanis, szándéka, hogy a pénzügyminisztériummal folytatandó tárgyalások, „a hitelek esetleges kiterjesztése” egységes irányítás mellett valósuljon meg, és „a tárca érdekeinek a pénzügyminiszter úr által képviselt fiskális szemponttal szemben való minél hatásosabb képviselése lehetségessé váljék.”³⁰ Mivel azonban pénzügyi kérdésekben ő maga — mint a

---

26 Pályája kezdeti szakaszának rövid összefoglalását l.: *Taschek*, 2019. 10–12. p.; *Timár*, 1995. 67–68. p.

27 A levél egyes részeit idézi: *Spannenberger*, 2006. 60. p. 235. jegyzet; *Spannenberger*, 2009. 198. p.

28 *Taschek*, 2019. 19–20. p.

29 Kovrig Béla — akiről a későbbiekben még lesz szó — későbbi értesítésre hivatkozva ír erről. Lásd *Kovrig*, 2019. 334–335. p. Egy, még szintén említésre kerülő, a földművelésügyi miniszternek írt átiratában Vass valóban említett ilyen megállapodást: MNL OL K 184 Földművelésügyi Minisztérium, általános iratok (= K184 Földm. Min. ált. ir.) 1926-62. t. 18735/1926. Vass 1926. máj. 31-i, földművelésügyi miniszternek írt átirata.

30 MNL OL K 255 Pénzügyminisztérium, elnöki általános iratok (= K 255 Pénzügym., eln. ált. ir.) 2981/1922. Vass minisztériumi államtitkároknak, osztályfőnököknek, számvevőségi igazgatóknak és a segédhivatali főigazgatónak írt 1922. július 20-i leiratának másolata.

filozófia és teológia doktora — kevésbé volt jártas,³¹ hamarosan átvett — Klebelsberggel történt megállapodása alapján — egy pénzügyekkel foglalkozó tisztviselőt a kultuszminisztériumból.³² Az új stílussal a tisztviselőknek is meg kellett barátkozniuk: később többen is megemlézték, hogy a minisztériumban „általában sürgősen kellett” intézni az ügyeket, „gyors, lendületes volt minden”.³³ Emellett minden ügydarabot maga nézett át, és egy esetben egy zárszámadásban észrevett egy összeadási hibát is.³⁴

Vass ugyanakkor nem formálta át teljesen saját elképzelései szerint a minisztériumot, vezető tisztviselőit ugyanis elődjeitől „örökölte”. Közéjük tartozott az egészségügyi államtitkár, Fáy Aladár,³⁵ a szociálpolitikai ügyekkel, elsősorban a munkásbiztosítással foglalkozó — és a szociáldemokratákkal jó kapcsolatokat ápoló — Pap Géza³⁶, és a minisztérium politikai államtitkára, Petrichevich-Horváth Emil. Utóbbi az Országos Menekültügyi Hivatal élén is állt,³⁷ ami jól mutatja, hogy egészen 1925-ig a Népjóléti Minisztérium tevékenységének központjában a háború szociális következményeinek, különösen a hadigondozottak támogatásának, a menekültügynek és a lakásügynek kezelése állt.³⁸

Az első reformok és a frankhamisítási botrány

A szociálpolitikai törvények sorában Vass miniszternek először 1925 őszén sikerült eredményeket elérnie. Elsőként az egészségügy terén történt előrelépés. A Nemzetgyűlés hosszú hónapokkal benyújtása után letárgyalta az Országos Köz-

-
- 31 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) VII.5.c 3635/1932. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai, Dréhr Imre pere (= VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p.) 6. d. Főtárgyalási jegyzőkönyv (= főt. jkv.) 6. nap (1934. június 15.) 86. p. A perről, az iratanyaggal kapcsolatos forráskritikai szempontokról l.: *Taschek*, 2019. 6–7. p.
- 32 MNL OL K 27 minisztertanács jegyzőkönyvek (= K 27 min.tan. jkv.), 1922. augusztus 25. 32. napirendi pont. (A jegyzőkönyvek online elérése: adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacs-jegyzokonyvek-1867-1944 - letöltve: 2021. szeptember 5.)
- 33 Lásd pl. BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 6. d. főt. jkv. 1. nap (1934. június 8.) 107. p., 2. nap (1934. június 9.) 90. p., 4. nap (1934. június 12.) 64.p., 14. nap (1934. június 27.) 84. p.
- 34 Uo. 7. nap (1934. június 16.) 48. p., 14. nap, 143. p.
- 35 *Bezerédyné – Hencz – Zalányi*, 1967. 172. p.; *Kapronczay*, 2010. 91. p.
- 36 *Bódy*, 2011. 125. p.; BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 2. d. Dréhr Imre vallomása (= Dréhr vall.), 1933. április–június 165. p.
- 37 *Ablonczy*, 2019. 189. p.; Horváth Emil báró üdvözlése. 8 Órai Ujság, 1922. január 29. 9. p.
- 38 Erről az időszakról l. pl. *Egresi*, 2008. 231-245. p.

egészségügyi Intézet létrehozásáról szóló törvényt. A létrehozandó új intézmény feladatát abban jelölte meg, hogy a „tömegegészségügy” szolgálatába állítsa az orvostudományt, különösen a „járványos betegségekkel szemben.”³⁹ Sor került a bányászok nyugdíját rendező — szintén már hónapokkal korábban benyújtott — törvényjavaslat tárgyalására és elfogadására is.⁴⁰ Ezt követően, 1925 decemberben ugyan elfogadta a nemzetgyűlés a rokkantadóról szóló javaslatot,⁴¹ de erről maga Vass jelentette ki, hogy az lényegében „pénzügyi javaslat”, amelynek egyetlen célja, hogy fedezetet találjon a súlyosan sérült hadirokkantak ellátásainak felemelésére. Hozzátette azt is, hogy „sajnos, ez az adónem önmagában erre nem lesz elég”, és ígéretet tett a hadigondozottak helyzetének későbbi, törvényes rendezésére.⁴² 1926 elején lépések történtek a lakásépítés fellendítése érdekében is. Vass ugyan maga is a magánépítkezés támogatását tartotta helyesnek az állami lakásépítés helyett, de még így is vita alakult ki a kormányon belül: Vass 60%-os állami hozzájárulás mellett állt ki a lakásépítési hitelek terén, míg Bethlen, a pénzügyminiszterrel egyetértve, 40% mellett kardoskodott. Végül kompromisszumos, maximálisan 50%-os hozzájárulásról döntött a kabinet.⁴³

Ez arról is árulkodott, hogy a szociálpolitikai reformokat nehezítő tényezők továbbra is jelentősek voltak, amelyekről Vass nyíltan beszélt. A Közegészségügyi Intézetről szóló javaslat vitájának lezárásakor például „teljesen tarthatatlannak” minősítette „az orvostudomány és az orvosi rendészet fejlettségének mai fokán”, hogy „az orvos az orvosi rendészetből, az impérium gyakorlásából majdnem teljesen ki legyen kapcsolva.”⁴⁴ Kijelentette ugyanakkor, hogy továbbra is fennállnak bizonyos korlátozó tényezők. Egyrészt említette a pénzügyi megfontolásokat, amelyek „pláne a szanalási periódusban, elsőrangú helyet foglalnak el.” Másrészt beszélt a hatásköri problémákról is, egészségügyi szempontból említve a Belügyminisztériumot, a „munkáskérdések” szempontjából pedig a pénzügyi és kereskedelemügyi tárcát, mint szintén „érdekelt” kormány szervet.⁴⁵ Az elfogadott törvény által létrehozott intézmény hosszú ideig még nem is kezdte meg működését.⁴⁶ A bányászok nyugdíjreformjával kapcsolatban pedig a gazdasági élet,

---

39 Nemzetgyűlési Napló (= NN), 1922 XXXV. köt. 450. ülés (1925. október 20.) 65–66. p.

40 Uo. 453. ülés (1925. október 23.) 173. p. A törvényről l.: *Kozári*, 2012. 167. p.

41 A törvényről lásd: *Szépvölgyi*, 2020. 58. p.

42 NN, 1922 XXXVIII. köt. 488. ülés (1925. december 18.) 242. p.

43 MNL OL K 27 min.tan. jkv. 1926. január 2. 45. napirendi pont; 1926. január 8. 7. n. p.

44 NN, 1922 452. ülés (1925. október 22.) 136–137. p.

45 Uo. 137. p.

46 *Bezserédyné – Hencz – Zalányi*, 1967. 220–221. p.

mind a munkások, mind az „érdekeltektől” teherbíró képességét említette, mint olyan tényezőt, amelyet figyelembe kell vennie. Ezért „nagyon alapos és igen beható” tárgyalásokat tartott szükségesnek a törvényt végrehajtó rendelet kiadása előtt.⁴⁷ A mezőgazdasági munkások betegségbiztosításáról szóló ellenzéki (fajvédő) határozati javaslattal kapcsolatban pedig leszögezte, hogy „nagyon szívesen” foglalkozna a kérdéssel, de — ezúttal egyértelműen kifejezve elégedetlenségét minisztériuma ügykörével kapcsolatban — emlékeztette a határozati javaslatot benyújtó képviselőt, hogy „ez az egész munkaterrénium — sajnálatomra mondom — a földművelésügyi minisztériumhoz tartozik.”⁴⁸

Mindezek a nehézségek azonban nem akadályozták meg Vasst abban, hogy további tervekkel foglalkozzon. A legsürgetőbbnek a betegségi és balesetbiztosítás régóta húzódozó reformjának megvalósítását tartotta, amelyet a munkahiány elleni, valamint a rokkantsági és öregségi biztosítás követne. A szociális biztosítást nevezte meg „mellőzhetetlen eszköznek” az egészségügy és az anya- és csecsemővédelem terén is. Ígéretet tett a biztosítási intézményrendszer autonómiájának visszaállítására is, de az intézmény alkalmazottainak „államosításával”, és a „hatalomért való kicsinyes versengés” kizárásával.⁴⁹ Ez pedig egyértelműen azt jelentette, hogy a munkásbiztosító pénztárakban 1919 előtt érvényesülő szociáldemokrata dominancia visszatérését továbbra is meg akarta akadályozni. A minisztériumban megindult a munka további javaslatok kidolgozása érdekében. Ezek irányáról az adatgyűjtések árulkodnak. Egyrészt a szociális közigazgatás fejlesztése szerepelt a célok között. Október végén ugyanis a törvényhatóságok vezetőit Vass arról tájékoztatta, hogy „időszerűnek” tartja, hogy „a társadalmi közjótékonyosság megszervezésének kezdeményező lépései megtéessenek.” Az elképzelés a hiányzó szociális közigazgatás kiépítése felé tett lépésnek tekinthető, az így létrejövő szervezet „vezérletét” ugyanis egy olyan tanácsra kívánta bízni, amely a résztvevő egyesületek küldöttjei mellett a főispán (illetve Budapesten a főpolgármester) által kijelölt „1-2 egyénből” állt volna, így hozzákapcsolva a

47 NN, 1922 XXX. köt. 453. ülés (1925. október 23.) 173–174. p.

48 Uo. 186. p. Ugyanakkor bizonyos szempontból ő is szükségesnek tartotta az ipari és mezőgazdasági munkások külön kezelését: novemberben egy szociáldemokrata határozati javaslatot, amely a nyolcórás munkaidő egységes bevezetéséről szólt, azzal érvelve utasított el, hogy azt „a zöldsztal mellett olyanok vetették fel, akiknek fogalmuk sincs az agrármunka posztulátumairól.” Uo. XXXVII. köt. 471. ülés (1925. november 24.) 374. p.

49 Vass József: A népjóléti törvényhozás. Pesti Napló, 1925. október 4. 1–2. p.; *Uő.*: A munkás és családja a társadalom védelme alatt. Pesti Napló, 1925. december 25. 81. p.

szisztémát a helyi államigazgatáshoz.⁵⁰ Az év végén pedig az anya- és csecsemő-védelmi, illetve gyermekvédelmi intézményekről kért részletes jelentést.⁵¹

Készült a minisztérium a következő, 1925–1926. évi költségvetés összeállítására is, amelytől már a korábbi, szűk pénzügyi keretek tágítását, a korábban elmaradt tervek megvalósítását várta. November végén ugyanis körrendelet utasította a minisztériumi ügyosztályokat, hogy jelöljék meg a megvalósítandó terveket, „külön megjelölve és ismertetve” azokat, „amelyeknek megvalósítása a pénzügyi kormány által támasztott nehézségek miatt nem volt keresztülvihető.”⁵² Az állam pénzügyi helyzetével kapcsolatban ugyanakkor a miniszter továbbra sem volt elégedett. A tervezett kalocsai érseki kórház ügyében például közölte a főispánnal, hogy az állam által biztosított összeg (egy milliárd korona) viszont „így is kevés”. Ezért a települések „áldozatkészségét” kérte.⁵³ A korábbinál koncepciószerűbb szociálpolitika iránti igényt az 1925 végén különösen Békés vármegye egyes településeit súlyosan érintő árvízre adott miniszteri reakció is mutatja.⁵⁴ Vass József társadalmi gyűjtést indított, ugyanakkor a január 8-i minisztertanácson kijelentette, hogy az önkéntes adakozás nem lesz elegendő, és ínségjárulék szedését határozta el, mert előbbi csak azt eredményezné, hogy „csak a már úgysis legjobban igénybe vett osztályok áldozatkészségét tenné újabb próbára, s mentesítené a segély nyújtására anyagiakkal rendelkező de magukat az áldozathozatal alól máskor is kivonó egyéneket.”⁵⁵

A minisztériumi tervezetést, de a pénzügyi lehetőségek szűkösségét is mutatta az 1925–1926. évi költségvetés. A tárca rendelkezésére bocsátott összeg (több, mint 51 millió pengő) ugyan előrelépést jelentett az előző évhez képest, de ez is

---

50 BFL IV.1402.b főpolgármesteri általános iratok (= IV.1402.b főp. ált. ir.) 1469/1926. 1–3. p. Népjóléti miniszteri körrendelet a főispánoknak és a főpolgármesternek, 1925. október 29.; MNL PML IV.401.b. főisp. ált. ir. 1013/1925. 7. p. A járási főszolgabíróknak és a rendezett tanácsú városok polgármestereinek írt 1925. november 11-i leiratának másolata.

51 BFL IV.1402.b főp. ált. ir. 1166/1925. 2. p. 1925. dec. 14-i népjóléti miniszteri körrendelet másolata.

52 Jellemző a minisztérium működésére a körrendeletet szerző helyettes államtitkár fenyegetése: „az esetleges késedelemről kénytelen leszek a Miniszter Úr Ő Excellenciájának haladéktalanul jelentést tenni.” MNL OL K 166 Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium (= K 166 Népj. Min.), 21. cs. L. c. 1921–1925. 7. p. Helyettes államtitkári körrendelet valamennyi ügyosztályvezetőnek, 1925. november 27.

53 MNL PML IV.401.b főisp. ált. ir. 779/1935. 49. p. Vass levele a főispánnak, 1925. november 10.

54 Iratok III. 1959. 368. p.

55 Uo. 367–368. p.; MNL OL K 27 min.tan. jkv. 1926. jan. 2. 43. n. p.

csak 4,7%-át tette ki a költségvetésének.⁵⁶ A kiadások belső megoszlása továbbra is az egészségügy vezető szerepét mutatta.⁵⁷ Ezen túl a költségvetési év során ugyan több, mint 17 millió pengőt költhetett a minisztérium különböző beruházásokra, de ezek nagy többsége is még a korábban megindított és az év során lezáruló állami kislakás-építési akciót fedezte.⁵⁸ A költségvetési vita során Vass egyik visszatérő panasza volt, hogy különböző terveire kevés pénzt kapott. Tervekből ugyanis nem volt hiány: míg korábbi költségvetési beszéde nagyrészt a korábbi évek munkáját bemutató számvetés volt,⁵⁹ most céljai között említette a munkásbiztosítás, az elmebetegügy, szegényügy reformjának, a lakások felszabadításának szükségességét. A figyelem középpontjában azonban ekkor is inkább az egészségügy állt. Ismét szóba került például az egészségügy teljes államosítása, a szakértelmiség közigazgatásban játszott szerepének növelése és az orvos- és ápolóképzés reformja. Utóbbiakkal kapcsolatban ismét előkerültek a hatásköri problémák: elmondta, hogy a hatósági orvosok részben az igazságügyminisztérium főhatósága alá tartoznak, az ápolónő- illetve bábaképzés feladata pedig megosztott a népjóléti és a kultuszminisztérium között.⁶⁰

Ezekben a hónapokban Vass figyelmét a szélsőjobb felől érkező támadások is lekötötték, amelyek megpecsételték Petrichevich-Horváth államtitkár politikai pályáját. A fajvédő lapokban⁶¹ az állami építkezésekkel kapcsolatban megfogalmazott korrupciós vádak alapján a nemzetgyűlés prominens radikális jobboldali alakjai zúdítottak ösztüzet a népjóléti tárca beruházásaira. A miniszter válasza minden esetben lényegében azonos volt: kijelentette, hogy a vádakot kivizsgálta, és mivel azok nem tartalmazzak konkrétumokat, nem hajlandó megválni államtitkáráról.⁶² Petrichevich-Horváth ugyanakkor decemberben bejelentette, hogy az

56 A magyar állam költségvetése az 1926/1927. számadási évre. Részletezés. 36. (A könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért az egy évvel későbbi, az összegeket már pengőben közlő költségvetésből származnak az adatok.)

57 Uo. 12. p.

58 Saját számítások a következő munkák alapján: *Dréhr*, 1929. 80. p.; *Hajdrik*, 1933. 662. p. Utóbbi „szociális és kulturális célú” beruházásokra vonatkozó adatait közli: *Egresi*, 2004. 158. p.

59 NN, 1922 XXX. köt. 377. ülés (1925. február 17.) 28–37. p.

60 NN, 1922 XXXVIII. köt. 491. ülés (1926. január 19.) 305–307. p.; Uo. 492. ülés (1926. január 20.) 328–363. p.

61 Még néhány szó Petrichevich-Horváth Emil báró köztisztviselői erkölcséről. *Magyarság*, 1925. október 28. 3. p.; *Bulcsú*: Petrichevich, a költő. *Szózat*, 195. november 22. 3–4. p.

62 NN, 1922 XXXV. köt. 455. ülés (1925. október 28.) 233–236. p.; Uo. XXXVI. köt. 468. ülés (1925. november 18.) 262–264. p.; Uo. XXXVII. köt. 476. ülés (1925. december 2.) 184–187. p.; Uo. XXXVII. köt. 480. ülés (1925. december 9.) 376–379. p.

ellene megindított per lezárultáig szabadságra megy.⁶³ Az elhúzódo ügy, és az államtitkár helyzetének megingása következtében — bár Petrichevich-Horváth hivatalosan még csaknem egy évig töltötte be pozícióját — teendőit ezt követően gyakorlatilag Pap Géza, illetve a nyugdíjba vonuló Fáy Aladárt az egészségügyi államtitkári tisztségben követő Scholtz Kornél látta el.⁶⁴

Az ügy háttérében a fajvédők kormánnyal és személyesen Vass Józseffel szembeni harca állhatott. Helyzetének megingatását különösen fontosnak tarthatták, miután október közepén a Szózat tényként közölte, hogy „Bethlen Vass Józsefnek engedi át a belpolitika irányítását.” A lap „előkelő informátora” szerint „nem kell hozzá túlságos politikai éleslátás, hogy meglássa az ember azt a törekvést, amely Vass József népjóléti miniszternek a belpolitikában való mindig döntőbb és erőteljesebb érvényesülését, célozza.” Ennek háttérében pedig szerinte az állt, hogy Vass „az utóbbi hónapokban, ügyes taktikázásával oly sok és kellemetlen vihart hárított el a kormányzat feje felől” köszönhetően „sima és alkalmazkodni tudó egyéniségének.”⁶⁵

Októberben még nem is sejtette senki, mekkora szüksége lesz a kormánynak Vass ezen tulajdonságaira néhány hónappal később, a frankhamisítási botrány időszakában, az ügy kipattanásakor ugyanis Vass miniszterelnök-helyettes volt. Az események ugyanakkor megmutatták ezen tisztségének korlátait is, főként, hogy ekkor csak informálisan helyettesítette Bethlent. Hiába igyekezett ugyanis a miniszter információkat szerezni év végén az esetről, a belügyminiszter megtagadta a felvilágosítást arra hivatkozva, hogy Bethlen már hazaérkezett.⁶⁶ Vass ugyanakkor ez sem akadályozta meg abban, hogy konkrétumok híján is igyekezzon nyugtatni a kedélyeket. Egy ellenzéki újságíró még csaknem öt évvel később is úgy emlékezett, hogy „egész éjjel ébren volt akkor, talán száz emberrel beszélt, jelentéseket vett át, információkat adott, lokalizálni próbálta az ügyet, érveket keresett és talált a kritika élének letompítására. Akármilyen kényes és kínos volt

---

63 Petrichevich-Horváth szabadságra megy ügyeinek bírósági elintézéséig. Pesti Napló, 1925. december 11. 3. p.

64 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 2. d. Dréhr vall. 1933. április–június 165. p.; MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1925. november 12. 11. n. p.

65 Bethlen Vass Józsefnek engedi át a belpolitika irányítását. Szózat, 1925. október 14. 12. p.

66 MNL OL K 26 min. eln. ikt. ir. 2. 1388. cs./I. t. A frankhamisítási bűnügy politikai vonatkozásainak kivizsgálására kiküldött parlamenti bizottság jegyzőkönyvei. 1926. február 3. 7. p. Vass kihallgatása; 1926. február 5. 35. p. Rakovszky Iván belügyminiszter kihallgatása.

a helyzet: Vass azon az éjszakán elemében volt.⁶⁷ Így neki is szerepe lehetett abban, hogy 1925 decemberében kipattant botrány kezdetben nem rendítette meg a kormány helyzetét.⁶⁸

Január végén azonban Bethlen helyzete megingott, miután egyértelművé vált, hogy már 1925 decembere előtt tudomást szerzett a tervekről.⁶⁹ Vass kezdetben ezt azért tartotta károsnak, mert — mint költségvetési beszédében elpanaszolta — nem fejthette ki részletesen programját, mégpedig az egyre nagyobb hullámokat, verő, „példátlan izgalmakat” okozó botrány miatt.⁷⁰ Ellenzéki körökben az ügy valóban ismét különböző találgatásokra adott alkalmat a kormány esetleges bukását és a következő miniszterelnök személyét illetően. Ezek egyik főszereplője Vass volt, akinek a kormányalakításához a baloldali ellenzék fűzött nagy reményeket.⁷¹ Néhány héttel később viszont már Franciaországba is eljutottak értesülések, melyek szerint „Vass József az összes pártok még a szocialisták támogatását is bírja és ma háromszor volt a kormányzónál kihallgatáson, őt tekintik Bethlen utódjának”⁷² Peyer Károly pedig a brit követnek is elmondta, hogy egy mérsékelt konzervatív politikus kinevezését tartaná helyesnek, és ugyan nem a népjóléti miniszter volt az elsődleges „jelöltje”, de kijelentette, hogy „akár” Vass is szívesen látná a miniszterelnöki székhelyen.⁷³ Ugyanakkor, míg baloldali ellenzék nagy reményeket fűzött személyéhez, a szélsőjobb újabb támadásokat intézett ellene: a Magyarság például azt írta róla, hogy „kacéran kínálhatta magát még a vörös mentőcsónakra is, mintegy pártközi kibontakozás kormányelnökét.”⁷⁴ Egy későbbi, Bethlennek írt jelentés pedig egyenesen arra utalt, hogy a botrányt egyes körök éppen Vass ellen akarták felhasználni. Az ügyben szerepet játszó, korábban is szélsőjobboldali körökben mozgó ferences szerzetes, Bónis Arkangyal ugyanis arról beszélt, hogy a miniszter „egyházi aspirációi a püspökségen keresztül a her-

67 Vass József tíz éve a nagy politikában. Magyar Hirlap, 1930. szeptember 10. 5. p.

68 Romsics, 1999². 245–246. p.

69 Uo. 246.

70 NN, 1922 XXXVIII. köt. 491. ülés (1926. január 19.) 307. p.

71 Vass és az ellenzék kapcsolatáról lásd: Taschek, 2019. 20–24. p.

72 MNL OL K 428 Magyar Távirati Iroda hírei (= K 428 MTI). Bizalmas értesítések 123. p. 1926. január 29.

73 MNL OL X 5049 Foreign Office, Political Departments (= X 5049 FO, Pol. Dep.) 25739. mikrofilm. C 1581/210/21. Barclay jelentése, 1926. február 8.

74 A baloldal egy Vass nélkül. Magyarság, 1922. február 27. 3. p.

cegprimássáig csak úgy hiúsíthatók meg, ha Vass miniszterelnök lesz s ha Vass mint miniszterelnök bukik meg, ahonnan már nem lehet püspök.”⁷⁵

A népjóléti miniszter azonban ebben a helyzetben is a kormány helyzetének stabilizálásában játszott kulcsszerepet. Már Vass február eleji, parlamenti bizottság előtti kihallgatása némileg lehütötte a kedélyeket, ugyanis Bethlenhez lojálisan nyilatkozott.⁷⁶ A legitimisták prominens személyiségei — Pallavicini György és Mikes János szombathelyi püspök — már január 6-án bizalmas megbeszélést tartottak Vassal a politikai helyzetről. A miniszter meg is tudta nyugtatni a „baloldali fordulattól” tartó Habsburg-pártiakat.⁷⁷ A keresztény pártot is a kormány melletti kiállásra szólította fel igen éles beszédben, amelyben az ellenzéki kisebbségi véleményt a „keresztény nemzeti gondolat” bitófájának nevezte — hogy aztán jellemző fordulattal még másnap kijelentse, hogy természetesen nem kételkedik egyetlen ellenzéki politikus hazafiasságában sem.⁷⁸ A keresztény pártban mondott beszédének az adott különös súlyt, hogy ebben az időszakban alakult meg a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt, amely korábban ellenzéki keresztényszocialistákat is magába olvasztott, ezáltal pedig csökkent a pártban a Vass mögött álló, a kormányt egyértelműen támogató csoport súlya.⁷⁹ Márciusban aztán ismét „hűséget esküdt” a miniszterelnöknek.⁸⁰ Később megmutatkozott a különböző politikai csoportok közötti egyensúlyozó, feszültségeket elsimító szerepe. Június 4-én a nemzetgyűlésben élesen ítélte el azt az ellenzéki deklarációt, amely támadta a kormányt a frankügy miatt.⁸¹ De abban is szerepe volt, hogy megoldást nyerjen a botrány idején betiltott napilap, a Világ ügye. A lap végül a Magyar Hirlapba olvadva folytathatta működését — de csak Vass „bizonyos személyi kikötéseivel”.⁸² Korábban támogatta ugyanakkor az anyagilag nehéz

---

75 MNL OL K 468 Bethlen István főlhivatalos iratai (= K 468 Bethlen ir.) 19. d. B/20. g. dosszié. 16. p. Vákár P. Arthur jelentése, 1926. április. Bónis korábbi tevékenységére lásd pl.: *Botlik*, 2010. 422. p.

76 MNL OL K 26 min. eln. ikt. ir. 2. 1388. cs./I. t. 1926. február 3. Vass kihallgatása. 7., 9–10. p.

77 MNL OL K 428 MTI Frankügy. 298–299. p. (Mikes János kihallgatása.)

78 A Zichy–Wolff–Haller-párt Vass József szokatlanul éles beszéde után elfogadta a frankbizottság többségi jelentését. Pesti Napló, 1926. február 26. 11. p.; „Egyetlen ellenzéki képviselőről sem hiszem, hogy kevésbé szeretné hazáját, mint mi” — mondja Vass József. Uo. 1926. február 27. 5. p.

79 *Gergely*, 1993. 29–31. p.

80 Vass miniszter a frankügyről. Pesti Napló, 1926. március 19. 1–2. p.

81 NN, 1922 XLIV. köt. 567. ülés (1926. jún. 4.) 419–420. p.

82 *Sipos*, 2004. 53–54. p.; A kormány végleg megszüntette a Világot. Pesti Napló, 1926. június 13. 15. p.

helyzetbe került katolikus Központi Sajtóvállalatot is.⁸³ Júniusban a kormány pozícióinak javulásáról számolt be az esztergomi érseknek is, kiemelve a legitimista tábor mérsékelt szárnyának kormányhoz való közeledését.⁸⁴ Így a kormány helyzetének megszilárdulásához ő is hozzájárult, még ha természetesen Bethlen helyzetét elsősorban a nagyhatalmak kiállása mentette is meg.⁸⁵ A miniszterelnök már áprilisban magabiztosan, gúnyosan beszélt arról a nemzetgyűlésben, hogy Pallavicini minden bizonnyal azért hangoztatta vallomásában, hogy Vass mindig lojálisan beszélt a kormányfőről, „nehogy rosszat gondoljak Vass miniszterről”.⁸⁶

Szociálpolitikai előrelépések, kudarcok és a frankügy következményei

Ezekben a hónapokban abban reménykedett, hogy szociálpolitikai terveinek megvalósítása is új lendületet vehet. Megvalósuláshoz közeledett többek között a társadalmi problémákat tárgyalni hivatott tanácskozás terve. Már márciusban értesítette részvételre kizemelt személyiségeket, hogy „elérkezettnek látom az időt arra, hogy a népjóléti és munkaügyi kormányzat terén újabb alkotásokhoz, egy jobb jövő megalapozásához lássunk hozzá.” A tanácskozást pedig azért tartotta szükségesnek, mert fontosnak tartotta, hogy „legjelesebb szakembereink véleményét is meghallgassam és tanácsaikat kikérjem.”⁸⁷ Nem titkolta ugyanakkor, hogy az értekezletől legfeljebb új ötletekkel való kiegészítését várta annak a programnak, amely állítása szerint „teljes, sőt a detailokban is kész” volt már ebben az időben. A tanácskozásnak inkább a propaganda szerepét szánta, ugyanis kifejtette, hogy célja az is, hogy „a legszélesebb közérdeklődés medrébe vezessem bele a szociálpolitikai és egészségügyi törekvések hullámaint.”⁸⁸ Fontos tényező

83 *Fazekas – Klestenitz*, 2015. 47., 52. p. Vass ennek érdekében — a pénzügyminiszter hozzájárulásával — a bérházépítési hitelakció kamatbevételeiből tervezte támogatni a KSV-t. MNL OL K 255 Pénzügym. eln. ált. ir. 3494/1926. Vass átirata Bud Jánosnak, 1926. május 8. Az átiratra június végén írt pénzügyminisztériumi megjegyzés szerint ugyanakkor az ügy — az iraton nem szereplő okból kifolyólag — „tárgyaltanná vált.”

84 Esztergomi Prímási Levéltár Csernoch-magánlevéltár. 190/1913-127. Vass levele Csernoch Jánosnak, 1926. június 17. Részben idézi: *Dévényi*, 1977. 71. p. 109. jegyzet.

85 *Romsics*, 1999². 247–249.

86 Bethlen, 1933. II. köt. 114.

87 BFL IV.1402.b főp. ált. ir. 378/1926. 2. p. Vass leirata a főpolgármesternek, 1926. március hó.

88 *Vass József: A magyar jövő*. Pesti Napló, 1926. április 18. 1. p.

volt az is, hogy 1926 közepén véget ért az ország pénzügyeinek népszövetségi ellenőrzése.⁸⁹

Szociálpolitikai terveinek megvalósítása érdekében igyekezett kamatoztatni ellenzéki körökben is számottevő politikai tőkét. Előszóval hangoztatta a népjóléti tárca pártok felett álló jellegét. Például 1926. június 16-án, amikor a minisztériumi tisztviselők üdvözölték miniszterségének négyéves évfordulója alkalmából, kijelentette, hogy a tárca „sem jobbra, sem balra nem tekintve, politikamentesen viszi a nagy harcot a társadalmi harmónia megteremtése és az emberiség egészségessé tétele érdekében.”⁹⁰ Mivel az évforduló nem volt kerek, a Népszava joggal állapította meg, hogy az ünneplés szokatlan volt. Háttérben inkább Vass személyiségét sejtették, és egyes barátai, munkatársai szerint valóban hiú, és a hízelgésre „fogékony” ember volt.⁹¹

Emellett beszéde arra is enged következtetni, hogy a miniszter értett a szimbolikus politikálás eszközeihez, és az ünneplést a népjóléti minisztérium súlyának reprezentálására igyekezett felhasználni. Érdekes ugyanakkor az eset a miniszter és tisztviselőinek kapcsolatára nézve is. Négy évvel azt követően, hogy Vass nem szívesen hagyta el korábbi pozícióját, az üdvözlőbeszédet mondó Scholtz államtitkár arra kérte, „maradjon továbbra is a rendet és fegyelmet követelő kemény kezű principális a minisztériumnak, s maradjon egyúttal melegszívű, jóságos pátrónusa is” a tisztviselőknek.⁹² A szavak mögött valóban szoros, a minisztérium munkájának hatékonyságát nagyban segítő együttműködés állt. Ennek egyik oka Vass tekintélye volt beosztottjai előtt. Emellett a miniszter gondosan ügyelt például szükség esetén alárendeltjeinek anyagi segítségére is.⁹³ Egyes tisztviselők pedig személyesen is szoros kapcsolatot alakítottak ki főnökükkel. Személyi titkára, Fery Tibor például egyenesen rajongással beszélt róla évekkel később.⁹⁴ Az egészségügyi ügyosztály vezetője, Győry Tibor is arról számolt be egy né-

---

89 *Romsics*, 1999². 247–248. p.

90 *A politika hírei*. Budapesti Hírlap, 1926. június 17. 6. p.

91 Pár megjegyzés Vass József népjóléti miniszter ünnepléséhez. *Népszava*, 1926. június 18. 12. p.; BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 10. d. Ernszt Sándor tanúvallomása az első táblabírószági bizonyításkiegészítési eljárás során. 7. p.; *Kovrig*, 2019. 334. p.

92 *A politika hírei*. Budapesti Hírlap, 1926. június 17. 6. p.

93 *B. A.*: Vass József nyolc éve miniszter. *Ujság*, 1928. augusztus 15. 9. p.; Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára A/1.c. Püspöki levéltár, elnöki iratok. 696/1924. Vass levele Ravasz Lászlónak, 1924. április 23.; BFL IV. 1402. b. főp. ált. ir.1735/1928. Vass levele a főpolgármesternek, 1928. október 6.

94 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 10. d. A második táblabírószági bizonyításkiegészítési eljárás jegyzőkönyve. 1. nap (1935. szeptember 9.) 8–9. p.

met orvoskollégájának, hogy, bár az osztályvezetők nagy része „reszket és libabőrös” a miniszter előtt a referátumok során, számára „lelki élvezetet” jelent minden megbeszélés Vassal.⁹⁵ Scholtz is kellemes emlékeket őrzött róla. Emlékirataiban említve például azt a gyakran előforduló esetet, hogy Vass „*íróasztalán álló hamutartó fenekén kevés víz állott azért, hogy a beledobott cigarettavégek ne bűzölögjenek. Egyik-másik látogatójával megesett, hogy égő cigarettáját a hamu leverése végett kissé vigyázatlanul pöccentette a hamutartóba úgy, hogy víz érte annak égő végét. Élénk derűltséggel szemlélte a miniszter, hogy látogatója ilyenkor mily sikertelenül igyekszik füstöt szívni kialudt cigarettájából. Jókedvű, tréfakedvelő ember volt.*”⁹⁶

A minisztérium egyre olajozottabban működő gépezete, és az átfogó program megalkotásának első lépései megmutatkoztak az 1926–1927. évi költségvetés nemzetgyűlési tárgyalásakor is. Ennek során kijelentette, hogy véget ért a négy évig tartó „kényszerű böjtölés”, és megnőtt az alkotások lehetősége. Ismét hangsúlyozta az egészségügy fejlesztését, különösen a falvakban, a népbetegségek elleni küzdelmet, a szegényügy rendezését, a lakásügy fejlesztését.⁹⁷ Hangsúlyozta annak szükségét is, hogy az ország élénk figyelemmel kísérje a nemzetközi szociálpolitikai irányokat, intézkedéseket, és részt is vegyen bennük.⁹⁸ Ennek szellemében az év során számos alkalommal küldött tisztviselőket különböző külföldi utakra.⁹⁹ A költségvetés számai ugyanakkor azt mutatják, hogy a tervek továbbra is csak hosszú távon voltak megvalósíthatók. A kiadásokat tekintve felemás volt a kép. A tárca összesen több, mint 57 millió pengő felett rendelkezhetett, ami összegszerűen viszonylag jelentős növekedés volt az előző évhez képest, de ez a teljes büdzsé kiadásai oldalának továbbra is csak 5%-át jelentette.¹⁰⁰ A minisztérium tételei közül továbbra is az egészségügyi kiadások jelentős túlsúlya mutatkozott.¹⁰¹ A beruházásokra költött összeg ugyanakkor még csökkent is a korábbi időszakhoz képest, elsősorban az állami lakásépítési akció lezárulása miatt.¹⁰² Májusban a pénzügyminisztert is megkereste terveivel. Elsősorban egészségügyi

95 Győry Karl Sudhoffnak írt 1927. november 24-i levelét részben közli: Briefe, 2004. 119–120. p.

96 Scholtz

97 NN, 1922 XLIII. köt. 555. ülés (1926. május 19.) 422–424. p.; Uo. XLIV. köt. 556. ülés (1926. május 20.) 9. p.

98 Uo. XLIV. köt. 556. ülés (1926. május 20.) 11. p.

99 MNL OL K 27 min. tan. jkv. pl. 1926. február 26. 12. n. p., március 26. 48. n. p.

100 Költségvetés, 1926. Részletezés. 36.

101 Uo. 12.

102 Dréhr, 1929. 80. p.; Hajdrik, 1933. 662. p.

kiadásokat sorolt ezek közé, de pénzt kért a tervezett állami munkaközvetítő hivatal épületére is.¹⁰³

Ugyanakkor Vassnak a szociálpolitikai szempontok minél szélesebb körű érvényesítését célzó törekvése is egyre inkább megmutatkozott. Ezt mutatja, hogy időnként sikerrel feszegette minisztériuma hatáskörének korlátait. Nemcsak az ügkörébe tartozó hadirokkantakat foglalkoztató vállalatok támogatására hívta fel a különböző hatóságokat,¹⁰⁴ hanem bele kívánt avatkozni a gazdasági élet egyéb szféráiba is. Ennek szellemében válaszolt Bethlen egy 1925 végi levelére, amelyben a miniszterelnök a német kormány „drágaság” elleni intézkedéseiről kérte minisztere véleményét. Hangoztatta, hogy a „drágaságnak pusztá enyhítése is” fontos vívmány, „mert a jövedelemeloszlás igazságosságát fokozza.” Tisztában volt vele, hogy ennek nem csak belpolitikai akadályai vannak, mert „számolni kell azzal az érzékenységgel, amelyet ily kérdések bolygatása kiválthatna azokban a pénzügyi körökben, amelyekre bizonyos mértékig reá vagyunk utalva.”¹⁰⁵ Többször is megtörtént emellett az év során, hogy üzemek megmentése érdekében lépett közbe. Egy esetben egy gyárat bezárni tervező kartell vámvédelem megszüntetésével való „megfenyegetését” javasolta a kormánynak, hogy így bírják rá az érintetteket az üzem további működtetésére.¹⁰⁶ Ilyen irányú tevékenysége szervezés alatt álló társadalompolitikai értekezlettel kapcsolatban is megmutatkozott, ugyanis az agrármunkásság szociális biztosításának ügye is szerepelt a programban. A földművelésügyi miniszter tiltakozott ez ellen, Vass azonban — hivatkozva a „kománymegállapodásra”, mely szerint jogosult minden

---

103 MNL OL K 166 Népj. Min. 6. cs. B. 1. d. 1926. 1–5. p. Vass pénzügyminiszternek írt átiratának fogalmazványa, 1926. május 26.

104 MNL OL K 255 Pénzügym. eln. ált. ir. 3096/1926. Népjóléti miniszteri átirat a pénzügyminiszternek, 1926. április 24.; BFL IV. 1402.b. főp. ált. ir. 559/1925. 5. p. Vass leirata a főpolgármesternek, 1926. május 7.

105 MNL OL K 166 Népj. Min. 6. cs. B. 2. 1926. 9. p. Vass Bethlennek írt válaszfogalmazványa, 1926. január 18.

106 Uo. 21. p. Vass Bethlennek írt válaszfogalmazványa, 1926. február A kormány egyet is értett az ötlettel: Bud János pénzügyminiszter azt írta Walko Lajos kereskedelmi és külügyminiszternek, hogy „a vámvédelem kérdése is szerepelhetne” azon „bizonyos intézkedések” között, amelyeket a kartell vezetősége előtt „kilátásba helyeznének.” Uo. 28. p. Bud levele Walkonak, 1926. március 19. Egy későbbi, hasonló esetre l.: MNL OL K 468 Bethlen ir. 7. d. 1930. 275/930. Bud János levele Bethlennek, 1930. január 31.

szociális kérdésben véleményt formálni — nem engedett, és minisztertársa meg is hátrált a konfliktusban.¹⁰⁷

Ezek az fejlemények azonban nem azt jelentették azt, hogy koncepciózus szociálpolitikai elképzeléseinek megvalósulása elé már nem gördültek akadályok. Az év júniusában megalakult a Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete (VVOME), amelynek feladata az addig csak Budapesten létező mentőszolgálat vidéki kiépítése volt. A szervezet azonban - mint az alakuló ülésen elhangzott — „hivatalos úton a kielégítő anyagi eszközök hiányában és más nehézségek miatt” nem állami intézményként, hanem társadalmi egyesületként kezdte meg működését.¹⁰⁸ Vass emiatt rendeleti úton az egyesület helyi megszervezésének és fenntartásának feladatát a törvényhatóságokra hárította.¹⁰⁹

Más ügyekben is nehézségekkel szembesült. Az egyik fontos problémakör továbbra is a lakásügy volt. Az év elején ugyanis a kormány határozott a községek szabad lakásforgalmának visszaállításáról.¹¹⁰ Az ezt követő események azonban megmutatták, hogy Vass reményei ellenére a helyzet továbbra sem konszolidálódott teljesen. Mind a munkások lakta Budapest-környéki településekről, mind a tisztviselők részéről sorra érkeztek panaszok a jelentősen megemelt lakbérek miatt, a községek egy részében így átmenetileg vissza kellett állítani a kötött forgalmat.¹¹¹ A lakáshelyzet így továbbra is megoldatlan maradt, mivel az állam a továbbiakban csak igen szűk keretek között végzett lakásépítést, a kötött forgalommal kapcsolatos bizonytalan helyzet miatt viszont a magánépítkezések sem lendültek fel jelentősen.¹¹²

Ráadásul kudarcot vallott legjelentősebb szociálpolitikai reformterve, a munkahiány elleni biztosítás ügyében. Az évek óta tartó előkészítő munkát követően májusban lefolytatta a tárgyalásokat a törvényjavaslatról a munkaadói és munkás érdekeltségekkel.¹¹³ Az anketék során a munkaadók határozott ellenállásá-

107 MNL OL K 184 Földm. Min. ált. ir. 1926-62. t. 18735/1926. A földművelésügyi miniszter Vassnak írt, 1926. május 5-i átiratának fogalmazványa és Vass 1926. máj. 31-i válasza.

108 MNL OL K 60 Külügym. szoc. ref. 15. d. 1926 - II/4. t. (2. rész.) 17088/926/I-S. A Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1926. június 26. 2. p.

109 *Kapronczay*, 2018.

110 *Iratok III.* 1959. 382. p.; *Egresi*, 2008. 311. p.

111 *Egresi*, 2008. 379–381. p.; MNL OL K 255 Pénzügym. eln. ált. ir. 5201/1926. 175–177. p. Vass átirata a pénzügyminiszternek, 1926. szeptember 29.

112 *Gyáni*, 1994. 113. p.

113 A megelőző egyeztetéseket és az anketéket ismerteti: *Bódy*, 2011. 167–175.; *Egresi*, 2008. 240–245. p.

val szembesült, akik elsősorban a gazdaság korlátozott teherbíró-képességével, illetve politikai szempontokkal érveltek. Politikai ellenérvük az volt, hogy a munkanélküliek segélyezésének állami feladattá válása jelentős összegeket szabadítana fel az ezt addig ellátó szakszervezetek pénztárában. Ők pedig — állították a munkaadók — ezt a pénzt agitációs célokra fordítanák.¹¹⁴ Ekkor is szóba kerültek ugyanakkor a hatásköri problémák. Vass kijelentette például, hogy az „agrárius munkásság biztosítását már rég át akarta vonni a földművelésügyi minisztérium ügyköréből a népjóléti minisztérium ügykörébe, s az itteni hiányokat régóta pótolni igyekszik.”¹¹⁵ Bár a munkaadói ellenérveket alaptalannak nevezte, sőt egy alkalommal „hangulatkeltésként” bélyegezte meg,¹¹⁶ ellenállásuk nyomán azonban végül mégis ejtette tervét. A tárgyalásoknak annyi hozadéka volt, hogy a munkaadók beleegyeztek az öregségi és rokkantsági biztosítás megalkotásába.¹¹⁷

Augusztusban ennek ellenére ismét napirendre kívánta tűzni a munkaközvetítésre vonatkozó rendelettervezetét. Minisztertanácsi előterjesztésében leszögezte, hogy a munkaközvetítés minden gazdasági ágra kiterjedő újjászervezése „a vonatkozásban a népjóléti és munkaügyi tárca feladata, amely egyoldalú gazdasági érdekektől függetlenül, az egyetemes közérdek képviselőjére hivatott”. Leszögezte, hogy a földművelésügyi miniszter ez elől „elzárkózott ugyan”, ő mégis ragaszkodik tervéhez. Ezt azzal indokolta, hogy „akkor, amidőn a mezőgazdasági termelés érdekeinek legteljesebb megvédésével elgondolt szervezésről van szó, az egyes tárcák ügykörbeli kisebb-nagyobb bővülése vagy szűkülése jelentőséggel nem bírhat.”¹¹⁸ Az agrártárca ugyanakkor minden bizonnyal továbbra is határozatosan képviselte a maga álláspontját, mert bár Vass „mielőbb” kománydöntést akart a kérdéstről, az nem történt meg.¹¹⁹

Ezen szociálpolitikai sikertelenségek ellenére az év őszén a „nagypolitikának” köszönhetően Vass személye ismét a figyelem középpontjába került. Nagy

---

114 Bódy, 2011. 170–172. p.

115 Érdekegyeztetés 1900–1945. 39. p.

116 Uo. 52. p.; Bódy, 2011. 172. p.

117 Egresi, 2008. 245. p. A munkahiány elleni biztosítást Vass később is felhasználta a munkaadók szociálpolitikai reformokkal szembeni ellenállásának letörésére. Egy újságíró, Békessy Imre később úgy emlékezett, hogy 1928 elején, egy általa a problémáról a miniszter számára írt tanulmányával kapcsolatban Vass azt mondta: „pajtás, ebből nem lesz semmi, egy haszna volt a dolognak, a munkaadók jobban megijedtek ettől a dologtól, mert én megint foglalkoztam a kérdéssel, és nem csinálnak nekem akadályokat az öregségi és rokkantsági biztosítás tekintetében.” BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 13. nap (1934. június 26.) 61. p.

118 MNL OL K 26 min. eln. ikt. ir. 1926-VII-6924. Minisztertanácsi előterjesztés. 6. p.

119 Uo. 2. p. Vass átirata a miniszterelnöknek, 1926. augusztus 12.

visszhangot váltott ki például salgótarjáni beszéde, amelyben szokatlanul élesen támadta a szociáldemokratákat. Bár kijelentette, hogy nem akarja „kétségbevonni vezéreinek jóakarát”, felszólította pártot, hogy helyezkedjen „nemzeti alapra”, és „emlékeztette” a szociáldemokratákat arra is, hogy 1918–1919-ben játszott szerepük miatt „a politikai leszámolás el fog következni”.¹²⁰ A Népszava ezt később nem is tudta mással magyarázni, mint azzal, hogy Vass beszéde „a kormányzó bizalmának elnyerésére irányult”.¹²¹ A beszéd által keltett politikai hullámok hozzájárultak ahhoz, hogy a katolikus nagygyűlésen a kommunista veszélyről szóló gondolatai nagy figyelmet kaptak a sajtóban, értetlenkedést kiváltva a szélsőjobboldalhoz való vélt közeledése miatt.¹²² A beszédek hátterében valóban állhatott politikai szándék, még ha ennek nem is volt köze a kormány pozíciójához. Miután ugyanis a bányászok nyugdíját szabályozó rendelet megjelenése a hosszas egyeztetések miatt késett, egyre nagyobbra nőtt a bányászok szervezetében az elégedetlenség, és nem csak a baloldalon. Az Ébredő Magyarok Egyesületének bányászokat tömörítő szervezete szeptember végén követelte a munkások számára kedvező rendezést, mert az ébredők szerint a szociális feszültségekkel „a zsidó nagytőke célja, hogy a munkásságot rabszolgaságba süllyesztve, nyomorát s ezzel elégedetlenségét fokozva hazánkban a forradalom csiráját táplálja”.¹²³

Mindez ugyanakkor inkább tovább erősíthette Vass pozícióját, mert úgy igyekezett gesztusokat gyakorolni a kormány jobboldali ellenzéke felé, hogy a liberális és szociáldemokrata körök támogatását sem veszítette el, és a miniszterelnök bizalma sem ingott meg benne. Erre utal, hogy miután a frankügyben hozott ítéletet követően napirendre került a kormány lemondása, ismét találgatások kezdődtek Vass jövőbeni szerepéről.¹²⁴ A híreszteléseket megerősítették többek között egy rejtélyes plakátról szóló híradások, amelyek az első értesülések szerint Vass minisztert támadták.¹²⁵ Peyer Károly viszont a nemzetgyűlésben arról beszélt, „értesülésük szerint” a plakátokon az állt, „Éljen Vass József dr., Magyar-

120 MNL OL K 428 MTI Napi hírek. 1926. október 4. 7. kiadás.

121 A Bethlen-kormány csütörtökön délután lemondott. Népszava, 1926. október 15. 3. p.

122 Vass József sötét jóslatai a kommunista veszedelemről. Magyar Hirlap, 1926. október 12. 1. p.

123 MNL OL K 166 Népj. Min. 7. cs. B.4.c. 1926. 181., 198–199. p. Az Ébredő Bányászok szakcsoportjának levele a népjóléti miniszternek, 1926. szeptember 28.

124 Pl. Bethlen nagyszabású külügyi expozéban számol be a Ház hétfői első ülésén a magyar–jugoszláv orientációról. Esti Kurir, 1926. október 14. 1. p.

125 Hírek. Népszava, 1926. október 15. 8. p.

ország miniszterelnöke!”¹²⁶ Kétségtelen, hogy Bethlen valóban le akart mondani, és utódjául Horthynak többek között Vasst is ajánlotta. Végül azonban maradt, és pusztán átalakította kormányát¹²⁷ — egyes pletykák szerint csak azért, mert a „Vass-kombináció” nem bizonyult megvalósíthatónak.¹²⁸

A szociálpolitikai program előkészítése

A kormány októberi átalakítása azonban így is új szakasz nyitányát jelentette Vass pályáján. A kormány terveinek középpontjában ugyanis, ahogy azt a miniszterelnök is többször leszögezte, a szociálpolitikai reformok álltak.¹²⁹ Bethlen fokozódó támogatásának is köszönhetően, miközben folytak a pletykák és találgatások, Vass szociálpolitikai elképzeléseinek megvalósításával foglalatzkodott.

Ennek egyik jele volt, hogy a miniszter a korábbiaknál részletesebben, átfogóbban igyekezett a közvélemény elé tárni szociálpolitikai nézeteit. Különösen az október 24–30. között megtartott Közegészségi és Társadalompolitikai Országos Értekezleten nyílt erre lehetőség. Megnyitó beszédében például kijelentette: „a szociálpolitikai elgondolásoknak alapja tulajdonképpen az ember-mivoltunk azonossága”, a jogegyenlőség „és az ember-mivoltunkban való azonosság olyan alaptétel, amelyből számos korollárium vonható még le.” Így minden embernek „joga van az élethez való jog okán a kenyérhez, joga van az egészséghez és joga van a kultúrának bizonyos mértékéhez.”¹³⁰ Nem meglepő, hogy az értekezlet számos kérdést járt körül, a középosztály válságát, az agrárium gazdasági és szociális problémáit, a társadalombiztosítás, munkaügy, népesedési politika és a szociális nevelés kérdései mellett.¹³¹ A vizsgált terület tehát messze túlmutatott a népjóléti és munkaügyi tárca hatáskörén. El is hangoztak panaszok más minisztériumok tevékenységével kapcsolatban. A közegészségügyi kérdések megvitatása során derült ki például, hogy a népjóléti minisztériumban a fiatalok alkoholfogyasz-

---

126 NN, 1922 XLV. köt. 579. ülés (1926. október 18.) 285. p. Az esetről említést tesz: *Serfőző*, 1967. 322. p.

127 *Romsics*, 1999². 249. p.; Horthy, 1962. 66. p.

128 Petrichevich-Horváth Emil báró bukása. *Magyarság*, 1926. október 22. 1–2. p.

129 *Egresi*, 2008. 245. p.

130 *Közegészségügyi*, 1927. XIII–XIV. p.

131 *Egresi*, 2008. 61–62. p.

tásának korlátozásáról szóló, már az előző év során elkészült törvényjavaslat a pénzügyi kormányzat ellenállása miatt nem született meg erre az időre.¹³²

A kormányon belüli folytatódó vitákról árulkodik egy másik tervének sorsa is. Már az október 8-i minisztertanácson ennek egyik lépéseként részletes szociálpolitikai adatgyűjtéshez kérte a kormány támogatását. Ennek céljaként a „megelőzés elvét” és a „szociális bajok gyökeréig lenyúló orvoslást” említette. A tervezett felmérés tágan értelmezte a szociálpolitika fogalmát: tervei szerint ugyanis kiterjedt az éghajlat, vízellátás, lakásviszonyok, táplálkozási viszonyok mellett például a kereseti viszonyokra, birtokmegoszlásra és vagyonmegoszlásra és a bűnözési viszonyokra is. Ezeken túl pedig, az 1925 végén megkezdett munkát követően, átfogóan kívánta számba venni a különböző egészségügyi és szociális intézményeket. Mindez azt is jelentette, hogy más tárcák ügykörébe tartozó kérdéseket is vizsgálni kívánt, amihez minisztertársai támogatását kérte. Kijelentette végül, hogy a munka végeztével az eredményeket a Nemzetgyűlés elé kívánja terjeszteni.¹³³ A már korábbi években is számtalanszor megmutakozó hatásköri „villongások” alapján valószínű, hogy utóbbi a többi érdekelt tárcának köszönhetően nem valósult meg.¹³⁴

Nem ez volt az egyetlen kudarca 1926 végén. A földművelésügyi miniszter október elején ismét megerősítette, hogy nem hajlandó átadni a mezőgazdasági munkaközvetítés ügyét, mert „szó sem lehet arról, hogy ipari munkanélküliek a mezőgazdaságban kapjanak munkát”, mivel nincsenek tapasztalataik és „földszeretetük”.¹³⁵ Vass le is mondott ezzel kapcsolatos tervéről: értesítette a pénzügyminisztert, hogy a munkaközvetítő hivatal tervezett székházára szánt összeget inkább közegészségügyi beruházásokra fordítja.¹³⁶ A gyógyfürdők ügyét megreformáló törvényjavaslat¹³⁷ régóta húzódó előkészítése is lassan haladt, nem

132 Közegészségügyi, 1927. 264. p. Erről és a végül 1927 őszén elfogadott törvényről l.: *Bezerédy* – *Hencz – Zalányi*, 1967. 180. p.; *Hollósi*, 2019.

133 MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1926. október 8. 43. n. p.

134 A feltételezést erősíti, hogy a Belügyminisztérium 1927 márciusában saját „bizalmas socialpolitikai értekezletet” tartott, amelyet követően, június végén a főispánokat adatgyűjtésre kérte. A belügyi tárca azonban a szociális kérdést ekkor is elsősorban rendészeti problémaként kezelte: a kért adatok elsősorban a munkásmozgalmi szervezkedésre vonatkoztak. MNL PML IV.401.a. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának bizalmas iratai. 69/1927. Belügyminisztériumi leirat a főispánoknak, 1927. június 21.

135 MNL K 166 Népj. Min. 6. cs. B. I. d 263. p. A földművelésügyi miniszter átirata Vassnak, 1926. október 4.

136 Uo. 228. 3656 Eln. B. irat, 1926. december 21.

137 Erről l. pl.: *Schleicher*, 2018. 89–90. p.

utolsósorban az érdekelt minisztériumok lassúsága miatt.¹³⁸ A belügyminiszter válasza azt mutatja, hogy a törvénytervezet tartalma sem élvezett osztatlan támogatást a kabinetben: a javaslat állami kisajátításra vonatkozó passzusát a belügyi tárca vezetője „kommunista-ízűnek” nevezte.¹³⁹ Év végén megtörtént ugyanakkor a baleset- és betegbiztosítást átmenetileg szabályozó rendelet újabb módosítása, és hosszas tárgyalások után megszületett a bányanyugbért szabályozó miniszteri rendelet is.¹⁴⁰ 1927 elején sikerült a pénzügyminiszter álláspontjával szemben keresztülvinnie a hadirokkantak ellátásának felemelését.¹⁴¹

A Vass által ebben az időben folytatott intenzív kapcsolatépítés válasz is volt a számos akadállyal való szembesülésre. Miután a kormány formális lemondása során megvált Petrichevich-Horváth Emiltől, 1926 novemberének elején a pályáját a pénzügyi világban kezdő Dréhr Imrét választotta ki politikai államtitkárnak. Huzamosabb idő óta tartó személyes jó viszony mellett a népjóléti minisztérium megerősítése, különösen pénzügyi téren, lehetett Vass egyik lényeges szempontja.¹⁴² Terveinek szükségességéről a külföldi kormányzati, pénzügyi köröket is meg akarta győzni. Többek között ebben szánt szerepet Kovrig Bélának, huszonéves, szociális kérdésekkel foglalkozó tisztviselőnek, Bethlen korábbi személyi titkárnak — és Dréhr Imre nevelt fiának. Kovrigot Londonba küldte, hogy meggyőzze a brit kormányt, személy szerint mindenekelőtt Chamberlain egészségügyi minisztert és Churchill pénzügyminisztert a magyar szociálpolitikai reformok szükségességéről.¹⁴³ Informális kapcsolatokat is kialakított különböző poli-

---

138 *Év végén Vass felháborodott hangú sürgetésben szólította fel őket véleményük kifejtésére, kérve a minisztereket, hogy vizsgálják ki, terhel-e valakit minisztériumukban „vétkes felelősség,” amiért nem választak korábbi sürgetéseire, amellyel kapcsolatban szükségesnek tartotta leszögezni, hogy közülük „a legutolsót magam írtam alá.”* MNL OL K 165 Népj. Min. 8. cs. B.5.g. 1926. 4064. Eln. ir. A földművelésügyi, pénzügy- és belügyminiszternek írt átirat fogalmazványa, 1926. december 21.; MNL OL K 148 Belügym. eln. ált. ir. 2343/1926. 54. p. Vass átirata a belügyminiszternek, 1926. december 21.

139 MNL OL K 148 Belügym. eln. ált. ir. 2343/1926. 38. p. A népjóléti miniszternek írt átirat fogalmazványa, 1926. december 12.

140 MNL OL K 166 Népj. Min.7. cs. B.4.c. 1926. 175., 180. p. 4400. sz. irat, 1926. december 23.; MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1926. dec. 3. 10. n. p.; MRT 60. (1926) 196–208., 847–867.; *Petrák*, 1978. 180., 407. p., *Kozári*, 2012. 167. p.

141 Iratok V. 1976. 29. p.; MRT 61. (1927) 3–6. p.

142 Az új Bethlen-kormány. Pesti Napló, 1926. okt. 15. 5. p.; MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1926. november 4. 34. n. p.; BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 2. d. Dréhr vall., 1933. április–június 462–463. p.

143 *Kovrig*, 2019. 267–268., 485–486. p.

tikai és gazdasági szereplőkkel, amelyek nem is csak szakminiszteri munkásságát voltak hivatva segíteni.¹⁴⁴ Később „Angliából, Amerikából” érkező „pénzügyi kapacitások” részvételével zajló vacsorákon is részt vett.¹⁴⁵

Kapcsolatépítésének azonban nem csak a pénzügyi akadályok leküzdése volt a célja. Ezek a lépések egy olyan sokrétű, különösen a színpalak mögött zajló tevékenység elemei voltak, amely a társadalompolitikai értekezletnél hatékonyabban szolgálta azon legfontosabb célkitűzéseket, amelyeket a tanácskozás elsődleges indokaként jelölt meg: a szakmai holdudvar kialakítását, valamint a szociális problémák iránti érdeklődés felkeltését. Egyrészt kamatoztatta régi ismeretségi körét: szociálpolitikai előadóként a minisztérium tisztviselője lett Sebestyén József katolikus pap. Őt a miniszter még az első világháború előtt Székesfehérváron ismerte meg, majd kollégiumi igazgatósága idején prefektusként vett maga mellé, ráadásul Vass nála bujkált a Tanácsköztársaság időszakában.¹⁴⁶ De Dréhr és Kovrig Béla sem pusztán a bel- és külföldi akadályok leküzdése végett került Vass környezetébe. Államtitkára már kinevezése előtt fontos szerepet vállalt a VVOME szervezésében.¹⁴⁷ Kovrig pedig hivatalos, minisztériumi segédtitkári beosztása mellett informálisan Vass szociálpolitikai tanácsadójaként is szolgált 1927 elejétől.¹⁴⁸

Ezekben a hónapokban folyt a minisztérium háttérintézményeinek szervezése is. A működését ténylegesen még meg sem kezdő Országos Közegészségügyi Intézet számára a fővárostól 1927 elején máris újabb telkeket kért — a lakáskérdés megoldatlanságát jól mutatja, hogy ehhez az igényelt telkeken álló szükséglakások megszüntetésére volt szükség.¹⁴⁹ Emellett döntés született az 1925-ben pénzszüke miatt magánkézbe adott Népegészségügyi Múzeum állami kézbe való visszavételéről is, amelyet Vass Társadalomegészségügyi Intézet és

144 Egy brit konzervatív képviselő például márciusban arról írt, hogy részt vett egy vacsorán, amelyen Vass is jelen volt, beszélgetései alapján pedig az a meggyőződés alakult ki benne, hogy Magyarország elfogadta a szigorú békefeltételeket, és az ország a Kelet-Közép-Európai stabilitás egyik fontos elemének fog bizonyulni. MNL OL X 5049 FO Pol. Dep. 25743. mikrofilm. C2450/58/21. J. Sandeman Allen levele Locker Lampsonnak, 1927. március 11.

145 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 3. nap (1934. június 11.) 165. p.

146 MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1927. január 14. 30. n. p.; B. A.: Vass József nyolc éve miniszter. Ujság, 1928. augusztus 15. 9. p.

147 NN, 1922. XL. köt. 556. ülés (1926. május 20.) 34. p.

148 Uo. 1927. január 21. 16. n. p.; Kovrig, 2019. 337. p.

149 BFL IV.1402.b főp. ált. ir.193/1927. 1. p. Vass leirata a székesfőváros tanácsának, 1927. február 4.

Múzeum néven kívánt szociálpolitikájának szolgálatába állítani.¹⁵⁰ Vassnak a politikai stabilizációban játszott, a különböző politikai csoportok között egyensúlyozó szerepe még ebben is megmutatkozott. Bizalmas levélben ugyanis arról tájékoztatta a kormányfőt, hogy az intézmény állami kezekbe való visszavétele mellett szólt az is, hogy „bizalmas jelentések” érkeztek hozzá arról, hogy a múzeum a „radikális zsidó szociálpolitika” színterévé vált.¹⁵¹ Miközben tehát leszerelte a szélsőjobboldali támadásokat, az intézmény ismét minisztériumi irányítás alá helyezését szociáldemokrata oldalról is üdvözölték.¹⁵²

A minisztérium tevékenységének további aktivizálásában és kormányon belüli súlyának növelésében is ügyelt a külföldi kapcsolatok erősítésére. A minisztertanácsban pedig, annak érdekében, hogy magyar szakértő „befolyásolhassa” a nemzetközi szervezet működését, elérte, hogy a népjóléti minisztérium egyik tisztviselője a Népszövetségnél nyerjen alkalmazást.¹⁵³ Emellett Vass is megbeszéléseket folytatott az 1927 februárjában Magyarországra látogató Albert Thomas-val, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal vezetőjével, akinek a miniszter ígéretet tett a szervezet által hozott társadalombiztosítási egyezmények ratifikálására.¹⁵⁴ Minden bizonnyal nagyrészt ennek volt köszönhető, hogy a munkaügyi hivatal ülésein szakértőként a keresztényszocialista szakszervezetek egy képviselője is részt vett. Ezt a szerepet 1927-ben — a Kovrighoz hasonlóan a közéletben ekkor aktivizálódó fiatal katolikus generációhoz tartozó — Mihelics Vid (ekkor az Új Nemzedék külpolitikai szerkesztője) töltötte be.¹⁵⁵ Igyekezett bázisának „utánpótlásáról” is gondoskodni: az év nyarán fontos „nemzeti” és „szociálkaritativ” érdekekre hivatkozva, az intézmény kérésére jelentős összeggel támogatta meg-

---

150 MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1927. február 4. 26. n. p. Jellemző, hogy Vass ekkor sem volt megelégedve a kormány által az intézmény reformjára adott összeggel. Burkoltan erre utal, hogy Budapest polgármesteréhez és főpolgármesteréhez fordult, kérve, hogy a főváros is járuljon hozzá „jelentőségének megfelelően” az intézet és múzeum működtetéséhez. BFL IV.1402.b. főp. ált. ir. 379/1927. 1–2. p. Vass polgármesternek írt leiratának másolata, 1927. márc. 3. A múzeumról I. pl.: Óze, 2020.

151 MNL OL K 468 Bethlen ir. 4. d. 648/927. 239. p. Vass bizalmas levele Bethlennek, 1927. július 2.

152 Képviselőházi Napló (= KN), 1927. III. köt. 37. ülés (1927. április 8.) 89. p.

153 MNL OL K 255 Pénzügymin. ált. ir. 1568/1940. Vass átirata a pénzügyminiszternek, 1927. január 24., Uo. Vass 1927. március 3-i, Klebelsbergnek írt átiratának másolata; MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1927. január 21. 17. n. p.

154 Thomas, 2014. 3. 153., 162., 168–169. p.; Bódy, 2014. 3. 144., 146–147. p.

155 Bódy, 2011. 126. p.; Frenyó, 2002. 13. p.

határozó tanulmányai színhelyét, a Collegium Germanicum-Hungaricumot.¹⁵⁶ A sokrétű kapcsolatépítés nem is volt eredménytelen: Kovrig később ennek, mindenekelőtt saját londoni tárgyalásainak és Vass Thomas-val kialakított ismeretségének tulajdonította, hogy a Népszövetség részéről nem merültek fel aggályok a népjóléti és munkaügyi tárca programjával szemben.¹⁵⁷

A kapcsolati háló kiépítésének azonban volt egy Vass személyében rejlő oka is. Mint Kovrig később megállapította, a miniszter nem volt a szociális problémák részletkérdéseinek avatott szakértője.¹⁵⁸ Vass valóban nem érdeklődött különösen a részletkérdések iránt, figyelmét a nagy tendenciák, eszmék kötötték le. Főként a modern irodalom, például a szociális problémákkal foglalkozó szépirodalom foglalkoztatta.¹⁵⁹ De a Borsszem Jankó főszerkesztője is úgy emlékezett, hogy egyes „speciális problémák” mellett „gyakori” beszélgetéseik során elsősorban „a magyar írásművészetről, a szónoklás művészetéről, magasabbrendű erkölcsi” kérdésekről diskuráltak.¹⁶⁰ Scholtz államtitkár korábban idézett visszaemlékezése szintén arról árulkodik, hogy a miniszternek nem minden kérdés keltette fel különösebben az érdeklődését, ami azonban nem jelentette azt, hogy ne informálódott volna részletesen tárcája minden ügyéről.

Mindezekon túl, mivel minisztertársai előtt is képviselte álláspontját, miszerint tárcája „hatáskörének kiépítése lezártnak nem tekinthető”,¹⁶¹ lépéseket tett a népjóléti tárca kormányon belüli súlyának növelése érdekében. Már 1926 novemberében „kívánságára” minisztériumának egy küldöttje is tagja lett a földművelésügyi miniszter hatáskörébe tartozó Falusi Kislakásépítési Szövet-

---

156 A 25 000 pengős támogatás mellett ugyanakkor kisebb összeget (7000 pengőt) szánt egyprotestáns rendezvény, a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek budapesti kongresszusára is. *Iratok V.* 1976. 114–115. p.

157 *Kovrig*, 2019. 268. p.

158 Kovrig ezt a véleményét azt követően alakította ki, hogy Vass halála után áttanulmányozta az elhunyt miniszter könyvtárát. *Uo.* 335–336.; BFL VII.5.c. 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 6. nap (1934. június 15.) 91–100. p.

159 Olyan kortárs, egyesült államokbeli szerzőket is ideértve, mint Upton Sinclair vagy Dos Passos. (*m. j.*): Politikamentes beszélgetés Vass József miniszterrel arról, ami nincsen jól. *Világ*, 1926. január 1. 5. p.; MNL OL K 26 min. eln. ikt. ir. 2. 1390. cs. K. t. b) dosszié. 16–18. p. Az Athenaeum levele a Dréhr által Vass „kívánságára” és „számára megrendelt könyvekről”, 1930. szept. 17.

160 *Molnár Jenő*: Vass József és a Borsszem Jankó. *Borsszem Jankó* 63. (1930) 18. sz. 4. p.

161 MNL OL K 178 Földművelésügyi Minisztérium, elnöki iratok (= Földm. Min. eln. ir.) 678/1927. Vass minisztertanácsi előterjesztése, 1927. február 19.

kezet igazgatóságának.¹⁶² A belügyminiszterrel szemben elérte, hogy az ifjúságvédelmi törvény végrehajtása is az ő minisztériumának feladata legyen,¹⁶³ 1927 őszén pedig a fővárosi kórházakat róttá meg, amiért pénzügyi jelentésüket nem közvetlenül neki küldték meg — megütközést keltve ezzel a főváros illetékeseiben, akik felemlítették, hogy korábban is mindig a belügyminiszternek terjesztették fel a jelentést, és ezt korábban nem is érte kritika.¹⁶⁴ A kereskedelemügyi miniszterrel szemben pedig először az jelezte növekvő befolyását, hogy befejezett tényként beszélt a minisztertanácsban arról, hogy a szakszervezetekkel foglalkozó törvény már készül a népjóléti minisztériumban.¹⁶⁵ Augusztusban pedig szokatlan módon személyesen is bekapcsolódott egy sztrájk során a munkaadók és munkások közötti egyeztetésekbe.¹⁶⁶

Erősíteni kívánta emellett politikai holdudvarát is, amire kiváló lehetőségként kínálkozott az 1926 decemberében megtartott képviselőházi választás. Az eredmény nem volt kérdéses, hiszen a választókerületek csaknem felében nem is indult ellenzéki jelölt.¹⁶⁷ Vass megválasztása is biztos volt: kettőben (a veszprémi és a zalaszentgróti választókerületben), egyhangú „választásra” került sor, de a másik kettőben, Szombathelyen és a gyöngyösi kerületben sem kellett izgulnia, mert ezek is nyíltan szavazó kerületek voltak. Amellett, hogy szimbolikus üzenete lehetett annak, hogy előbbi kerületben egy szociáldemokratát, utóbbiban pedig egy fajvédőt győzött le,¹⁶⁸ a szombathelyi választás inkább azért volt jelentős, mert a legitimista tábor kormányhoz való közeledéséről árulkodott. Négy évvel azt követően győzedelmeskedett ugyanis, hogy a Habsburg-párti jelölt csúfos vereséget mért a kormánypárti indulóra.¹⁶⁹ Mikes János püspök kérte is Bethlent,

---

162 A népjóléti miniszter és a kisgazdák képviselője a FAKSZ igazgatóságában. Pesti Napló, 1926. november 7. 26. A FAKSZ-ról I.: *Hámori*, 2004.

163 MNL OL K 178 Földm. Min. eln. ir. 678/1927. Vass minisztertanácsi előterjesztése, 1927. február 19. Ebben a kérdésben azonban, a minisztériumnak helyi közegei nem lévén, meghátrálásra kényszerült. A törvény vitája során ugyanis hozzájárult ahhoz, hogy a végrehajtás mégis a belügyi tárca hatáskörébe kerüljön. Képviselőházi KN, 1927. VI. köt. 84. ülés (1927. november 8.) 251. p.

164 BFL IV.1407.b. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, Tanácsi Ügyosztályok Központi Irattára I-3781/1927. Vass 1927. szeptember 24-i leirata, 2. p., 9. p. cím és dátum nélküli fővárosi feljegyzés, 11–13. p. A tanácsi I. ügyosztály jelentése a tanácsnak, 1927. november 4.

165 Iratok V. 1976. 112. p.

166 *Taschek*, 2019. 34. p.

167 *Hubai*, 2001. I. köt. 42. p.

168 Uo. II. köt. 57., 60., 65., 67–68. p.

169 Iratok III. 1959. 623. p.

hogyan Vass a szombathelyi mandátumot tartsa meg, „felfordulás” elkerülése érdekében. Kérése teljesült.¹⁷⁰

Vass képviselőházon belüli pozíciója szempontjából ennél is fontosabb volt, hogy az 1923 óta bizalmas barát, Krausz Simon¹⁷¹ bankár, aki korábban jelentős összegeket bocsátott a miniszter rendelkezésére jótékony célokra, ezúttal politikai adományokkal sietett segítségére. A kampány során ugyanis összesen kétmilliárd koronával támogatta Vass „barátainak” megválasztását. Emlékei szerint 12-13 keresztény párti képviselőjelöltet támogatott így.¹⁷² Az előző évben elszenvedett időközi választási kudarc után ezúttal sikerült bejuttatni például Fitz Arturt, aki Sebestyénhez hasonlóan a Pesti Szent Imre Kollégiumban prefektusi tisztséget töltött be Vass igazgatósága idején.¹⁷³ Mindez azt jelentette, hogy a választások eredményeként az immár kétkamarás parlament képviselőházában helyet foglaló, összesen 32, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párthoz tartozó honatya¹⁷⁴ hozzávetőlegesen négytizede Vass személyes hívének számított — és anyagilag is a miniszter lekötöztette. Így tehát mind a minisztériumban, mind a képviselőházban számos olyan személlyel számolhatott, akik a miniszter által „Vass-fiúknak”¹⁷⁵ nevezett régi, bizalmas baráti kör tagjai voltak.

Támogatókat keresett és talált különböző társadalmi szervezetekben is. A szociálpolitikai propaganda céljaira különöse alkalmasnak kínálkozott a sajtó: befolyását növelendő, a Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete elnökévé választotta, majd már az év végén ugyanezt tette a Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézete is.¹⁷⁶ Társadalmi aktivitása nem korlátozódott azonban az újságírókra: Dréhrrel együtt tagjai közé fogadta például a Máltai Lovagrend, valamint díszelnöke lett az FTC-nek.¹⁷⁷ Vass személyének előtérbe kerülését mu-

170 MNL OL K 468 Bethlen ir. 1. d. 51/1927. Mikes levele Bethlennek, d. n.

171 Krauszról l.: *Kövér*, 1987. 56–62. p.

172 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 1. nap (1934. június 8.) 119–120., 143–144. p.; Uo. 8. d. Az 1934. jún. 22-i főtárgyalási jegyzőkönyv mellékletei. Krausz levele az ügyészségnek, 1932. március 12.

173 BFL VII.5.c 3635/1932 Dréhr-p. főt. jkv. 6. nap (1934. június 15.) 39–60. p.

174 *Gergely*, 1993. 36. p.

175 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 6. nap (1934. június 15.) 34. p.

176 Vass Józsefet kérték fel a Pázmány Egyesület elnökéül. *Nemzeti Ujság*, 1927. május 29. 10. p.; „1927. december 8.” *A Sajtó* 1. (1927) 12. sz. 1–18. p.

177 Máltai lovaggá avatták Vass Józsefet, Dréhr Imrét, Bárczy Istvánt és Zsarnóczay Jánost. *Nemzeti Ujság*, 1927. június 24. 6. p.; Vass miniszter az FTC díszelnöke. *Nemzeti Sport*, 1927. május 29. 5. p. Utóbbi minden bizonnyal Dréhrnek volt köszönhető, aki ekkor már a Magyar

tatja továbbá egy fényes estély, amelyen Vass és Dréhr látták vendégül „a magyar politikai és társadalmi közélet kitünőségeit”.¹⁷⁸ Az előző évi minisztériumi ünnepléshez hasonlóan ez is szokatlan volt, egyes barátai részéről némi megütközést is okozott „társasági élete”.¹⁷⁹ Vass azonban saját népszerűségéhez hasonlóan ezt is nagyon tudatosan használta fel: a vacsorákat szervező Krausz Simon szerint a miniszter „még azt is megkérdezte, hogy a vendégek közül kivel foglalkozzék, ki legfontosabb az ország érdekeire nézve.”¹⁸⁰ Mindezekon túl még a külföldi kapcsolatokat is igyekezett a szociálpolitikai propaganda, nyomásgyakorlás érdekében is felhasználni, ami minisztertársai előtt sem titkolt ambíciója volt. Erre jó példa az ipari balesetekkel és foglalkozási betegségekkel foglalkozó ötödik nemzetközi kongresszussal kapcsolatos álláspontja. A tanácskozás céljaként, amelyet Budapesten kívánt megtartani, már 1926-ban kijelentette, hogy azzal többek között az a célja, hogy iparegészségügyi intézkedésekre „bírja rá” a munkaadókat. A terv támogatásáról a kormány 1927 őszén mondta ki a végső szót.¹⁸¹

Összegzés

Az 1920-as években tehát jelentős és számos irányból mutatkozó akadályok nehezítették a népjóléti és munkaügyi miniszter tevékenységét. Pénzügyi, gazdasági, politikai és ideológiai ellenvetésekkel is szembe kellett néznie. A gazdasági talpraállítás és a költségvetés helyzetének stabilizálása sem nyitott utat jelentős szociálpolitikai reformok előtt. Ehhez lényeges feltétel volt a belpolitikai élet konszolidációja és Bethlen támogatása is. A kedvezőbbé váló helyzetet pedig Vass József ki is használta. Politikai érzékével, akár minisztertársaival szemben is megmutatkozó érdekérvényesítő képességével, akár kompromisszumokkal, és különösen kapcsolatrendszerével döntő szerepet játszott abban, hogy 1927 tavaszán-nyarán megindulhatott szociálpolitikai programjának megvalósítása, amelynek első lépései a költségvetés és beruházási program kidolgozása, majd a baleset- és betegségi biztosítás reformja voltak. Ennek működése, további kiépí-

---

Labdarúgók Szövetségének elnöke volt. 1.: Békés közgyűlés az MLSz-ben. Budapesti Hírlap, 1926. március 28. 17. p.

178 Vass József estélye a társadalmi szolidaritás jegyében. Az Est, 1927. március 29. 7. p.

179 Lásd pl. BFL VII.5.c 3635/1932 Dréhr-p. főt. jkv. 6. nap (1934. június 15.) 34. p.

180 *Turcsányi Gyula*: Krausz Simon feltárja zsebét és szívét. Pesti Napló, 1934. június 10. 2. p.

181 MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1926. április 16. 27. n. p.; MNL OL K 84 Berni követség 79. cs. 24/28. Külügyminiszteri átirat a berni követségnek, 1927. október 28.

tése, a szociálpolitikai törvényhozásban játszott pontos szerepe további kutatások tárgya lesz.

Hivatkozott irodalom

- Ablonczy*, 2019   *Ablonczy Balázs*: Ismeretlen Trianon. Budapest, 2019.
- Bethlen*, 1933   Bethlen István gróf beszédei és írásai. I–II. köt. Budapest, 1933.
- Bezerédyné – Hencz – Zalányi*, 1967   *Bezerédyné Hertelendy Magdolna – Hencz Aurél – Zalányi Sámuel*: Évszázados küzdelem hazánk egészségügyéért. Budapest, 1967.
- Bódy*, 2011   *Bódy Zsombor*: Az ipari munka társadalma. Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig. Budapest, 2010.
- Bódy*, 2014   *Bódy Zsombor*: „Kisül ily módon, hogy Magyarországon mégsem nyárson sütik a szocialistákat”. In: *Aetas* 29. (2014) 3. 127–151. p.
- Bognár*, 1966   *Bognár Iván*: A Népjóléti Minisztérium és a Népjóléti Népbiztosság szervezete 1917–1919. In: *Levéltári Szemle* 37. (1966) 293–343. p.
- Botlik*, 2010   *Botlik József*: A második nyugat-magyarországi felkelés: 1922. július. In: *Vasi Szemle* 64. (2010) 422–438. p.
- Briefe*, 2004   Briefe von Walter von Brunn (1876–1952) an Tibor Győry (1869–1938) aus den Jahren 1924–1937. Ein Beitrag zum Korrespondentennetz Tibor Győrys mit deutschen Medizinhistorikern. Hrsg. von Anne Kristin Oommen-Halbach. Remscheid, 2004.
- Csizmadia*, 1976   *Csizmadia Andor*: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.

- Dévényi, 1977*   *Dévényi Ivánné*: Csernoch János tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első éveiben. In: Századok 111. (1977) 48–78. p.
- Dréhr, 1929*   *Dréhr Imre*: A népjóléti és munkaügyi beruházások. Társadalombiztosítási Közlöny 23. (1929) 2. irodalmi sz. 77–150. p.
- Egresi, 2004*   *Egresi Katalin*: Viták a társadalompolitika elméletéről és gyakorlatáról a Bethlen-érában. In: Századok 138. (2004) 119–158. p.
- Egresi, 2008*   *Egresi Katalin*: Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919–1939. Budapest, 2008.
- Érdekegyeztetés,
1900–1945   Érdekegyeztetési adattár, 1900–1945. Levéltári források. Összeáll. Egresi Katalin. <http://polhist.hu/wp-content/uploads/2017/11/dok1945ig.pdf> (letöltve: 2021. szeptember 5.)
- Fazekas – Klestenitz, 2015*   *Fazekas Csaba – Klestenitz Tibor*: Mentőakció a keresztény sajtóért 1926-ban (Zichy János levele Festetich Tasszilónak). In: Egyháztörténeti Szemle 16. (2015) 4. sz. 44–54. p.
- Frenyó, 2002*   *Frenyó Zoltán*: Egy magyar katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve. Budapest, 2002. (METEM-könyvek)
- Gergely, 1993*   *Gergely Jenő*: A keresztényszocializmus Magyarországon (1924–1944). [Gödöllő], 1993.
- Gyáni, 1994*   *Gyáni Gábor*: Bérkaszárnya és nyomortelep: a budapesti munkáslakás múltja. Budapest, 1994.
- Hajdrik, 1933*   *Hajdrik Sándor*: Államháztartásunk alakulása a szanalás óta. In: Közgazdasági Szemle 57. (1933) 632–682. p.
- Hámori, 2004*   *Hámori Péter*: Kísérlet a magyar falu lakásügyének rendezésére a két világháború közötti Magyarországon: az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezet története. In: Actas 19. (2004) 49–73. p.

- Hollósi*, 2019 *Hollósi Gábor*: Az ifjúságvédelmi törvény a '20-as években. In: *Somogy* 47. (2019) 51–56. p.
- Horthy, 1962 Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rend., magy., jegyz. Szinai Miklós – Szücs László. Budapest, 1962.
- Hubai*, 2001 *Hubai László*: Magyarország választási atlasza. I–III. köt. Budapest, 2001.
- Iratok III. 1959 Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. III. Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924–1926. Bev. tan., szerk. Nemes Dezső. Összeáll., jegyz. Karsai Elek. Budapest, 1959.
- Iratok V. 1976 Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. V. A magyar ellenforradalmi rendszer belpolitikája és gazdasági helyzete 1927. január–1931. augusztus 24. Bev. tan., összeáll., jegyz. Karsai Elek.
- Kapronczay*, 2010 *Kapronczay Károly*: Az orvostörténelem századai. Budapest, 2010.
- Kapronczay*, 2018 *Kapronczay Károly*: A magyar egészségügy állapota és feladatai az első világháborút követő években. In: A magyar közegészségügy az I. világháborút és a Trianont követő években. A Tanácsköztársaság bukásától az Országos Közegészségügyi Intézet munkájának megindulásáig. Összeáll. Kapronczay Károly. Budapest, 2018.
- KN, 1927 Az 1927. január 25-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. Budapest, 1927–1931.
- Kormányjelentés, 1926 A m. kir. kormány 1919–1922. évi működéséről szóló kormányjelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1926.
- Kovrig*, 2011 *Kovrig Béla*: Magyar társadalompolitika (1920–1945). Budapest, 2011. (Társadalombiztosítási könyvtár)
- Kovrig*, 2019 *Kovrig Béla*: Katolikus és demokratikus mozgalmak Magyarországon. (75 éves a Kereszténydemokrata Néppárt) Ford. Jakabffy Imre. Szerk., jegyz., utószó Petrás Éva. Budapest, 2019.

Tanulmányok

- Kozári*, 2012   *Kozári Monika*: A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a II. világháborúig. Budapest, 2012. (Társadalombiztosítási könyvtár)
- Költségvetés, 1921   A magyar állam költségvetése az 1921/1922. számadási évre. Budapest, 1921.
- Költségvetés, 1926   A magyar állam költségvetése az 1926/1927. számadási évre. Budapest, 1926.
- Kövér*, 1987   *Kövér György*: Egy magánbankár a XX. században - Krausz Simon. In: Valóság 30. (1987) 9. sz. 56–62. p.
- Közegészségügyi, 1927   Közegészségügyi feladataink. Az 1926. október 24–30-ig tartott Közegészségi és Társadalompolitikai Országos Értekezlet munkálatai. Budapest, 1927.
- MRT   Magyarországi Rendeletkötet Tára 60–61. (1926–1927). Budapest, 1927.
- NN, 1922   Az 1922. június 16-ára összehívott Nemzetgyűlés naplója. Budapest, 1922–1926.
- Őze, 2020   Őze Eszter: Ipari kapitalizmus és biopolitika: a munkásság teste és a Társadalmi és Népegészségügyi Múzeum. In: Sic Itur ad Astra 72. sz. (2020) 181–216. p.
- Petrák*, 1978   *Petrák Katalin*: A szervezett munkásság küzdelme a korszerű társadalombiztosításért. Budapest, 1978.
- Pálvölgyi*, 2011   *Pálvölgyi Balázs*: A magyar közegészségügyi közigazgatás intézményrendszere (1867–1914). Budapest, 2011.
- Romsics*, 1999²   *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. (Millenniumi magyar történelem). Budapest, 1999.²
- Schleicher*, 2018   *Schleicher Vera*: Kultúrfürdő — Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1821–1960 között. Budapest, 2018.
- Scholtz*   Scholtz Kornél: Emlékiratok. asztalosgyorgy.ingyenweb.hu/keret.cgi?/Scholtz.kor/SchKEml.htm — letöltve: 2021. február 1. (Asztalos György családi adattára)

- Serfőző*, 1967 *Serfőző Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben 1922–1926.* Budapest, 1967.
- Sipos*, 2004 *Sipos Balázs: A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében.* Budapest, 2004.
- Spannenberger*, 2006 *Norbert Spannenberger: Die katholische Kirche in Ungarn, 1918–1939. Positionierung im politischen System und „Katholische Renaissance“.* Stuttgart, 2006.
- Spannenberger*, 2009 *Spannenberger Norbert: A politikai katolicizmus.* In: A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. Szerk.: Romics Ignác. Budapest, 2009. 186–213. p.
- Szépvolgyi*, 2020 Szépvolgyi Enikő: A hadigondozás jogi szabályozásának áttekintése a polgári korban az 1933. évi VII. törvénycikkkel bezárólag. In: Katonai jogi és hadijogi szemle 8. (2020) 2. sz. 41–63. p.
- Taschek*, 2019 *Taschek Zoltán: „Az ország szolgálatában megmaradni a legfőbb erkölcsi kötelesség.” Vass József miniszterelnök-helyettesi szerepe a Bethlen-kormányban.* Clio Műhelytanulmányok 2019. 4. sz.
- Timár*, 1995 *Timár István: A bethleni konszolidáció „szürke eminenciása.” Vass József politikai pályafutásának vázlata.* Vasi honismereti és helytörténeti közlemények 22. (1995) 67–73. p.
- Thomas*, 2014 *Albert Thomas: Utazás Bécs – Budapest – Belgrád – Athén.* Napi jegyzetek. Ford. Bódy Zsombor. In: Aetas 29. (2014) 3. 152–170. p.
- Tomka*, 2020 *Tomka Béla: A Horthy-korszak társadalom- és gazdaságtörténetének kutatása: újabb eredmények és viták.* In: A Horthy-korszak vitatott kérdései. Budapest, 2020. 17–32. p.

